

170
FELIKSA BERNARDA ZDANOWSKIEGO

KALENDARZ POLSKI

na rok zwyczajny

V
1901

Cena egzemplarza 1 zł

O deposito geral do
ALMANACH POLACO
acha-se na Typographia do Sr.
Cesar Reinhardt
Rua 24 de Maio 14-16, Porto Alegre.

Pedimos os Srs. donos das livrarias e negociantes, dirigirem-se para a referida casa. As encomendas podem ser escriptas em portuguez como em allemão.

Vient de paraître
ALMANACH POLONAIS
pour l'an de 1901.

Unique livre dans ce genre, publié en Amérique du Sud en langue polonaise, -- contenant une description détaillée des colonies polonaises, tirées des dernières sources officielles et particulières. — Une partie du texte est consacrée à la statistique des Polonais au Brésil.

Prix: broché, 1 fr. 50 ct.; relie, 2 frs.

Les commandes doivent être adressées:

Felix Bernard Zdanowski
Editeur de l'Almanach Polonais

Rue 24 de Maio 14, Porto Alegre, Est. R. G. d. S., Brésil.

Вышелъ изъ печати
Феликса Бернарда Здановскаго
ПОЛЬСКІЙ КАЛЕНДАРЬ

на 1901 годъ.

Цѣна экземпляря 50 коп. (почтовыми марками)

Адресъ: Ф. Б. Здановскій, Издатель.

Rue 24 de Maio N.º 14. Porto Alegre, Brésil.

D-154

FELIKSA BERNARDA ZDANOWSKIEGO

KALENDARZ POLSKI

z dodatkiem wykazu świętych podług obrządku

grecko-katolickiego

na rok zwyczajny

1901.

ROK II

Józef Stanczewski
Wąbrzeźno

Biblioteka: nr. 4642

GŁÓWNY SKŁAD KALENDARZA

Porto Alegre, Rua 24 de Maio N 14

NAKLAD i WŁASNOŚĆ F. B. ZDANOWSKIEGO.

1901.

PRZEDMOWA.

Wydawszy na rok 1898 *Kalendarz Polski* do potrzeb naszego ludu zastosowany, jak każdy, kto pierwszy pracę jakąkolwiek rozpoczyna, zmuszony byłem walczyć z wieloma trudnościami, częścią zawisłemi od finansowej strony wydawnictwa, częścią pochodzącemi z samej natury przedsięwzięcia, jako nowego i zawisłemi od wielkiego rozrzucenia kolonistów naszych po Brazylii, trudności komunikacyj, i co za tem idzie, niewiadomości dla wielu o mojem wydawnictwie.

Szczególnie trudności natury finansowej były powodem, iż na r. 1899 *Kalendarza* wydać nie mogłem, na rok zaś 1900, zagnalony oczywistą potrzebą *Kalendarza* dla kolonij w Stanie Rio Grande do Sul położonych, zmodyfikowałem część pozostałych z 1898 r., i dodawszy część kalendarzową, wykaz dni i świąt na 1900 r. oraz w tłumaczeniu polskiem nowoogłoszony *Regulamin kolonizacyjny*, w takiej formie paręset egzemplarzy dla użytku wyż wzmiankowanych kolonij wypuściłem, jak również rozesłałem niektórym redakcyom pism i księgarniom naszym, dla zaznajomienia szerszych kół publiczności z wydawnictwem mojem.

Mając za sobą doświadczenie lat przeszłych, przy pierwszy raz podjętej pracy koniecznych i wierząc w moralne i materjalne poparcie Rodaków, śmiało wydaję obecnie *Kalendarz* na 1901 r.

Cel jego — to z jednej strony, informacje dla emigrantów i kolonistów naszych, co do stosunków i praw brazylijskich, jak również co do miejscowości, gdzie i jaka praca zastosowanie znaleźć może. Z drugiej zaś strony — zaznajomienie społeczeństwa naszego w Europie i Północnej Ameryce z Brazylią i południowymi jej stanami w szczególności, oraz z życiem wychodźców naszych.

Szczyśliwym będę, jeśli skromne wydawnictwo moje posłużyłoby do bliższego poznajomienia publiczności naszej w kraju z naszym amerykańskim życiem; — przedstawić go wiernie i bezstronnie mam sobie za obowiązek.

Wydawca.

CZTERY PORY ROKU.	Jesień zaczyna się	20 marca.
	Zima	„ „ 21 czerwca.
	Wiosna	„ „ 22 września.
	Lato	„ „ 21 grudnia.

EPOKI GŁÓWNE.

Rok 1901	ery chrześcijańskiej jest:
„ 6614	peryodu juljańskiego.
„ 7409	ery bizantyjskiej.
„ 1319	ery tureckiej.
„ 1662	ery żydowskiej.
„ 428	lat od urodzenia Mikołaja Kopernika.
„ 409	od odkrycia Ameryki przez Kolumba.
„ 401	od odkrycia Brazylii.
„ 128	od założenia miasta Porto Alegre.
„ 79	od ogłoszenia niezależności brazylijskiej.
„ 12	od upadku monarchji i ogłoszenia republiki w Brazylii.

SWIĘTA RUCHOME.

20 Lutego.....	Popielec.
7 Kwietnia.....	Wielkanoc.
16 Maja	Wniebowstąpienie Pańskie.
26 „	Zesłanie Ducha św. (Zielone św.)
6 Czerwca.....	Boże Ciało.
1 Grudnia.....	Pierwsza niedziela Adwentu.

Kościół katolicki zakazuje wesela małżeńskiego od środy popielcowej do przewodniej niedzieli i od pierwszej niedzieli Adwentu do Trzech Króli.

ZACMIENIA. — W r. 1901 przypadają 2 zaćmienia słońca i 2 księżycy; żadne u nas niewidzialne.

Dnia 17 Maja całkowite zaćmienie słońca.

D. 10 Październ. obrączkowe zaćmienie słońca.

D. 3 Maja zaćmienie księżycy.

D. 27 Październ. „ „

SWIĘTA NARODOWE BRAZYLIJSKIE.

- 1 Stycznia. Zbratanie się wszystkich.
- 24 Lutego. Ogłoszenie konstytucji federalnej.
- 13 Kwietnia. Ogłoszenie konstytucji państwowej.
- 3 Maja. Odkrycie Brazylii w r. 1500.
- 13 „ Zniesienie niewolnictwa.
- 14 Lipca. Wspomnienie republiki, wolności i niezależności ludów amerykańskich.
- 7 Września. Niezawisłość Brazylii 1822 r.
- 20 „ Pamiątka rewolucji w Stanie Rio Grande do Sul (1835).
- 12 Października. Odkrycie Ameryki w r. 1492.
- 2 Listopada. Wspomnienie ogólne zmarłych.
- 15 „ Ogłoszenie Republiki w r. 1889.

Uwaga. W dnie, których data oznaczona jest czarnym drukiem, instytucje rządowe są zamknięte.

СЪЧЕНЬ — 31 день.

13	1 в	Обрѣзаніе Господне. Св. Василия.	*
14	2 с	Св. Сильвестра Папы Римск.	
15	3 ч	Малахія прор, Гордія М.	
16	4 п.	Соборъ 70 Апостоловъ.	
17	5 с.	Θеопемпта м.	

18	6 в.	БОГОЯВЛЕНІЕ ГОСПОДНЕ.
19	7 п.	Соборъ Св. Іоанна Предтечи.
20	8 в.	Григорія пророка и Іліи.
21	9 с.	Муч. Поліевкта, св. Филипа
22	10 ч.	Григорія епископа, пр. Павла.
23	11 п.	Θеодозія, св. Михайла
24	12 с	Муч. Татіанни.

25	13 в	Муч. Ермила, Петра, пр. Іакова.
26	14 п	Пр. Отець въ Синаѣ и Раифѣ.
27	15 в.	Павла пр.
28	16 с	Апост. Петра Верыги.
29	17 ч.	Антонія Великого
30	18 п.	Аваназія и Кирила Александрійского.
31	19 с	Преп. Макарія Египт.

1	20 в.	Прор. Ефимія Великого.
2	21 п.	Максима исп.
3	22 в	Св Тимоѳея Апостола.
4	23 с,	Св. муч. Климентія.
5	24 ч	Ксеніи преп.
6	25 п.	Св. Григорія Богослова.
7	26 с.	Преп. Ксенофонта

8	27 в.	Іоанна Златоустаго
9	28 п.	Ефрема преподобн
10	29 в.	Игнатія М.
11	30 с.	Св. 3 Святых.
12	31 ч	Кыра и Іоанна

ВСХОДЪ и ЗАХ. СОНЫЦЯ || ВСХОДЪ МЪСЯЦЯ.

раномъ вечеромъ

15.	4	7.	0
7	5.	7.	3
15	5.15	7.	4
25	5.24	7.	9

вечеромъ

4	8 ч.	48 м.
12	5 ч.	13 м.
20	11 ч.	12 м.
27	3 ч.	13 м.

ЛЮТЫЙ — 28 дней.

13	1 п.	Трифона.
14	2 с.	Стрѣтеніе Господне.
15	3 в.	Симеона и Анны.
16	4 п.	Исидора преподобн.
17	5 в.	Агаѳи М.
18	6 с.	Вокулы М.
19	7 п.	Пареенія
20	8 ч.	Феодора м.
21	9 с.	Никифора мучен
22	10 в.	Харлампія, Порфирія.
23	11 п.	Св. муч. Власія
24	12 в.	Мелетія Арх. и Алексѣя
25	13 с.	Мартиніана, Симеона
26	14 ч.	Авксентія, Исаака.
27	15 п.	Онисима еп., Евсев. преп.
28	16 с.	Памфила м.
1	17 в.	Вел. Мучен Феодора.
2	18 п.	Льва Папы Римского.
3	19 в.	Архипа.
4	20 с.	Льва епископа.
5	21 ч.	Тимоеея.
6	22 п.	Святыхъ мучениковъ въ Ефезѣ.
7	23 с.	Поликарпа.
8	24 в.	Обрѣзаніе головы св. Іоана предтечи *
9	25 п.	Св. Тарасія патріарха.
10	26 в.	Порфирія.
11	27 с.	Прокопія.
12	28 ч.	Василія епископа.

* Означаетъ народніе бразилійскіе праздники.

ВСХОДЪ и ЗАХ. СОНЫЦЯ		ВСХОДЪ МЪСЯЦЯ.
раномъ	вечеромъ	вечеромъ
5	5.23	6 12 ч. 5 м.
15	5.31	13 2 ч. 59 м.
25	5.40	25 3 ч. 12 м.

МАРЕЦЪ — 31 дней.

13	1 п.	Св. м Евдокіи.
14	2 с.	Феодота
15	3 в.	Евтропія м
16	4 п.	Герасима пр.
17	5 в.	Кокона м.
18	6 с.	42 Мучен. въ Севаст.
19	7 ч.	Василія м.
20	8 п.	Феофилакта.
21	9 с.	Святыхъ 40 Мучениковъ.
22	10 в.	Кондрата м.
23	11 п.	Софронія патр Іер.
24	12 в.	Феофана.
25	13 с.	Перенесеніе мощей св. Никифора.
26	14 ч.	Венедикта.
27	15 п.	Агапія мучен.
28	16 с.	Савина мучен.
29	17 в.	Алексѣя преп. челов. Бож.
30	18 п.	Кирила Архан.
31	19 в.	Хризанфта.
	1 20 с.	Преп. Отца Іоана.
	2 21 ч.	Преп. Іакова испов.
	3 22 п.	Василія мучен.
	4 23 с.	Никона препод.
5	24 в.	Артемона
6	25 п.	Благовъщ. Пресв. Богородици.
7	26 в.	Соб. Архангела Гавріила.
8	27 с.	Матроны м.
9	28 ч.	Иларіона.
10	29 п.	Марка евангелиста.
11	30 с.	Іоана преп.
12	31 в.	Игнатія.

ВСХОДЪ и ЗАХ. СОНЬЦЯ | ВСХОДЪ МЪСЯЦЯ.

раномъ	вечеромъ
5 5.51	5 6.28
15 6.01	15 6.17
25 6 07	25 6.00

вечеромъ	
5 4 ч	4 м.
13 9 ч	23 м.
20 9 ч.	12 м.
27 11 ч.	15 м.

ЦВѢТЕНЬ — 30 дней.

13	1 п.	Маріи Егип.	*
14	2 в.	Тита, Поликарпа.	
15	3 с.	Никиты.	
16	4 ч.	Іосифа.	
17	5 п.	Платона.	
18	6 с.	Ехтихія.	
19	7 в.	Преп. Георгія и Данила.	
20	8 п.	Иридіона.	
21	9 в.	Евпсиха.	
22	10 с.	Терентія м.	
23	11 ч.	Антипы муч.	
24	12 п.	Василія препод.	
25	13 с.	Артемона м.	
26	14 в.	Мартина Папы Римскаго.	
27	15 п.	Аристарха апост.	
28	16 в.	Агапіи муч., Ирины	
29	17 с.	Симеона преп.	
30	18 ч.	Іоана препод.	
1	19 п.	Іоана Великаго.	
2	20 с.	Ѳеодора.	
3	21 в.	Януарія мучен.	*
4	22 п.	Ѳеодора и Луки.	
5	23 в.	Георгія побѣдоносца.	
6	24 с.	Савы.	
7	25 ч.	Марка апостола и еванг.	
8	26 п.	Василія.	
9	27 с.	Симеона епископа.	
10	28 в.	Іасона апостола	
11	29 п.	9 Мучениковъ.	
12	30 в.	Іакова апост.	

ВСХОДЪ и ЗАХ. СОНЦЯ		ВСХОДЪ МѢСЯЦЯ.	
раномъ	вечеромъ	вечеромъ	
6	6.14	6	9 ч. 55 м.
15	6.20	14	12 ч. 4 м.
21	6.23	22	6 ч. 46 м.
30	6.47	29	12 ч 40 м.

МАЙ — 31 дней.

13	1 с.	Иеремія.	*
14	2 ч.	Аванасія Великого	
15	3 п.	Тимовея мучен	*
16	4 с.	Целагіи м.	
17	5 в.	Ирины мучен.	
18	6 п.	Іова преп. мног.	
19	7 в.	Знамене Креста Господня.	
20	8 с.	Апост. Іоана Богосл	
21	9 ч.	Исаіи преп	
22	10 п.	Симсона.	
23	11 с.	Кирилла и Меводія.	
24	12 в.	Елифанія.	
25	13 п.	Александра.	*
26	14 в.	Изидора мучен.	
27	15 с.	Пахомія.	
28	16 ч.	Феодора.	
29	17 п.	Андроника.	
30	18 с.	Феодота.	
31	19 в.	Алексѣя митроп.	
	1 20 п.	Фталалея.	
	2 21 в.	Константина и Елены	
	3 22 с.	Василиска.	
	4 23 ч.	Михаила преп	
	5 24 п.	Симеона препод.	
	6 25 с.	Обрѣзаніе головы св. Іоана предт	
	7 26 в.	Карпа апостола	
	8 27 п.	Фералонта	
	9 28 в.	Никиты препод.	
10	29 с.	Феодозіи.	
11	30 ч.	Исаака препод. датм.	
12	31 п.	Ермія апостола.	

ВСХОДЪ и ЗАХ СОНЬЦЯ		ВСХОДЪ МѢСЯЦЯ.
раномъ	вечеромъ	вечеромъ
5 6.38	5.22	33 ч. 9 м.
15 6.34	5.14	11 11 ч. 11 м.
24 6.49	5.08	18 2 ч. 33 м.
30 6.50	5 06	25 2 ч. 14 м.

ЧЕРВЕЦЪ — 30 дней.

13	1 с.	Иустина
14	2 в.	Никифора.
15	3 п.	Луколіяна м
16	4 в.	Митрофана.
17	5 с.	Доровея.
18	6 ч.	Висаріона.
19	7 п.	Θеодота.
20	8 с.	Θеодора Стр.
21	9 в.	Кирила арх. Александровск
22	10 п.	Тимовея.
23	11 в.	Вареоломея апост и Варнавы.
24	12 с.	Онупрія препод
25	13 ч.	Акилина м.
26	14 п.	Елисея препод
27	15 с.	Амоса препод.
28	16 в.	Тихона Ам.
29	17 п.	Мануила мучен
30	18 в.	Леонтія м.
1	19 с.	Юды апост.
2	20 ч.	Меводія.
3	21 п.	Юліана м.
4	22 с.	Евсевія.
5	23 в.	Агрипины м.
6	24 п.	Рожд. св. Іоана.
7	25 в.	Февроніи.
8	26 с.	Давида вес
9	27 ч.	Самсона.
10	28 п.	Кири и Іоана.
11	29 с.	Петра и Павла
12	30 в.	Собраніе 12 Апостолѡвъ.

ВСХОДЪ и ЗАХ. СОНЬЦЯ		ВСХОДЪ МЪСЯЦЯ.	
раномъ	вечеромъ	вечеромъ	
3	6.50	3	5 ч. 46 м.
12	6.54	9	6 ч. 36 м.
18	6.58	19	10 ч. 54 м.
24	7.09	26	5 ч. 2 м

ЛИПЕЦЪ — 31 дней.

13	1 п.	Космы и Даміана.
14	2 в.	Положене ризы Богородицы
15	3 с.	Іакинѳа.
16	4 ч.	Андрея
17	5 п.	Аваназія преп. Сер. Рад.
18	6 с.	Сызона вел.
19	7 в.	Ѳомы Акак
20	8 п.	Вел. м. Прокопія.
21	9 в.	Панкратія.
22	10 с.	СС. 45 Мучениковъ.
23	11 ч.	Евтиміи.
24	12 п.	Прокла.
25	13 с.	Соб. св. Гавріила.
26	14 в.	Окилы апостола
27	15 п.	Кирика.
28	16 в.	Аѳиногена.
29	17 с.	Мартины м.
30	18 ч.	Емиліана
1	19 п.	Макрины препод.
2	20 с.	Иліи пророка.
3	21 в.	Симеона пророка.
4	22 п.	Маріи Магдалены.
5	23 в.	Трофима.
6	24 с.	Хрыстины.
7	25 ч.	Успеніе св. Анны.
8	26 п.	Ермолая.
9	27 с.	Панталеймона.
10	28 в.	Прохора апост.
11	29 п.	Калиника.
12	30 в.	Силы апостола.
13	31 с.	Евдокима

ВСХ. и ЗАХ. СОНЬЦЯ || ВСХОДЪ МЪСЯЦЯ.

	раномъ	вечеромъ		вечеромъ
	3	6.57	2	5 ч. 47 м.
	15	6.54	9	6 ч. 18 м.
	21	6.52	16	10 ч. 22 м.
	27	6.50	23	5 ч. 15 м.

СЕРПЕНЬ — 31 дней.

14	1	ч	Проис. др. св. Креста.
15	2	п.	Стефана м.
16	3	с	Изаакія.
17	5	в.	Св. 7 Отроковъ въ Ефесѣ.
18	4	п.	Евсигнія.
19	6	в.	Преображеніе Господне.
20	7	с.	Дометія.
21	8	ч.	Емилиана
22	9	п.	Мамея апостола.
23	10	с	Лаврентія м.
24	11	в	Евила и Θεодора м.
25	12	п.	Фотія м
26	13	в.	Максима пр
27	14	с.	Михея пр.
28	15	ч.	Успеніе Пресв. Богородицы.
29	16	п.	Нерукотвор. Образъ
30	17	с.	Мирона м.
31	18	в	Флора и Лавра
	19	п	Андрея м.
	20	в.	Самуила преп.
	21	с.	Θадея апостола.
	4	22	ч. Агаѳоника.
	5	23	п. Лука м.
	6	24	с. Евтихія м.
7	25	в	Вареоломея апостола.
8	26	п.	Адріана м.
9	27	в.	Тимона м.
10	28	с	Мойсея пр.
11	29	ч.	Усѣкн. гл. Іоана.
12	30	п.	Александра
13	31	с.	Полож. Пояса Пресв. Богородицы.

ВСХ. и ЗАХ. СОНЬЦЯ

раномъ вечеромъ

3	6.45	5.27
15	6.42	5.29
21	6.40	5.30
27	6 38	5.32

ВСХ. МѢСЯЦЯ.

вечеромъ

7	1 ч.	4 м.
14	2 ч.	48 м.
21	7 ч.	10 м.
29	5 ч.	7 м.

ВЕРЕЧЕНЬ — 30 дней.

14	1 в.	Симеона преп.
15	2 п.	Маманта м
16	3 в.	Анеима м.
17	4 с.	Вавилы м.
18	5 п.	Захарія преп.
19	6 ч	Восп Чуд арх. Михаила
20	7 с.	Созанта м. *
21	8 в.	Рождество Пресв. Богородицы.
22	9 п.	Іоакима м.
23	10 в.	Минодоры.
24	11 с.	Θеодоры.
25	12 ч.	Автемона.
26	13 п.	Корнила Сот.
27	14 с.	Воздвиженіе чест. Креста Госп.
28	15 в.	Вел. м. Никиты.
29	16 п.	Іосафата.
30	17 в.	Софіи м
31	18 с.	Евменія прор
	19 ч	Трофима
	20 п.	Евстафія м.
	21 с.	Кондрата.
4	22 в.	Фоки м. Іона препод
5	23 п.	Зачатіе св. Іоанна.
6	24 в.	Θеклы м.
7	25 с.	Евфросины
8	26 ч	Іоанна Богослова.
9	27 п.	Калистрата.
10	28 с.	Харитона
11	29 в.	Кириака, Θеофана. *
12	30 п.	Григорія Великаго.

ВСХ. и ЗАХ. СОНЬЦЯ

	раномъ	вечеромъ
	3 6.14	5.45
	15 5.59	5.51
	21 5.52	5.55
	30 5 40	5.59

ВСХ. МЪСЯЦЯ.

	вечеромъ
5	6 ч. 26 м.
12	5 ч 45 м.
20	3 ч. 15 м
27	4 ч. 46 м.

ПАЗДЕРНИКЪ -- 31 дней.

13	в.	Покр. Пресв. Богородицы.	
14	2 с	Киприана	
15	3 ч	Діонисія	
16	4 п	Ерофея.	
17	5 с	Харитины.	
18	6 в.	Өомы апостола.	
19	7 п.	Сергія и Вакха	
20	8 в.	Целагіи м	
21	9 с.	Іакова апостола	
22	10 ч	Евлампія и Евлампіи.	
23	11 п	Филина апостола.	
24	12 с	Прова м.	*
25	13 в.	Карпа м., Флорентія	
26	14 п.	Назаря и Параскевин.	
27	15 в.	Евфимія м., Лукіана.	
28	16 с	Пр. Лонгина с.	
29	17 ч	Осіи прор. Андрея пр. м.	
30	18 п.	Луки апостола и еванг.	
1	19 с.	Іои́ла пророка.	
2	20 в.	Артемія м.	
3	21 п	Иларіона Дасія м	*
4	22 в.	Аверкыя еп.	
5	23 с	Іакова	
6	24 ч	Арефы.	
7	25 п.	Маркіана.	
8	26 с.	Димитрія.	
9	27 в.	Нестора м., Капитолины.	
10	28 п.	Терентія м.	
11	29 в.	Анастасіи м.	
12	30 с.	Зеновія м	
13	31 ч.	Стахія ап., Амплія.	

ВСХ. и ЗАХ. СОНЬЦЯ

раномъ	вечеромъ
3 5.37	3 6.01
15 5.23	15 6.09
24 5.14	24 6.15
30 5.80	30 6.10

ВСХ. МЪСЯЦЯ.

вечеромъ
45 ч 20 м.
29 ч 41 м.
20 12 ч 34 м.
27 11 ч. 45 м.

ПАДОЛИСТЪ — 30 дней

14	1 п	Космы и Даміана	
15	2 с	Акиндина м.	*
16	3 в.	Акепсима м., Іосифа.	
17	4 п.	Іоаника пр.	
18	5 в.	Галактіона, Григорія.	
19	6 с.	Павла еп.	
20	7 ч	Іерона муч	
21	8 п.	Михаила арх.	
22	9 с.	Онисифора.	
23	10 в.	Олимпа, Родіона.	
24	11 п.	Мины м., Виктора	
25	12 в.	Іоана милост.	
26	13 с.	Іоана Златоуст.	
27	14 ч.	Филипа апостола.	
28	15 п	Гурія и Самона.	*
29	16 с.	Матія апостола.	
30	17 в.	Григорія неок.	
31	18 п.	Платона и Романа.	
1	19 в.	Авдія пр, Варлаама м.	
2	20 с.	Григорія пр., Феокли м.	
3	21 ч.	Введеніе во Храмъ Пресв Богородицы.	
4	22 п.	Филимона апостола.	
5	23 с.	Амфилохія.	
6	24 в.	Екатерины.	
7	25 п.	Климентя.	
8	26 в.	Алипа преп.	
9	27 с.	Іакова, Палладія.	
10	28 ч.	Стефана, Теодора еп.	
11	29 п.	Парамона, Фулимена.	
12	30 с.	Андрея апостола.	

ВСХ и ЗАХ. СОНЬЦЯ.

раномъ вечеромъ

3 5.04 3 6.28

15 4.57 15 6.17

24 4.57 24 6.08

30 4.52 30 6.45

ВСХ. МЪСЯЦЯ.

вечеромъ

3 4 ч. 3 м.

11 4 ч. 56 м.

19 4 ч. 40 м

28 9 ч. 13 м

ГРУДЕНЬ — 31 дней.

13	1 в.	Наума пр., Ананіи м.
14	2 п.	Авакума, Іоанна пр.
15	3 в.	Софронія, Савы.
16	4 с.	Варвары м.
17	5 ч.	Саввы еп. и Захарія.
18	6 п.	Николая еписк.
19	7 с.	Амврозія Медіол.
20	8 в.	Сосена апост, Аполоса.
21	9 п.	Зачатіе Богородицы, Стефана пр.
22	10 в.	Мины и Ермогена.
23	11 с.	Даніила и Луки пр.
24	12 ч.	Спиридїона, Александра еп.
25	13 п.	Евстратія м., Евгенія.
26	14 с.	Фирса мучен.
27	15 в.	Елевтерія, Стефана.
28	16 п.	Аггея пр., Марина м.
29	17 в.	Даніила свящ.
30	18 с.	Севастіана.
	1 19 ч.	Вонифатія м.
	2 20 п.	Декабрь 1900 Игнатія м
	3 21 с.	Іуліанны м., св. Петра.
4	22 в.	Муч Анастазіи.
5	23 п.	10 м въ Крети., п. Павла еп
6	24 в.	Преп. муч. Евгеніи, преп. Николая.
7	25 с.	РОЖДЕСТВО ИСУСА ХРИСТА.
8	26 ч.	СОБОРЪ ПРЕСВЯТ. БОГОРОДИЦЫ.
9	27 п.	Первомуч Стефана
10	28 с.	2000 мучен Ап Ныканора, м. Агафін.
11	29 в.	СС. 14000 Младинцівъ.
12	30 п.	Муч Анысьи и Θεодоры.
13	31 в.	Преп. Меланы Рим.л м

ВСХ. и ЗАХ СОНЬЦЯ

раномъ вечеромъ

3 4 52 2 | 6 41

12 4.53 12 | 8.38

18 4.55 18 | 11.58

24 4.57 24 | 8.24

ВСХОДЪ МЪС.

вечеромъ

2 | 6 ч 41 м.

10 | 11 ч 38 м.

18 | 5 ч. 57 м.

25 | 8 ч. 24 м.

THE END OF THE WORLD

Pułkownik Antoni Bodziak.

pułkownik Antoni Bodziak

pochodzi z Galicji. Młodzieńcem 18-letnim do Brazylii przybywszy rzucił się na pole handlu i po krótkim tu pobycie widzimy go już właścicielem poważnej firmy w Apiehy (S. Paulo), przedsiębiorcą budowy dróg, telegrafów etc., i wreszcie deputowanym z tegoż okręgu w kongresie stanowym. Przeniósłszy się do Parany, założył handel w S. Mateuszu, zkąd wyrugowała go nieszczęsna rewolucja w 1893. Rząd brazylijski zaczął zaopatrywać się w żołnierza, porywając do szeregów swych emigrantów z kolonij polskich. Wobec tego bezprawia, postanowili Mateuszacy bronić się do upadłego z bronią w ręku. Na czele ruchu stanęli prócz B. ks. Smołucha, Stenzel, Flizikowski i niedawno z Galicji przybyły ś. p. Kościński. B. okrzyknięto dowódcą. Przygotowania rewolucyjne rząd jednak zniweczył i osadził przywódców w więzieniu, zkąd ich po kilkumiesięcznym pobycie wypuszczono, z wyjątkiem B., którego jako naczelnika ruchu i kozła ofiarnego, skazano na gardło. Wzrastający ruch rewolucyjny odbił go jednak więzieniom. Na czele bataljonu polskiego odbył kampanję rewolucyjną. Po przejściu granicy argentyńskiej i złożeniu broni, wysłał go sztab rewolucyjny w deputacji do prezydenta republiki brazyl. celem wyjednanania dla bannitów amnestji, którą otrzymał. Dziś jest B. jednym z najwybitniejszych jednostek polskich w Paranie; czynny, ruchliwy i przedsiębiorczy, wkrótce zdobył na nowo fortunę, zniszczoną nieszczęsną rewolucją. Znając znakomicie kraj cały i stosunki tutejsze, B. jest nieomal wyrocznią w kwestjach handlowych, sądowym rzeczoznawcą w rzeczach konkursowych, reprezentantem i współnikiem kilku domów importowych w Rio J. i w Kurytybie. Jest członkiem-założ. prawie wszystkich towarz. polskich w Kurytybie. Przy lwiej sile i gorącym temperamentem, czułe ma serce na braki i niedostatki rodaków; to też wielu z emigrantów, zwłaszcza młodszych przybyszów do Parany o nim wiele opowiedziećby mogli. Jakkolwiek niefortunne losy rewolucji stworzyły mu i niechętnych i niejedną chwilę mu zatruły, gdyż jak zawsze w życiu. najchętniej część niepowodzeń zwała się na ludzi stojących na czele, dumnym może się czuć p. B. z uznania i poważania, jakim go otaczają swoi i obcy.

Feliks Krzyżanowski,

obecnie nauczyciel szkoły polskiej w Ś-tym Mateuszu w Paranie, którą utrzymuje towarzystwo polskie im. „K. Pułaskiego“ tamże.

Urodził się we Lwowie w r. 1872, tam też chodził do szkół. Po zdaniu egzaminu nauczycielskiego, pełnił w okręgu lwowskim i żydaczowskim obowiązki nauczyciela przez lat 5. Znękaný stosunkami szkolnictwa galicyjskiego, udał się z emigracją do Brazylii i osiadłszy na Mateuszu prowadził tam szkołę polską i był czynny w tow. polskim im. „K. Pułaskiego“ przez rok czasu. Ztamtąd udał się do Kurityby, gdzie pracował w redakcji „Polonji“. Następnie objął szkołę na kolonji „Marienthal“. Przybywszy napowrót do Kurytyby założył szkołę polską, przytem był nauczycielem w szkole niemieckiej. Cały czas wolny, wszystkie swe siły żywotne i środki materjalne poświęcał tu sprawie organizacji narodowej; — był niezmordowany, pracował wytrwale, zachęcał, nie zrażał się brakiem uznania u ciemnych, — twierdził zawsze iż „nam nie odpychać — lecz przyciągać i uświadamiać lud.“ Marzeniem jego było, by organizacje narodowe stały się taką niezbędną potrzebą dla ludu naszego, — jak są do dziś kościoły. Podupadłszy w Kurytybie na zdrowiu, udał się wezwany przez rodaków na Mateusz i objął swą dawną placówkę. Tu do dziś pracuje w szkole, w towarzystwie, w parafji, oraz dla sprawy ogólnej organizacji. Ożenił się z córką kolonisty z kol. Abranches, polką (z domu Krasieńską).

*nauczyciel
w Zurewio-
por. Zydeciór*

*był przewodnikiem grupy do Tow. Kefeli. 4 18 75 - 1897
(przewodnik - Polska emigr. do Bz. 1874/1894 - str. 89)*

27

J. E. Józef de Camargo Barros,

pierwszy Biskup nowej dyecezyi, utworzonej ze Stanów
Paraná i Santa Catharina w 1893 r.

Jego Przewielebność urodził się d. 24 go Kwietnia
1858 roku w mieście Indaiatuba, w stanie São Paulo,
z ojca zasłużonego obywatela Jana Camargo de Bar-
ros i matki Gertrudy Annunziaty Camargo, niewiasty
cnót niepospolitych. Początkowe nauki pobierał ksiądz
biskup w szkole publicznej m. Itú, gdzie oprócz przed-
miotów obowiązkowych, z zamiłowaniem poświęcał
czas swój nauce łaciny i francuzkiego; wyjątkowe
zdolności i niepowszednia jego w młodzieńczym wieku
konduita już tam zdradzały powołanie do stanu du-
chownego. Przeszedłszy ze szkoły w Itú do kolegium
Jezuitów, dzięki dobrym swym obyczajom, skromności
i pobożności, zyskał sympatyę profesorów, którzy po-
dziwiali w nim wiarę gorącą i żądę poświęcenia się
służbie Bożej.

Trudnem, prawie niemożliwem byłoby dla Jego
Przewielebności urzeczywistnienie tych zamiarów, z po-
wodu skromnych środków materialnych, jakimi rozpo-
rządzali rodzice jego, gdyby zalety młodzieńca nie
wyrobiły mu protektora w osobie kanonika Hieronima
Piotra de Barros, który umieścił go w Seminarjum
w São Paulo, sławnem w te czasy z uczoności swoich
profesorów, między któremi powszechnie znany kano-
nik Dr. Paula Rodriguez pierwsze zajmował miejsce.
Młody seminarzysta i tu wyróżniał się na swą korzyść
wśród kolegów. Egzamin ze studyów filozoficznych przed
samym biskupem D. Lino zdany, piękne i nigdy nie
zawiedzione obietnice co do młodzieńca, duchownej
jego zwierzchności podał.

Poczem otrzymawszy święcenia kapłańskie w 1884 r.,
objął wakującą parafję św. Ifigenji w S. Paulo, gdzie
z energią w rządzeniu parafją łączył świętobliwy żywot,
jako zbawienny dla parafjan swych przykład. Z lic-
nych zasług jakie położył, nie możemy pominąć mil-
czeniem założenia szkoły katechizmowej, przez dzieci

3—

2—

— 800

— 600

300

1. 400

3—

11. 100

2. 900

3. 200

600

znakomitszych rodzin tamecznych licznie uczęszczanej. Fundacya ta i liczne miłosierne uczynki, zjednały mu tytuł kanonika katedry biskupiej w São Paulo.

W 1893-im roku, po dziewięciu zaledwie latach kapłaństwa, ku wielkiemu zdziwieniu własnemu, mianowany został biskupem. Choć młody, lecz gorliwy, pełen wiary i miłości Boga i bliźniego, nie mógł odmówić się od tak zaszczytnego odznaczenia, zwłaszcza iż rozumiał, że na solicy biskupiej większą korzyść kościołowi i społeczeństwu przynieść może. Wyświęconym na biskupa został 14 czerwca 1894 r. w Rzymie, w kaplicy Niepokalanego Poczęcia, należącej do Kolegium Ameryki Łacińskiej.

Przybył nakoniec do Kurytyby, wszędzie z największym zadowoleniem i entuzjazmem przez wiernych witany. Tu rządzi więc dopiero sześć lat, lecz pracę położył już niemałą i zasługi ma wielkie; założył tu seminaryum biskupie. wśród trudów, niewygód i niebezpieczeństw objeżdża on często parafje swojej diecezji i naucza lud swój słowem i przykładem. Nie przesadzimy utrzymując, iż jest on prawdziwym apostołem Kościoła, niezmordowanym w zadaniu swoim. Dobry, wspaniałomyślny i sympatyczny, dostojny ten prałat zda się nietylko przeznaczonym jest do wzbudzenia religijnego odrodzenia Parany i S. Katarzyny, lecz i do zupełnego tak szczytnego celu osiągnięcia.

Dr. Stanisław Kłobukowski.

Jest to jeden z polskich pionierów, którego imię tyjące ust polskich w Brazylii i Argentynie ze szczególnem i zasłużonem uznaniem powtarzają.

Uznanie to zdobył on nietylko dzięki temu, że był on jedynym z dotychczas nam zuanych podróżników polskich po południowej Ameryce, którzy umieli znaleźć należyte drogi do poznania prawdziwego stanu rzeczy u nas, i mieli ku temu stosowne wykształcenie, lecz także, że godnie wśród wszelkiego rodzaju przeciwności, nie wykluczając i materialnego nawet niedostatku, reprezentować imię polskie potrafił. Wszędzie gdzie się dr. Kł. obrócił niósł on z sobą ideje nasze

i wyrastały za jego sprawą polskie towarzystwa i szkoły, czego nikt z innych nie dokazał; umiał bowiem uszanować wszystkich nie schlebając nikomu. Więc uszanowaliśmy d-ra Kłobukowskiego i my, na ład amerykański rzuceni, bo widzieliśmy, że ze szczerem sercem przyszedł do nas, miło też jest nam zadowolenie życzenie naszych czytelników, podając jego życiorys.

Dr. St. Kłobukowski urodził się na ziemi wielkopolskiej, w b. województwie łęczyckiem pod Kołem, we wsi Powiercie, z ojca Aleksandra i matki Stanisławy Chrapowickiej, litwinki. Początkowe i gimnazjalne nauki pobierał we Francji (w Paryżu) i w Szwajcarji (Genewie); — uniwersyteckie w Bonn nad Renem (w Niemczech), w Krakowie, Lwowie i Wiedniu (w Bonn i Wiedniu uzyskał dyplomy doktorskie).

Poruszył sprawę emigracyjną na II-im Zjeździe prawników i ekonomistów polskich we Lwowie w 1889 r. swoim referatem o wychodźstwie, skutkiem czego został powołany z Wiednia do Dublan, wyższej szkoły rolniczej pod Lwowem na katedrę ekonomji politycznej, statystyki, skarbowości i ekonomji rolnej; — po dwóch latach przeniósł się do Lwowa, do biura statystyki galicyjskiego Wydziału Krajowego. — Założył w r. 1892 *Przegląd Emigracyjny*. Należy do założycieli Polskiego Towarzystwa Handlowo - Geograficznego, powstałego w 1894 r.; spowodował wyprawę Siemiradzkiego, Hempla i Łązniewskiego do Brazylii i Argentyny. Redagował *Przegląd Emigracyjny* wraz z D-rami: W. Ungarem, J. Siemiradzkim i A. Lisiewiczem; z tym ostatnim i z F. Rawitą w r. 1893 i 94 dwutygodnik *Słowo Polskie*, organ najradykałniejszego kierunku we Lwowie. W r. 1895, 6 i 7-ym zwiedził Brazylję i Argentynę, mianowicie Rio de Janeiro i Stany: Parana, S. Catharina, Rio Grande do Sul, São Paulo; Buenos Ayres, Paraguay, argentyńskie terytorjum Misiones, oraz ujście rzeki Iguasu do rzeki Parany, Patagonią i Ziemię Ognistą.

Po powrocie z Ameryki należy do redakcyi *Gazety Handlowo - Geograficznej* (dalszego ciągu *Przeglądu Emigracyjnego*, pisze *Wspomnienia z podróży*, których tom I-szy wyszedł w 1898 r. jako dodatek do *Gazety Handl. - Geogr.*, oraz *Dzieje Liter. gospodarstwa społecznego*.

Antoni Edmund Stanisław Bohdanowicz,

doktor medycyny fakultetu paryżkiego, praktykujący obecnie w Biarritz, w departamencie niższych Pirenejów we Francji, którego czytelnicy *Kalendarza* poznali jeszcze w 1898 r. z popularnie napisanej pod tytułem *Co Wojtek prawił przy kominie*, rozprawki o początkowej pomocy lekarskiej i o używaniu lekarstw w nieobecności lekarza, — jest jednym z wielu naszych rodaków, których losy już od stu lat wyrzucają po za granice ziemi ojczystej.

Pan B. urodził się we wsi Jaziewie, w byłej Augustowskiej gub. położonej; pochodzi ze starej szlachty litewskiej. Wykształcenie gimnazyalne Dr. B. otrzymał w Maryampolu, poczem wstąpił na wydział medyczny uniwersytetu warszawskiego.

Lecz osiadłszy po otrzymaniu dyplomu w Paryżu, jeszcze musiał znosić uderzenia losu. Zdawało się uśmiechnęło mu się życie, gdy znalazł towarzyszkę godną siebie, p. Annę Bilińską, jedną z najświetniejszych malarek polskich. Tymczasem śmierć zabrała mu ją wkrótce. W smutku pogrążony, nie mogąc znieść widoku miejsc, które go szczęśliwym widziały, rozpoczął szereg podróży, w których zapędził się nawet na nasz ląd amerykański, gdzie czas jakiś w Meksyku przebywał.

Później, znalazłszy zaspokojenie w studjach naukowych, pracował pod kierunkiem prof. Guyon'a w Paryżu, gdzie należąc do szkoły Neckerowskiej, jako urolog, napisał rozprawę pod tytułem: *Contribution à l'étude de l'anatomie pathologique de la vessie*, mającą wysoką wartość naukową.

Oprócz Paryża znany jest Dr. Bohdanowicz i w kołach naukowych Berlina i Krakowa, gdzie pod kierunkiem profesorów Aug. Martina i Rydygiera studjował w klinikach chirurgję ogólną i choroby kobiece.

Dr. Bohd. dobiega obecnie siły męskiego wieku, liczy lat 41: mamy przeto niepłonną nadzieję, że naukę wzbogaci jeszcze niejednem dziełem, i nas nie przestanie swemi popularnie napisanemi radami lekarskiemi zasilać.

Kilka słów o S. E. Zaporskim.

Sebastjan Edmund Woś Saporski urodził się 19-go Stycznia 1844 r. w wiosce Siodkowice pod Opolem, na Górnym Szląsku. Nauki gimnazyalne pobierał w Opolu.

Pierwszy pobyt jego w Brazylii był na kolonji Blumenau, gdzie uczył dzieci niektórych obywateli. Bardzo mu się podobała kolonizacja niemiecka doktora Blumenau, który sprawie niemieckiej w st. S. Catharina wielce się zasłużył. Z. był naocznym świadkiem jak tam germanizowano słowiańskich przybyszów, i to go spowodowało, że w porozumieniu z ks. Antonim Zielińskim, proboszczem parafji S. Pedro d. Apostolos i Blumenau podał prośbę do cesarza Pedra II go o koncesję kolonizacji polskiej w strefie umiarkowanej prowincji Paraná, mianowicie dolinę rzek Iguassu i Rio Negro. W roku 1874 Zaporski złożył przed komisją inżynierską egzamin, poczem od ministra rolnictwa otrzymał dyplom jako geometra. W tym samym roku mierzył grunta dla brazylijanów pod komisarzem mierniczym obwodów Lapa i Palmeira. W końcu tegoż roku utworzyło się w Paranie towarzystwo kolonizacyjne pod nazwą: „Pereira Alves, Bendaszewski & Co.“, które zaangażowało Zap. przy pomiarze terenów tejże spółki w obwodzie Paranagua. Kolonje Eufrosina i Pereira zostały przez Zap. sparcelowane w 1875 r. W obwodach Lapa i Palmeira Z. znowu mierzył grunta w 1876 r. Dr. Lamenha Lima mianował Z. geometrą przy nowo utworzonej komisji kolonizacyjnej.

Podczas budowy kolei żelaznej Paranagua—Kurytyba pracował od Kwietnia 1881 do końca 1883 jako inżynier przedsiębiorców: Schimelpfen, Parigot, Pacheco i Sp. w linii kolejowej—Jacarahy—Morretes—Porto da Cima.

Dnia 13 stycznia 1890 gubernator Parany mianował Z. geometrą komisji kolonizacyjnej nad rzeką Iguassu. W 1891 r. rząd brazylijski mianował Zaporskiego szefem komisji kol. w dolinie Iguassu, na którym to urzędzie pozostał do Listop. 1892, kiedy otrzymał od ministra rolnictwa w Rio de Janeiro urlop na trzy miesiące dla polepszenia zdrowia. Urlop dano Zaporskiemu i z pensją, której od rządu brazylijskiego nie

pobierał, aby dobre języki nie twierdziły, że i on *zarabiał na kolonizacji polskiej* w Paranie. Od 7 Lipca 93 do 10 Lipca 94 r. redagował i administrował Zap. „Gazetę Polską w Brazylii“, którą od Szulca nabyła spółka, do której Z. też należał. Podczas rewolucji federalistycznej, „Gazeta Polska“ *jedyną* wychodziła w Kurytybie; widać że umiarkowanie ją redagowano, nie zaczepiając nikogo i nie oczerniając, jak to późniejsi redaktorowie czynili. Po stłumieniu rewolucji brazylijskiej nastąpiły i w Paranie rządy wrogie dla cudzoziemców. Partja, która przyszła do steru uważała i Z. za takiegoż i do dzisiaj nie ofiarowała mu jakiegoś urzędu. Z. zarabia na wyżywienie licznej rodziny przez prace miernicze u brazylijanów lub gdzie się znajdzie.

W 1896 ułożył Z. z innymi wiarusami spółkę kolonizacyjną. Trzytereny w pobliżu Mateusza należały do niej: Osada, Kamienna Góra pod Rio Claro i S. Rosario pod Mateuszem; zostały sparcelowane i mogły być już dzisiaj rozsprzedane dla emigrantów polskich. Niestety, pp. spółnicy tego towarzystwa, mimo wiedzy Zaporskiego, wycofali swoje wkładowe pieniądze, a kolonia Kamienna Góra z lotami gotowemi, bez opłacenia pracy mierniczej, dostała się Niemcowi, który ją dzisiaj za dobry pieniądz sprzedaje polskim kolonistom.

Jako fundator i członek honorowy Towarzystwa im. Tadeusza Kościuszki, podarował mu ładny plac dla szkoły polskiej w Kurytybie. Prezes tegoż, za pozwoleniem Towarzystwa, sprzedał ten plac za tysiąc milrejsów, które, jak opowiadają, obrócono na budowę gmachu Towarzystwa T. Kościuszki w Kurytybie, przy ul. Borges de Macedo. Towarz. polskie „Łączność i Zgoda“ w Kurytybie i K. Pułaskiego w Mateuszu mianowały go członkiem honorowym.

Opozycja parańska dwa razy stawiła Zap. na posła do kongresu stanowego, lecz kandydatura jego jest niemożliwą, gdyż nie płała się on w politykę, a pomimo to uważają go teraz za maragatę. Powyższe notatki niektórych istniejących prac Z. w osławionej nowej ojczyźnie brazylijskiej, niechaj posłużą za przykład innym że nie warto dla ludzkości i swoich poświęcać drogich swoich lat, bo świat jest, jak F. Karpiński trafnie pisze, *mundus immundus, a vita invita libera me.*

1899

1890

222

Zaporski!

TRZY TRUMNY.

(Przedruk wzbroniony).

Trzy trumny, mój Boże, jęczała do sąsiadki stara Tomaszowa, drepcąc za posuwającym się powoli, pod drobnym a gęstym deszczem pogrzebowym konduktem, zdążającym smutno z miejskiego kościołka do widniejącego na pagórku osłoniętego powychylanemi krzyżami i kilku rzadkiemi sosenkami cmentarza. Trzy trumny — a dwie byłoby naraz ich pary, gdyby byli ludzie zabójcę odnaleźli.

— Ale ta czwarta nie poszłaby razem z trzema — rzekła sąsiadka — ponieśliby ją na rozstajne drogi, a nie do święconej ziemi, a wilk chyba w Gromniczną pieśń by nad nią zamiast księdza zanucił, jeśliby mu tej pieśni czart nie przerwał chychotem.

— Oj, co prawda, to prawda, potwierdziła Tomaszowa. Nie człowiek to, nie chrześcijanin, co na swoich się rzuca niby dzikie zwierzę. Toż i umarł jak zasłużył, nie po ludzku, nie po chrześcijańsku i duszę zaprzepaścił na wieki.

— A i nietylko swoją, i tej biednej kobiety, i własnych rodzonych dzieci dwojga, boć to wszystko bez księdza, bez pociechy umarło.

— Co też wy kumo wygadujecie, zaprzeczyła staruszka, już też Pan Bóg przecie litościwy — zmiłuje się nad niewinnemi. Co ona winna, nieboga, że mąż pijak i nicpotem; co winne biedne niemowlęta, że ojciec zapił rozum i w szaleństwie śmierć im zadał męczeńską. Jużby też sprawiedliwości i na tamtym chyba nie było świcie.

— Macie rację, kumo, ja ot i nie pomyślałam jak się należy. Bóg się zmiłuje nad niewinnemi i grzechy

im odpuści, bo choć i umarli bez księdza, bez spowiedzi, to przecie nie z ich winy. A Marcinowa, złote było to serce, kobiecina pracowita, zapobiegliwa. A i krasa to była kiedyś na wioskę, na okolicę całą. Ot, żal biedaczki! Licho nadało, głowę sobie tym nicpocem zaprzętnąć. Byłaby może najlepszego w wiosce chłopaka sobie wybrała, gospodarza, poczciwego, miłującego i chleba byłaby miała poddostatkiem i ona i dzieci, a dziś... Boże mój, Boże, aż żal wspomnieć. Własną żonę zarębał i razem dwoje rodzonych niemowląt. A nie byłby zarębał, toby to wszystko poszło, jak się patrzy, na dziady. Ojciec pijaczysko, o dzieciach zalaną głową niepamiętał, nie żył on długo, ale zdążył wszystko przehulać, mimo pracy i zabiegów biednej kobieciny. świeć Panie nad jej duszą. Pierwszeń to kiedyś było gospodarstwo w wiosce. Ale z gorzałką wszystko poszło do żyda. I lepsze nie wystarczyłoby.

Smutny śpiew księdza przerwał rozpamiętywanie kumoszek. Kondukt mijał wrota cmentarne i wkrótce zatrzymał się w jednym z jego kątów, gdzie grabarze trzy obok siebie doły kończyli właśnie kopać — większy w środku dla matki, dwa mniejsze dla dzieci po obu pierwszego stronach. Zatrzymali się ludzie, trzy biedne, zbite z prostych białych desek trumny złożono nad otwartymi mogiłami, otoczył je tłum wieśniaków, proboszcz stanął nad środkową; proboszcz staruszek, poważny, smutny.

Wargi drżały mu wzruszeniem, gdy zaczynał przemowę, słowa drgały na nich, słowa—które tu powtórzyć sprobuję, bo wiele w nich nauki dla ludzi, wiele przestrogi dla nierozważnych.

„Wielu z was, bracia moi, pamięta owego ładnego, miłego chłopczyka. jakim był mały Marcinek, syn pierwszych we wsi gospodarzy, kochanych i szanowanych w całej niemal okolicy. Wielu wspomina rażą dziewczuchę jaką była niedawno, przed kilku jeszcze laty, Jaga Bartoszcówna. Wszystkie oczy zwracały się ku niej, gdy w niedzielę szła na mszę świętą, tak świeciła krasą, wszystkie ręce wskazywały na nią, jako na pierwszą pracownicę, gdy gięła pod sierpem rączym

łan złotego jak jej włos bujny zboża, gdy len przedła biały wieczorem przy kominie i wesołej pieśni w długie zimowe wieczory. Ja com ich oboje chrzczył i wiary świętej uczył, mam dotąd przed okiem ten światły, nadziei pełen obojga ich obraz. I gdzież oni teraz?

Oto matka biedna, zapracowana, życia trudem zwalczona, zabita przez własnego męża; oto dzieci jej dwoje, niemowląt niewinnych, jasnowłosych, jasnookich, bezlitośnie zabitych przez własnego niegodnego rodzica. Trzy trumny rzędem... biedne trumny, z litości dane przez miłosiernych ludzi, kryją trzy trupy—świadektwo zbrodni strasznej, przez zwyrodniałego trunkiem przestępcę dokonanej.

A on gdzie? Gdzie mąż i ojciec ich wyrodny? Gdzie zbrodniarz?

Fala rzeki unosi dotąd trup jego ohydny, zanim puchliną siną wzdęty, niewyrzuci gdzieś zdale, pod obcym może brzegiem, na pastwę robactwu i drapieżnym ptakom.

Takie to skutki pijaństwa!

Marcin Zapała był synem zamożnego gospodarza. Bystry, żywy i pojętny rósł w domu rodzicielskim, gdzie przykładu złego widzieć nie mógł. Jedno, co może źle trochę wpłynęło na wychowanie jego, to że jak zwykle jednakom, rodzice folgowali mu w wielu razach. Było to jednak dziecko dobre. Lubili go swoi, lubili i sąsiedzi za jego zwawość, wesołość, roztropność, za rumiane, zdrowe policzki jego. Gdy przyszedł czas na szkołę, rodzice ociągali się nieco, niechcąc zmuszać do pracy jedynaka i mówiąc, że rozumu nabrać zawsze czas będzie. Oddany wreszcie do szkoły, Marcinek nie znalazł w niej rodzicielskich pieśzcot, nudziło mu się siedzenie nad książką i uczyć się nie chciał. Skarżył się nauczyciel, wreszcie karać spróbował, lecz rodzice wzięli stronę jedynaka i postanowili wycofać go ze szkoły, a przyuczać do gospodarstwa w domu. Lecz i tu nie szło bez przeszkody. Marcin nie lubił widzieć wschodu słońca, w łóżku zalegiwał się zadługo. Nie w smak mu też było w pocie czoła pochylać się nad chlebobajną rolę, wolał czas spędzać na koniu, na pastej hasance, lub zbijać bąki po polach i lasach, go-

niąc za ptactwem leśnym lub przyglądając się mustrze stojących we wsi załogą żołnierzy których ćwiczenia uważał za nieustającą zabawę.

Rósł też bujnie, jak topola i nieznacznie rodziła się w nim żyłka do żołnierki, a o pracy, o zajęciu nie było mowy. Nie martwili się tem rodzice, uważając, że to co zapracowali przez życie, starczy dla jedynaka, choćby i mniej był do pracy chętnym. Dąsali się nawet, gdy ten i ów z życzliwych sąsiadów zwracał im na próżniactwo Marcina uwagę, a pochlebiało im niepomału, gdy widzieli, jak czerstwy i przystojny chłopak, na jakiego wyrósł Marcin, zwracał oczy dziewczek nietylko ze wsi, lecz i z okolicy. Pomału jednak zaczęły się odkrywać poważne wady życia bez celu i bez zajęcia. Marciniowi, widzącemu życie żołnierskie z powierzchniowych tylko stron jego, wpadały w oczy szczególnie wady żołnierzy, niż ich zalety. Wkrótce też, naśladowując ślepo wzory, Marcin zaczął zasmakowywać w trunku i rozpuście. Zmartwiło to ojców niepomału, teraz dopiero poczęli poznawać błędy wychowania.

Późno jednak było złe naprawiać. Gdy gniewał się ojciec, Marcin groził że rzuci chatę i zaciągnie się do wojska, aby uwolnić się od ojcowskich przymówek. I złe zaczęły iść rzeczy. Widywano Marcina w towarzystwie żołnierzy coraz częściej, zataczającego zyg-zaki po wsi, żołnierze zaś bawili się pijanym wyrostkiem, który lgnął do ich kompanji. Jedno co stanowiło dla Marcina hamulec, to że wpadła mu w oko krasawica córka sąsiada, która jednak zobaczywszy jaką drogą idzie Marcin, robiła mu wymówki, wreszcie zaczęła stronić od niego. Zabolało to młodego chłopca i zaczął chwilowo prowadzić się oględniej. Nie porzucił jednak dawnej kompanji, toż i poprawa nie była stanowczą. Zdarzyła się feta jakaś we wsi, Marcin zapomniał się znowu i podniecany przez bezmyślnych towarzyszy, którzy robili sobie z niego zabawkę, spił się tak, że pod wieczór wieś cała ze zgorszeniem miała zeń smutne widowisko: krzyczał, wymachiwał rękami, zanim nareszcie nie utknął gdzieś w rowie. Zmartwił się tem rodzic, zachorował obłożnie i umarł wkrótce. Jaga — narzeczona Marcina -- najpiękniejsza we wsi

dziewucha,—gadać z nim odtąd nie chciała. Ubodło to Marcina, wstyd mu było postępku własnego. Zamiast jednak jać się roli i inne odtąd rozpocząć życie, postanowił opuścić wioskę rodzinną i zaciągnął się do wojska.

Plakała stara matka, łezki roniła po kątach Jaga, bo mimo wszystko nie zdołała wyrzucić z serca pamięci o rażnym chłopaku i zawsze miała nadzieję na powrót do rozsądku, na poprawę.

Lecz niepomogło nic.

Przeszło lat kilka. Jaga niewychodziła za mąż. Od czasu do czasu list otrzymywała zdala, stęskniony, obiecujący poprawę. Łudziła się też, czekała.

Wreszcie pewnego poranku zawitał znowu we wsi Marcin z powrotem z wojaczki. Był rosły, zmężniały, życie żołnierskie zdawało się podniosło jeszcze męską pięknosć jego.

Toż znowu silnie zabiło Jagi serduszko, gdy ujrziała powracającego, i nie zważając na wady Marcina, na perswazje rodziców i przestrogi sąsiadów, wyszła zań za mąż.

Myślała że miłoscią, perswazyą zdoła odciągnąć go od złej drogi. Myliła się niestety. Choroba ta, bo pijaństwo jest ciężką chorobą, karą bożą na tych, co ze słabości charakteru, z braku mocnej woli ulegają popędowi, choroba ta, mówię, była już zbyt zakorzeniona.

Pierwsze miesiące małżeństwa przeszły jako tako, choć Marcin pracował niechętnie, licząc na to, co zostawili mu ojcowie, co wniosła żona. Przyszło pierwsze dziecko. Marcin spił się po raz pierwszy z radości na chrzcinach syna. Zmartwiło to mocno żonę i wyrzucała mu gorzko słabość jego. Zaklinał się nazajutrz, przysięgał, że się to niepowtórzy; ponieważ jednak głowa go bolała i cały czuł się jak złamany, aby, jak to mówią, klin klinem wybić, wyprosił pozwolenie na jeden tylko kieliszek. Na nieszczęście w szynku spotkał się z wojskowymi. Przyrzeczenia dotrzymał, na ten raz wypił tylko kieliszek, lecz odtąd coraz częściej spotykał się z żołnierzami, których, jako dawny wojskowy, liczył za kolegów i przyjaciół. Coraz też częściej wracał podchmielony, a na drugi dzień wybi-

jał klin klinem. Czas upływał, matka Marcina zmarła, przyszło drugie dziecko, a dobytku nieprzybywało, bo pracować nie było komu.

Martwiła się Marcinowa, robiła co mogła, lecz siły jej nie starczyły. Sąsiedzi kiwali głowami, lecz na nic nie przydały się perswazyje, Marcin brnął dalej, coraz częściej i coraz mocniej się napijając, a o gospodarce zapominając zupełnie. Wreszcie przyszła choroba. Coraz częściej skarżyć się począł Marcin na bóle w żołądku, palenie, zgagę, kaszlał i wymiotował prawie codzien zrana, nieznosił pokarmów, wreszcie parę razy uczuł dolegliwą kolkę w prawym boku pod żebrami i w okolicy wątroby. Ból ten trzymał go godzin kilka w łóżku. Zwolna ustępował, lecz Marcin wychudł, pożółkł, a jednak pić nie przestawał. Przeciwnie, w wódce teraz widział jedyne lekarstwo, bo ta odejmowała mu dolegliwości na chwilę, poczem czuł się wprawdzie jeszcze gorzej, lecz przypisywał to chorobie, a nie wódce, nie wierząc doktorowi, który mówił inaczej: nie wierząc, że wódka przyczyną choroby. Choroba postępowała. Ręce Marcina drżały coraz bardziej, nogi wymawiały posłuszeństwo, noce przepędzał bezsenne, stał się gniewliwy i porywczy, i coraz częściej przychodziło do niesnasek w domu; szukał zaczepki, bo nie wiedział na kim gniew spędzić za wszystkie swe biedy. Toż spędzał je na dzieciach, na żonie, chociaż mu ustępowała, widząc, że na nic perswazyje, i po kątach tylko w nieobecności Marcina płakała biednej swej doli. Piekło zrobiło się z domu, z życia rodzinnego. Dobytek marniał, bieda zaglądała ze wszystkich stron do chaty. Teraz, gdy wracał mąż wieczorem, musiała z dziećmi chronić się do sąsiadów biedna kobicina, bo bił ją i katował bez przyczyny, sam nie wiedząc za co.

Pewnego razu przynieśli go do domu nawpół żywego. Upadł był do rowu i podnieść się nie mógł. Przecho dzący felczer dał mu pierwszą pomoc i z pomocą sąsiadów przeniósł do domu. Kilka dni przeleżał Marcin trawiony gorączką, lecz dzięki natychmiastowym staraniom felczera i sprowadzonego następnie doktora wstał po dniach kilku. Lecz ręce mu drżały, chwiał

się na nogach i, aby się pokrzepić, znowu wrócił do trucizny, znowu do wódki się uciekł.

Ciągnęło się to jednak już niedługo. Rozdrażnienie, gniewliwość jego wzrastały coraz więcej. Męczyły go noce bezsenne, lub mary straszliwe, jakie ze snem przychodziły.

Wreszcie pewnego wieczora usiadł na ławie przed chatą, klnąc i gestykulując. Ręce wyciągał przed siebie, starając się złowić mary, jakie się snuły przed jego oczyma. Zbiegli się ludzie z sąsiedztwa patrzeć na opętanego. Wyszła zalewając się łzami żona i pragnęła wciągnąć nieszczęśliwego do chaty, perswadując, tłumacząc, że nic niema naokoło niego, starając się skryć go przed pośmiewiskiem złośliwych lub niemądrych. Marcin nieśluchał niczego, przed oczyma jego, przed jego wyobraźnią snuły się naokoło niego myszy, pajaki, djabły i łapać ich się starał, wyciągając ręce w różnych kierunkach.

Z pomocą litościwych sąsiadów wciągnięto go do chaty, na łóżku ułożono. Lecz spać nie mógł, bo gdy zasypiał, zrywać się musiał nagle z krzykiem.

Przed oczyma jego snuły się straszne widziadła, zbrodnie, zabójstwa, krwi strugi, lub piekło otwierało przed nim swe czeluście. Trzymać go musiano prawie nieustannie pierwszej nocy. Rankiem uspokoił się nieco. Lecz z nadejściem zmroku powtórzyło się to samo. Zmęczeni i znudzeni sąsiedzi odstąpili biedaka; została biedna żona z trojgiem dzieci i niebezpiecznym szaleńcem w chacie. Zrywał się opój co chwila, walcząc przeciw urojonym w chorej wyobraźni, a strasznym widziadłom. Mocowała się z nim nieszczęśliwa żona, starając się go uspokoić, dopóki sił jej starczyło. Widziała jednak z rozpaczą, że sił tych nie starczy na długo, że stanie się jakieś straszne, przerażające nieszczęście. I w istocie około północy zerwał się z łóżka szaleniec po raz ostatni. Oczy wychodziły mu z powiek zaczerwienione, krwawe, na posiniałych wargach piana osiadła wstrętna. Z nieprzepartą siłą odtrącił czepiającą się ręk jego żonę i perwał za stojący w kącie topór. Krew ścięła się w żyłach Marcinowej.

Resztkami sił stawiała mu opór, widząc że zbliża się do kołyski, gdzie spało najmłodsze dziecko.

Wściekłość nieszczęśliwego zdawała się wzrastać z każdą chwilą. Jednem uderzeniem powalił trupem biedną kobiecinę i jak zwierz rozjuszony sunął do kołyski. Groza sceny jaka nastąpiła, nie pozwala opowiadać wam jej szczegółowo. Dość, że za chwilę chata stała się krwi niewinnej kałużą, w której oszalały opój zostawił żonę nieszczęsną i dwoje własnych, okropnie zamordowanych dzieci.

Sam z zakrwawionym toporem wybiegł przed chatę i skierował się ku rzece. Na szczęście, o późnej porze nie spotkał na swój drodze nikogo, inaczej byłby sprawił niejedno może jeszcze nieszczęście. Nurty rzeki uspokoiły szaleństwo, unosząc rozpuchłe ciało nieszczęśliwego. Takie to są skutki pijaństwa.

Widzicie tedy, bracia moi, jak mała czasami pomyłka prowadzi do groźnych następstw, których ogromu niepodobna często przewidzieć.

Zbytńia pobłażliwość rodzicielska wyradza lenistwo, brak charakteru, pociąg do małych na pozór w początkach wykroczeń, który przy nieszczęśliwych warunkach przeradza się stopniowo i niepostrzeżenie w zgubny nałóg. Ten zaś niepohamowany i niezwyciężony sprowadza chorobę, nędzę, obrazę Boską, a wreszcie po nieodmiennej pochyłości spycha nieszczęśliwego w najczarniejszą czeluść zbrodni i zaguby moralnej i cielesnej. Niech też nikt z was, nauczony strasznym i bolesnym tym przykładem, a znalazłszy się wobec pokusy, nie ufa zbytńiom siłom własnym, nie sądzi, że gdy zechce, zawsze potrafi zatrzymać się nad przepaścią. Nikt bowiem wiedzieć nie może zkąd spadnie, znalazłszy się raz na pochyłej drodze i dokąd go zawiodą w końcu te niewinne na pozór złego początki.

Wódka bowiem, jak wszystko co ją zawiera, trucizną jest niewątpliwą i jak inne trucizny powinna być wydzielana w aptekach tylko, i na wyraźne zalecenie lekarzy. Jak wszystkie bowiem trucizny może ona mieć swoje zastosowanie, lecz czasowe tylko i w wypadkach rozpoznanych przez lekarzy. Używana inaczej, musi wywierać działanie trujące jedynie, zatruwa poje-

dyńcych ludzi, rujnuje rodziny i pokolenia całe, narody całe podkopuje — samobójstwem jest ludzi, pojedynczych rodzin, narodów całych. grzechem jest ciężkim z punktu widzenia nauki Chrystusowej, bo Chrystus zabronił samobójstwa.“

Skończył kapłan, westchnęli ludzie, nad trzema grobami pochyleni. Ksiądz czytał ostatnie modlitwy, ostatnich dopełniał święceń.

Wreszcie *requiem aeternam* rozległo się po wiejskim cmentarzu. Trumny spuszczone w dół, wszystko było skończone.

I niejeden wracał z cmentarza z głową spuszczoną, z sercem przejętem smutkiem; a może i strachem, przyrzekając słów kapłana niezapomnieć.

Czy tylko dotrzyma przyrzeczenia?

Przypisek autora. Takie było opowiadanie księdza, wiernie tu przezemnie podane. Jako lekarz dodać tu tylko winienem, że i z punktu widzenia medycznego opis historyi Marcina przedstawia wierny obraz życia, zdrowia i doli pijaka. Wszyscy bowiem uczeni oddawna zgodzili się na to, że wódka, jakoteż inne tak zwane gorące trunki, spirytus winny czyli alkohol w sobie zawierające, są straszną, choć najczęściej powoli działającą trucizną, która z pewnością więcej wśród ludzi zabiera ofiar, niż jakakolwiekby inna.

Handlarze, którzy w sprzedaniu jak największej ilości wódki zarobek swój widzą, przygotowują ją na różne sposoby, dodając często rzeczy, które wódkę jeszcze zgubniejszą czynią, a tłómacząc fałszywie, że tak lub owak przyrządzona, pozbywa się wad swoich. Fałsz to wierutny, wódka zawsze zostanie wódką i skutki jej jednakowe.

Im ją kto jednak używa mocniejszą i w większej ilości, tem skutki jej szybsze. Tak czy owak, po użyciu jej przez czas dłuższy, skutki jej okazywać się zwykły w sposób następujący. Zaczyna się od podrażnienia gardła i żołądka, czyli wogóle od przewodu pokarmowego. Pijak zwolna traci apetyt i siły. Wstając zrana czuje pewne podrażnienie gardła, kaszle, i

nawet wymiotuje lekko, poczem kaszel ustaje. Powtarza się to codziennie. Żołądek przestaje trawić, wzdyma się, pojawiają się odbijania i niepomierna ilość wiatrów, często połączonych ze zgagą, czyli paleniem w dołku, i nawet rżnięciem w brzuchu. Czas wtedy wielki przestać pijaństwa, bo to pierwsza przestroga. Gdy się ktoś czuje tak dotkniętym, dobrze zrobi biorąc raz jeden zrana na czczo łyżkę gorzkiej soli, rozpuszczonej w szklance zimnej wody. Następnie w ciągu dni kilku powinien brać po każdym jedzeniu z troszką wody na koniec noża proszku następującego:

<i>Bicarbonate de Soude</i>	}	aa. 10 gr.
<i>Craie préparée</i>		

czyli mieszaninę sody i kredy, póki czuje wzdęcie nie zwykle żołądka, wielką ilość wiatrów i odbijanie.

Zaniechawszy wtedy pijaństwa, może być jeszcze ocalony. Gdy tego nieuczyni i pić będzie dalej, stanie się wkrótce gniewliwy, rozdrażniony, będzie cierpieć na częste bóle głowy, brak apetytu i snu, poczuje się ociężałym do pracy, mniej zdolnym do myślenia, wreszcie pożółknie, a często w prawym boku pod żebrami poczuje od czasu do czasu kolkę okropną, która go na dni kilka powali do łóżka. I znowu ratunek wtedy ten sam jak i poprzednio: gorzka sól, mieszanina sody z kredą, wreszcie dyeta mleczna. Lecz teraz, aby odnieść skutek, trzeba leczyć się czas dłuższy, i naturalnie, zaprzestać wódki. Bo znaki to są choroby poważnej już i upartej, choroby wątroby, nerek i systemu nerwowego, które rzadko i przy pilnem tylko leczeniu polepszyć się mogą. Gdy i wtedy pijak się nie opamięta, a czasami i wcześniej jeszcze, dojdzie do stanu tak zwanego *delirium tremens*, czyli trzęsącego obłądę opilczego. Atak obłądę poprzedzany jest zwykle bezsennością i drżeniem szczególnie palców rąk, warg i rodzajem zająkania się.

Często jednak przychodzi nagle, niezapowiedziany pozornie niczem wśród pozornego dobrego zdrowia. Co się tyczy drżenia palców, ma ono miejsce u pijaków zwykle, szczególnie gdy ręce wyciągnie przed siebie, rozstawiając szeroko palce.

Do tych symptomów dołączyć należy często zdarzający się w przeddzień ataku brak apetytu, ból głowy i wymioty czarne. Najważniejszym jednak znakiem jest bezsenność, niepokój, marzenia przejmujące strachem i spędzające choremu zdawałoby się sen z powiek.

Stan ten trwa niedługo, chory wkrótce i na jawie zaczyna miewać halucynacje; siada na łóżku i łapie rękami urojone mary, jako to najczęściej: szczury, djabelki, pająki i t. p. Gdy zdaje się, że zaczyna usypiać, zrywa się nagle, gestykułuje, krzyczy: śniło mu się że go zabijano, że go brano do piekła, że go przesładują, chcą zamordować, zdradzić nieznanym wrogowie i t. p. Wtedy sprawa kiepska. Chorego takiego trzeba pilnować nieustannie, dniem i nocą. Pilnujący muszą być ludzie silni, aby w razie potrzeby mogli przemocą powstrzymać szaleńca, który w każdej chwili, nawet w chwilach pozornego uspokojenia lub snu, zerwać się nagle może, i schwyciwszy co znajdzie pod ręką, pokaleczyć lub zabić każdego, kto mu stanie na oczach. Gdy rzeczy do tego doszły, nie można zostawić chorego bez pomocy lekarskiej. Lecz i leczenie nie jest w podobnych wypadkach rzeczą łatwą i nieprzedstawiającą pewnego ryzyka. Zdecydować się na nie jednak trzeba bez wahania, a szybko, inaczej może być późno. Gdy stan ten potrwa, chory dostanie w jednym z ataków krwotoku w mózgu, przekrwienia płuc lub czegoś podobnego i ducha wyzionie lub zwaryuje na dobre.

Jeden jest tylko prawie niezawodny, choć nieco ryzykowny sposób, mało dotąd, niestety, lekarzom znany: Chorego trzeba uspić, bądź co bądź. Gdy usnie i prześpi noc, dwie — zdrów będzie jak ryba. Gdy tego się nie osiągnie, lub osiągnie zapóźno, źle się skończy niezawodnie. Ryzykowny to trochę sposób, bo, aby uspić pijaka, trzeba mu zadać ogromną dawkę środków nasennych, cztery, ośm, dwanaście, szesnaście razy taką, jaka starczy dla zwykłego człowieka. Ponieważ nigdy z góry niepodobna przewidzieć, ile chory zużyć musi lekarstwa zanim zaśnie, nie można więc postępować inaczej, jak dając jedną po drugiej dawki dosyć duże, jednak niezbyt wielkie naraz, i pilnując jaki dadzą wynik. Jeżeli w pół godziny po daniu ta-

kich dawek chory nie śpi, trzeba niezwłocznie dawać drugą i czekać nowe półgodziny, po upływie której gdy chory nie śpi, dawać trzecią i tak dalej, dopóki zaśnie. Gdy zaśnie, naturalnie trzeba go zostawić w spokoju i nie dawać nowych dawek, choćby nawet zasnął po jednej tylko dawce.

Każda z dawek powinna zawierać mieszaninę tak silną, że mogłaby ona wystarczyć dla uspienia czterech zwykłych ludzi. W dodatku nietrzeba chorego spuszczać z oka ani na chwilę i nie mitrzyć, nie zwlekać z następnymi dawkami, gdy nie śpi w pół godziny po wzięciu poprzedniej. Przez wahanie bowiem takie można go o śmierć przyprowadzić. Morfina i inne środki używane w tych razach mają taką właściwość, że, zadane pijakowi w ilości niedostatecznej dla sprawdzenia snu, nie tylko go nie uspakajają, lecz przeciwnie, rozdrażniają i mogą wywołać tak silne uderzenie krwi do głowy, że chory umrze odrazu. Gdy tedy raz się rozpoczęło zadawanie choremu środków nasennych, nie wolno, jeśli nie śpi chory, przepuścić więcej nad pół godziny czasu; co pół godziny dawać nową dawkę nieodwołalnie, choćby przemocą, póki nie zaśnie. Jak tedy już mówiłem, sposób to nie bez pewnych trudności; postępując jednak ostrożnie i ściśle, wedle wskazówek i ostróg, jakie tu daję, można nieobawiać się niczego. Do sposobu tedy tego uciekać się należy bez wahania, jest on bowiem jeden, a bez niego choremu grozi śmierć niechybna, lub warjacya.

Sposób jest następujący: lekarz przepisuje receptę następującą:

1) <i>S-pi Simplicis</i>	40 gr.
<i>Hydr. Chlorali</i>	4 gr.
<i>Kali Bromati</i>	2 gr.
<i>Morphii Muriatici</i>	0.02

Zrobić podobnych mikstur dwie, umieszczając każdą w oddzielnej flaszczyce i oznaczając je № 1.

Prócz tego zapisuje lekarz i drugą jeszcze receptę takiej treści:

2) <i>S-pi Simplicis</i>	40 gr.
<i>Hydr. Chlorali</i>	4 gr.
<i>Kali Bromati</i>	2 gr.

Zrobić również mikstur takich dwie, umieścić każdą w innej fiaszeczce i napisać na nich *Nr* 2.

Gdy wszystko gotowe, dać choremu do wypicia w pełnej szklance mleka zawartość jednej z fiaszek noszących *Nr* 1. Czekać pół godziny równo. Jeżeli po upływie pół godziny chory śpi, zostawić go w spokoju. Jeżeli niezupełnie usnął lub wcale nie śpi, dać mu niezwłocznie w szklance mleka, drugą fiaszeczkę noszącą *Nr* 1. Znowu czekać pół godziny, i jeżeli po jej upływie jeszcze nie śpi chory, dać mu w mleku jedną z fiaszeczek noszących *Nr* 2. I tak dalej, póki chory nie zaśnie dobrze.

Gdy zasnął mocno, można go zostawić, spać będzie spokojnie, a gdy się obudzi, zdrów będzie jak i przed atakiem.

Fiaszeczki z numerem 1-ym zawierają morfinę, której więcej nad dozę zawartą w obu tych fiaszeczkach choremu bez ryzyka dać trudno. Dla tego też, gdy wyżył obie fiaszeczki z numerem 1, a mimo to nie śpi, można i trzeba mu dawać tylko mieszaninę zawartą we fiaszeczkach opatrzonych numerem 2, które morfiny nie zawierają, i dawać je co pół godziny niechybnie, tyle razy, dopóki nie zaśnie.

W praktyce mojej zdarzało mi się, że chory, zanim zasnął, wyżył wszystkie cztery fiaszeczki; inny zasypiał już po drugiej, nie pamiętam, aby który pijak zasnął był od jednej, mimo, że każda z fiaszeczek *Nr* 1 zawiera środków nasennych cztery dozy zwykłe.

Sposób ten wskazany był pierwotnie przez francuzkiego profesora Lancereau; zmodyfikowałem go jednak nieco i podaję tu zmodyfikowany, gdyż osobista moja praktyka dowiodła mi, że tak zmieniony jest lepszy. Tenże profesor Lancereau, który najgruntowniej z francuzkich uczonych zbadał pijaństwo, utrzymuje, że ze wszystkich trunków zawierających alkohol, najmniej szkodliwym, a czasami w umiarkowanym użyciu nawet pożytecznym, jest dobre piwo. Zdaje mi się, że ma on słusność.

W końcu powiedzieć mi tu jeszcze należy słów parę o ostrem zatruciu alkoholem, to bowiem co dotąd mówiłem, przedstawia formę zatrucia powolnego, chronicznego.

Chroniczne zatrucie występuje u ludzi, którzy piją wiele lub mało naraz, lecz często, przez czas dłuższy. Takiemu podlegają najwięcej Francuzi, Niemcy i w ogóle narody, pijące trunki słabe, jak wino, piwo, nieupijając się mocno choćby nigdy, lecz pijąc ciągle po trochu. Formie ostrej pijaństwa podlegają Rosyanie, Polacy, i narody mniej cywilizowane, uboższe, które nie mając wina, piją trunki mocne. Ostre zatrucie, często powtarzane, prowadzi również do objawów późniejszych chronicznego zatrucia.

Gdy się ktoś naraz dużo trunku mocnego napije, podlega naprzód wielkiemu pobudzeniu i rozdrażnieniu. Krzyczy najczęściej, rozprawia, gestykułuje, popełnia czyny nierozważne, nareszcie traci przytomność, pada bezwładnie — po ekscytacji następuje faza wyczerpania. Łatwo wtedy może nastąpić groźne przekrwienie mógu lub płuc, i chory życiem przypłaca nieraz opilstwo, nie licząc już nawet niebezpieczeństwa, na jakie się naraża tracąc przytomność.

Pomoc, jaką w podobnych wypadkach nieść należy, jest następująca. Zmieszawszy dziesięć lub piętnaście kropel Ammoniaku płynnego z kilku łyżkami wody, wlać to w usta choremu, co mu przywróci sił trochę, pobudzając go na nowo.

Aby jednak nie wywołać zbytniego pobudzenia i uniknąć niebezpieczeństwa apopleksyi, należy mu niezwłocznie postawić bańki suche na plecach i piersiach, jakoteż do łydek przyłożyć na czas pewien synapizmy z gorczycy. Nazajutrz dać łyżkę soli gorzkiej Glauberskiej, rozpuszczonej w szklance wody.

Oto rady, jakie podaję tu na wyrażone życzenie; pragnąłbym jednak, aby zastosowania ich wśród rodaków moich jak najrzadziej zachodziła potrzeba.

A. Bohdanowicz

Doktor Medycyny Fakultetu Paryzkiego.
lekarz ordynujący w Biarritz.

Biarritz (B. P.) Francya, villa Enia, 4 Stycznia 1900.

„UCZYMY SIĘ DO ŚMIERCI.“

Znamy to przysłowie i wiemy, że potrzebą jest naszą ciągle uczyć się i że uczyć się nigdy nie jest zapóźno. Gdy dawniej przywileje i bogactwa małej tylko części ludzi torowały drogę do skarbcza wiedzy i wybitnych stanowisk — dziś taka droga stoi dla każdego otworem bez różnicy pochodzenia. Co więcej, dawne wyższe stany straciły zupełnie na energii, a natomiast stan średni i niższy wchodzi w te szeregi i dostarcza światu znakomitych ludzi. Z licznych takich przykładów przytoczymy niektóre:

Cyrułik wiejski Ryszard Arkwriht własną nauką stał się wynalazcą maszyn przędzalnych i dobroczyńcą dla milionów rąk przemysłowych. Filozof Jacob Böhm przez długi czas pasał trzodę, potem był szewcem. Krawiec Andersen stał się sławnym duńskim poetą. Lincoln służył jako chłopiec okrętowy, pracował wiele i dopiął godności prezydenta.

Benjamin Franklin, wzór doskonałości człowieka, wyswobodziciel amerykańskiego narodu, był wprzód posługaczem w drukarni, dowiódł on swem życiem, że człowiek sam sobie najlepiej dopomódz może, jeżeli w jego piersi tli odwaga i silna wola. Z nędzy i ciemnoty wyniósł się na szczybel dobrobytu i sławy.

Wszyscy oni świadczą o prawdzie zdania, że Bóg tym dopomaga, którzy mają odwagę sami sobie dopomódz, że przeto nie potrzeba wysokich godności lub bogactw, aby dojść do godności i znaczenia.

Uczony Edmund Stone, syn biednego wyrobni-ka, doszedł własną pracą do tego, że czytał w języku łacińskim dzieła, a tym którzy go pytali, jak można się tego w starszym wieku nauczyć, odpowiadał: „Na to potrzeba tylko znać 24 liter alfabetu i odpowiednio niemi układać. Samuel Lee, etymolog angielski był cieślą, i sporządzając raz ławki w synagodze, znalazł przypadkowo pozostawioną biblię. Zrodziła się w nim chęć przeczytania tej świętej księgi w jej pierwotnym języku. Kupił więc gramatykę hebrajską, wyuczył się sam bez pomocy nauczyciela tego języka i został uczonym.

Józef Priestley mając lat 40 zajął się studjami chemji, nie wiedząc wcale że taka nauka istnieje, zajmował się badaniem gazów i nabywał książki odpowiednie, ale nie znalazł objaśnień jakich poszukiwał, jał się przeto sam badań chemicznych i przy pomocy przyrządów własnej konstrukcyi, przyczynił się niezmiernie do rozwoju tej nauki.

Katon w 80-tym roku życia zaczął uczyć się po grecku. Sokrates w bardzo późnym wieku uczył się muzyki. Plutarch pomiędzy rokiem 70 a 80 zaczął uczyć się po łacinie. Dr. Johnson na krótko przed śmiercią oddał się nauce języka holenderskiego. Ludovico Momaldesco w wieku lat 115 napisał pamiętniki, dotyczące jego czasów. Ogilby, tłumacz Homera i Wirgiljusza, nie umiał ani po grecku ani po łacinie aż do 50 roku życia. Dryden w r. 68 rozpoczął tłumaczenie Eneidy, najudatniejszej z prac jego. Boccaccio w 50 roku życia zaczął poświęcać się literaturze nadobnej, a jednak stał się, obok Dantego i Petrarcki, jednym z trzech największych mistrzów narzecza tokańskiego.

Godzina poświęcona nauce codzien, stanowi bardzo wiele. bo w tygodniu 7 godzin, w miesiącu 30, a w ciągu roku 16 dni. Jedna taka godzina z pożytkiem spędzona, starczy na ukształcenie nieoświeconego człowieka w przeciągu lat kilku.

Jerzy Stephenson pracując 12 godzin dziennie jako palacz przy maszynie, jeszcze znalazł czas uczyć się czytać, pisać i rachować, i taką ciągłą nad sobą pracą stał się wynalazcą lokomotywy i twórcą kolei żelaznych. Jan Hunter, cieśla, rozpoczął naukę czytania w 20 roku życia, i niebawem tak się udoskonalił w nauce, że mógł się poświęcić studjom lekarskim — marzeniu jego. Zajmował się cały dzień praktyką lekarską, miewał odczyty z anatomji dla studentów i pisał dzieła, spijając zaledwie cztery godzin na dobę.

Dawid Livingstone, sławny podróżnik po Afryce, pracował przez długi czas w przędzalni, a z zarabianych pieniędzy kupował sobie książki, i z ich pomocą nauczył się po łacinie, słęcząc nad lekcjami do północks. Odbierano mu światło, bo Dawid musiał iść rano do fabryki, lecz powoli wzbogacił swój umysł

rozmaitemi wiadomościami tak, że wkrótce zasłynał na cały świat pracami swemi nad niewolnictwem.

Marcin Wadowita, z pod Krakowa, pasał świnię, i gdy mu raz wieprza wilk porwał, by uniknąć kary, uciekł do Krakowa. Tu chodząc po żebranie, rozmyślał nad nauką i przy silnej woli doszedł do berła akademji Jagiellońskiej. Pełniąc obowiązki swoje przez lat 50, zostawił wiele wspomnień i żal po śmierci swojej.

Czy to dla umiejętności czy rzemiosła, jest zawsze czas do nauki, gdy się ma chęć i wolę ku temu. Tylko leniwy lub głupiec powiedzieć może: „Jestem za stary, by się uczyć jeszcze“. Ani rodzice, ani nauczyciele, ani szkoły nie mogą dać nam wykształcenia bez własnej naszej pracy, a ubóstwo i potrzeba powinny być zachętą do tego.

Józef Sławiński, syn obraźnika, okazywał ogromną chęć i silną wolę do nauki. Gdy nocami czytywał, macocha gasiła mu światło. Rady sobie dać z nim nie można było. Józef czekał aż wszyscy w domu posną, wtedy wstawał, zapalał światło i uczył się, dopóki ktoś z domowników zbudzony nie znaglił go aby spać poszedł. Gdy go oddano do terminu, postępował tak samo. Dziennie pracował 15 godzin, a w nocy uczył się przy świetle, kupionem za trzygroszniaki na śniadanie przeznaczone, i sypiał ledwie 3 godziny. Majster starał się niejednokrotnie uśmierzać te zapaly jego do książek, koledzy byli mu nieprzyjaciołmi. Gdy piekło terminu zbliżało się do końca, porzucił szewstwo, przechodził i porzucał inne rzemiosła. Od rodziców dostawał objady i dwa ruble miesięcznie, o tem ukończył gimnazjum i w dalszej pracy dał się poznać jako pisarz w *Gazecie Polskiej*, wsławiwszy się najwięcej sprawami rzemiosł i kwestyami rzemieślniczemi. Żył tylko dla klasy rzemieślniczej; z niej pochodził, jej całą swoją naukę chciał w ofierze złożyć, ale choroba piersiowa i śmierć przedwczesna wydarły go społeczeństwu.

Składając w krótkości te biografje, chcemy wyrazić, że zawsze i dużo mamy czasu przed sobą, jeżeli czegokolwiek nauczyć się chcemy, potrzeba tylko dobrych chęci.

Wyprawa na dzikich Botokudów.

Przybywszy do Brazylii, otrzymałem miejsce buchaltera w składzie Amasonasa & C.o, hurtowników w Porto União da Victoria. Głównem mojem staraniem było przyswoić sobie jak najprędzej język portugalski i zapoznać się ze stosunkami handlowymi kraju.

Tutaj miałem sposobność kilkakrotnie widzieć gromady nawpół oswojonych Bugrów ze szczepu *Coroados* (zwanych tak od wygolonej na ciemieniu czaszki, jak zakonnicy). Niektórzy z nich mówili trochę po portugalsku; przychodzili po żywność, którą im z łaski dawano, przynosili też skóry zwierzęce i rozmaite misterne wyroby jak kosze, strzały, łuki i t. d., za co otrzymywali trochę żywności, płótna lub odzieży; zachowywali się zawsze skromnie i łękiwie. To też zdziwiony byłem dowiedziawszy się, że okolice są niebezpieczne, z powodu innego szczepu, nie dającego się asymilować, Botokudów, zwanego tak od kawałka drzewa w wardze dolnej, zapomocą którego gwizdzą przeraźliwie. W parę miesięcy po przybyciu mojem do Porto União, otrzymał szef mój Amasonas kartkę od jednego z pobliskich fazenderów nazwiskiem Bueno Salvador z prośbą o doraźną zbrojną pomoc przeciw Botokudom, którzy wymordowali mu rodzinę.

Oświadczyłem gotowość pójścia z ludźmi i w obec niedyspozycyi Amasonasa, zebrawszy szesnastu dobrze uzbrojonych ludzi tegoż, puściliśmy się na miejsce czynu, oddalone zaledwie o 9 klm. od Porta; ścieżyna jednak w lesie była tak wąska i zła, że często musieliśmy iść pieszo, prowadząc konie w rękę, i zaledwie w trzy godziny, już prawie o zmierzchu przybyliśmy na *campo* (step), na którym stała na pozór nietknięta fazenda zięcia Bueny, którą wedle doniesienia, napaść mieli Bugry.

Za wskazówką oddawcy kartki, pozostawiliśmy fazendę wspomnianą na boku, a sami zwróciliśmy się do fazendy Buena, o dwa kilometry oddalonej. Jakoż zastaliśmy już u niego wrzawę wojenną — na podwórzu mnóstwo koni, gotowych do odjazdu, we wnętrzu domu około trzydziestu uzbrojonych kabokłów,

oczekujących posiłków. Tu dowiedzieliśmy się dopiero, że Bugry napadli na fazendę zięcia Bueny, który o kilka kilometrów dalej wycinał las pod uprawę kukurydzy wraz z kilku towarzyszami i dotąd o niczem jeszcze nie wiedział, że w fazendzie była tylko żona tegoż z pięciorgiem dzieci, — i że wysłani na zwiady donieśli, że fazenda już opuszczoną jest przez Bugrów. Po nadejściu oczekiwanego zrozpaczonego właściciela fazendy, puściliśmy się już późnym wieczorem ku obiektowi napadu; na mostku rzuconym przez mały strumyk znaleźliśmy chustkę żółtą, którą Salvador (nazwisko fazendera, któremu wymordowano rodzinę) poznał, jako własność swej żony. Dom mieszkalny zastaliśmy zamknięty szczelnie, opasany kilkakrotnie czarną nicią, którą dla czarów przeciąć obawiano się.

Na podwórzu znaleźliśmy kilka długich trzcin, zagiętych na końcu w kluczkę, na które połapano psy. Chlewy, stajnie — wszystko próżne; rabusie zabrali wszystko z sobą. Pozapalaliśmy pochodnie ze trzcin, i po wyłamaniu drzwi weszliśmy do wnę trza. W pierwszej komnacie, ogołoczonej tak, że tylko gołe ściany zostały — zastaliśmy dwa nagie ciała, kilkunastoletniego chłopaka i kilkoletniej dziewczynki, strasznie poniszczone, i pokrajane w ohydny sposób. W drugiej izbie zastaliśmy kobietę siedzącą przy kuchni, z oczami wytrzeszczonemi, jak żywą, — to właścicielka fazendy, z którą równie okropnie obeszli się łotry, obrzynając jej piersi, prawdopodobnie jeszcze za życia; obok niej dwa ciała dzieciaków, okropnie zeszpecone, piątego dziecka, najmłodszego, znaleźć na razie nie mogliśmy. Rozpacz nieszczęśliwego ojca i męża trudno opisać. Po obejrzeniu miejsca przekonaliśmy się, że kobieta broniła się przed napastnikami głównie z ogniem; a jak świadczyło ciało jej i ściana podziurawiona od strzał jak przetak, została strzałami zabita, a przynajmniej uczynioną niezdolną do obrony. Poskładaliśmy ciała i wobec późnej nocy, postanowiliśmy przemocować na miejscu, jednak przekonaliśmy się, że Bugry nie odeszli, lecz otoczyli nas, niepokojąc przeraźliwymi krzykami i gwizdem, to też całą noc przeczekaliśmy, nie mróżąc oka, z bronią w pogotowiu,

lecz atakować nas nie odważyli się, wobec wielkiej siły naszej; my zaś w obec tego, że w lesie wielką liczbą poruszać się niepodobna, i panującej ciemności, odłożyliśmy pogon do dnia następnego. Nazajutrz, na prośby pokrzywdzonego, postanowiliśmy odprowadzić ciała nieszczęśliwych do Porto União, i zebrawszy większą siłę, dopiero puścić się w pogon. Opryszki zabrali wszystko, zostawiając nagie ściany, tak, że dla obwinięcia ciał, przyniesiono prześcieradła i szaty z fazendy Buena. W powrocie, na mostku, gdzie znaleźliśmy poprzedniego dnia chustkę, dziś zastaliśmy najmłodsze piąte dziecko bez głowy; był to więc, jak zresztą przypuszczano ogólnie, akt zemsty na Buenie, któremu już przed kilku laty zabili Bugry syna. Obecnie zabili mu córkę z dziećmi, pozostawwszy zięcia nieuszkodzonego. Natychmiast po pogrzebie zgromadził Bueno około 40 ludzi, silnie uzbrojonych i dostatecznie w żywność zaopatrzonych i puścił się natychmiast w pogon; do wyprawy tej już nie poszedłem; raz z powodu mych zajęć, a powtórę że jako Europejczyk nieprzywykły do tego rodzaju polowań, byłbym jedynie ciężarem wyprawie. Do podobnej wyprawy należeć może jedynie rodziny wychowanek lasu, przywykły do niewygód, głodu i pragnienia; — wyprawa bowiem podobna trwać może miesiącami, o zrobieniu ognia i gotowaniu, naturalnie, mowy być nie może; uczestnicy idą pieszo, zaopatrzeni w suszone mięso i trochę fasoli czarnej z mąką mandiokową; tem żyjąc, posuwają się wolno za śladem, przy pomocy Bugrów asymilowanych, którym jednak także zbyt nie dowierzać nie można. O przejściach wyprawy dowiedziałem się od Buena, który przez wdzięczność za pożyczoną broń ofiarował nam liczne trofea, strzały, łuki, naszyjniki i t. p.

Po sześciodniowym marszu za śladem, natrafili na świeżo opuszczone przez Bugrów dogasające ognisko; — byli więc na dobrym tropie. Zależało obecnie tylko od poruszeń pościgu, ewentualnie od doświadczenia *vaciano* (prowadzącego partyę śladem) aby nie spłoszyć ptaszków. Bugry pozostawiają na drodze swej mnóstwo znaków, po których pozostali w tyle

myśliwi Bugry zdążają za swoimi, nie można więc niczego po drodze poruszyć — gałązka na poprzek ścieżynki, drzewo nachylone lub temu podobne ślady wszystko musi pozostać nienaruszone. Wyprawa znalazła nazajutrz po pozostawionem ognisku strzałę wbita w środku ścieżki, o kilka kilometrów dalej łuk rzucony na ziemię — wszystko to pozostało nienaruszone po przejściu pościgu. Około godziny 8-ej rano zobaczyli dym u stoku wyniosłej góry. Natychmiast *vaciano* podzielił partyę odpowiednio, i dalej po cichu posuwali się w kierunku dymu. *Vaciano* wdrapawszy się na wysoki pinior ujrzał obóz Bugrów; wielu śpiących — kobiety krzątały się około ognia, zajęte oprawianiem świeżo zabitego wieprza i wyduszaniem soku z trzciny cukrowej, w prymitywny sposób, kamieniami.

Wkrótce napadli na zupełnie nieprzygotowanych dzikich; zaczęła się straszliwa rzeź, przeważnie bronią białą. Bugry miasto obrony rzucali się na kolana składając ręce; nieprzebaczone jednak nikomu. Padło 29 dzikich, nielicząc kobiet i dzieci. Rzeź cała trwała zaledwie kilka minut, wykonała ją pierwsza partya z sześciu ludzi; trzech zaledwie Bugrów zdołało uciec.

Znaleziono prawie wszystkie zrabowane u Salvadora rzeczy. Zegarek, na części rozebrany, znalazł się w naszyjniku kapitana Bugrów, z piły wielkiej porobili już lance (dzidy) a ubranie i bieliznę zeszyli w jedno ogromne okrycie, dla całej zapewne gromady. Pies, porwany Salvadorowi, gdy tenże chciał go chwycić za szyję, ugryzł w rękę pana dawnego (który go od szczeniaka wychował), i uciekł za Bugrami.

O okropnościach czynów zamilczę, należy jednak spodziewać się, że Bugry nie przebaczą wzajemnie tej rzezi — i jak nam z lasów kaboklerzy donoszą — coś się w ich toldzie (miejscu zamieszkania) niezwykłego dzieje.

Należy słusznie obawiać się zemsty z ich strony, a do wyniszczenia ich zupełnego w ich toldzie na górze Taió (na granicy S. Catharina) przyjść nie może z powodu niedostępności, i wobec tego, że rząd jest przeciwnym mordowaniu ich, a ku zasymilowaniu nie czyni żadnych kroków.

TYTOŃ

jako ważna gałęź rolnictwa, przemysłu i handlu

napisał

IGNACY WALKOWSKI.

I.

Jedną z najpospolitszych roślin, mających kolosalne w przemyśle i handlu zastosowanie — jest tytoń, albowiem nie ma kraju, gdzieby nie miał on swoich zwolenników i czcicieli we wszystkich klasach ludzi, w najwyższych jak i najniższych, tak uczonych jak i prostaczkach. Jeden z upodobaniem pali cygaro, drugi warjuje gdy mu zginie fajka, inny znów wszystkie kąty przetrząsa, gdy mu dzieci tabakierkę zarzuca.

Aby potwierdzić to mniemanie, dość jest stanąć przed sklepem, w którym sprzedają przybory do palenia i zażywania, a zobaczymy tam fajki, cygarnice i tabakierki, od najprostszych aż do złotych i perłami wysadzanych, co doskonale stwierdza, że tak bogacze jak ubodzy w tytoniu mają upodobanie. I nic dziwnego, gdyż dawno już się do tego przyzwyczaili. Gdy jeszcze nikt o Ameryce nie wiedział, a o tytoniu nikomu się nie śniło, już ludzie używali z upodobaniem podobnych do niego roślin narkotycznych. Dostyć przyjrzeć się narodom wschodnim, a zobaczymy, że używanie drażniących środków było u nich dawno we zwyczaju. I tak np. Chińczyk wyciskał sok z zielonych łebków opium, suszył takowy i zgęszczony dopiero używał zamiast prymki do żucia. Malajczyk tak dawno jak świat o nim wie, używa korzeni pieprzowych startych i zmieszanych z wapnem niegaszonym.

A te narody, które od kolebki nie przywykły były do tego, z upodobaniem się przyzwyczajają, gdy dostaną takowy regularnie przyrządzony.

Jednym więc z tych środków jest tytoń, i to najdoskonalszy w tym rodzaju; warto więc, abyśmy się bliżej z nim zapoznali.

Zdaniem wielu uczonych Kolumb w pierwszej swej podróży do Ameryki zapoznał się prawdopodobnie z tytoniem, lecz także i w Azji został napotkany w stanie dzikim. Z drugiej strony, w Sardynji i w Chinach rosło dziko *Nicotiana tabacum*.

Jedni uczeni twierdzą, że nazwa „tabaka“ pochodzi od hiszpańskiej wyspy *Tabago*, drudzy znów powiadają, że mieszkańcy wyspy Hayti nazywali *tabaco* instrument do palenia, czyli fajkę. Łacińska nazwa *Nicotiana* pochodzi od nazwiska Jana Nicot, który był posłem na dworze portugalskim, za Franciszka II-go, i w r. 1560 królowej Katarzynie de Medicis nasienia tytoniu dostarczył i polecał takowe jako bardzo skuteczne lekarstwo przeciw różnym chorobom; nazywano go wtedy „królewskim zieleń cudów“. Liście tytoniu wtedy przykładano na rany, na róże—i nie bez skutku.

Pierwszym palaczem tytoniu miał być zakonnik Romano Pane na San Domingo w 1496-ym roku, i później przez tegoż do Hiszpanji wprowadzony został; w tym też mniej więcej czasie spostrzegamy palaczy „*tabaqueiros*“ w Portugalji i Francji. Do Anglji został wprowadzony przez majtków około r. 1587. W krótkim atoli czasie, bo już w 1610 r. znajdujemy w Holandji znaczne plantacye tytoniu, widzimy też już tytoń w Virginji, a co ważniejsze, w r. 1641 w Rosji został wydany ukaz zabraniający pod karą śmierci palenia i zażywania. Papież Urban VIII również śmiercią i ciężkimi mękami w piekle grozi tym, co tytoń używają, ale wszystko nic nie pomogło i około r. 1730 papież Benedykt XIII zakaz zniósł, bo też sam bardzo tabakierkę sobie upodobał.

W r. 1697 król portugalski wydzierżawił handel tytoniem za 16 miljonów milrejsów. Król hiszpański miał z tytoniu czystego dochodu 22,000,000 dukatów; a w r. 1844 Francya miała czystego dochodu z tytoniu 102 miljony franków.

Zażywanie tabaki wzięło początek za Ludwika XIII, lecz notują ją jako specyał bardzo drogi.

II.

Rozliczna liczba roślin dających liść tytoniu, nazywana przez botaników *Nicotiana*, zalicza się do rodziny *Solanaceae*. Dzieli się na cztery gatunki główne, które się znów na niezliczone ilości odmian rozpadają.

Do uprawy nadają się głównie: amerykańska, syryjska, perska i chińska.

Nicotiana tabacum czyli amerykański najpospolitszy i najwięcej rozpowszechniony, jest rośliną jednoroczną, która przy normalnych warunkach wyrasta na 1½ do 2 metrów wysokości, daje 12 do 18-tu liści, o krótkich ogonkach przy łodydze, kształtu mieczkowatego, większego lub mniejszego rozmiaru, 15 ctm. szerokie, a 50 ctm. długie; na wierzchniej stronie ciemne, a dolnej zielonego koloru, porośniętych drobnymi włosami, z których w czasie upału szklisty płyn się wydziela. Liście bliższe ziemi, bywają bledsze i wcześniej dojrzewają i zwykle gniją podczas długiej słaty. Łodyga, która się w górze odmładza, pierwotnie kleistym płynem wypełniona, miękka i krucha, gdy roślina dojrzeje, staje się twardą i giętką. W końcu łodygi tworzą się kwiatki, w formie kielicha, koloru czerwonego, i mniej więcej dwa tygodnie trwają, a następnie żółtawo-brązowe gałeczki; z których każda ma dwie komórki, a w nich obfitość nasienia.

Dla odróżnienia od amerykańskiego, ma *syryjski* gatunek tytoniu liść więcej okrągły, jajowego kształtu i na dłuższych ogonkach, rosnące nie zawsze prosto w górę, małe, żółte, z mniej licznym kwieciami; wysokość dochodzi jednego metra. Mniej wrażliwy na odmiany klimatu, dlatego też daje dobre plony w krajach klimatycznie więcej umiarkowanych.

Perska odmiana tytoniu wyrasta na półtora metra. Kwiat biały, rurkowaty; liść długi i blisko łodygi rosnący.

Chińska odmiana podobna jest do cyprysu. Łodyga cała pokryta drobnymi, długimi liśćmi, wyrasta na 2 metry wysoko i daje obfitość małych, purpurowo-czerwonych liści.

Według wielkości liścia, jest też jego dobroć i wartość zalet, oraz substancji właściwej tej roślinie trucizny, *nikotina* zwanej. W północno-amerykańskim

liściu znajdują uczeni 9,63% do 5,81%, a najlepsza Hawana zawiera przeciętnie 2%, w popiele jednak znaleziono od 19%—28%.

Warunki wzrostu zależne są od dobroci ziemi, tak jak w ogóle każdej innej rośliny w przemyśle i handlu zastosowanie mającej (jak np. bawełna, ryż, trzcina cukrowa, kawa) względne są od klimatu i składowych części ziemi i tylko na najlepszych gruntach się udają, a chociaż gorący klimat najlepszy tytoń wydaje, to jednak i w umiarkowanym cieple liście do zupełnej dojrzałości dochodzą.

Z tego powodu jego granice klimatyczne są niezmiernie szeroko rozciągnięte i zachodzą w te kraje, które liczą 5 do 6 miesięcy ciepłego lata, bo tyle czasu potrzebuje tytoń do zupełnego wyrośnięcia.

Co się tyczy rodzaju ziemi, to jak wiemy, tytoń wymaga piaskowo-gliniastej i nieco wilgotnej ziemi.

Z tego rodzaju ziemi składa się wyspa Kuba, a głównie jej prowincya Vulta de Abajo.

Piękne plony daje też na ziemi świeżej, po lesie dziewiczym, np. na wyspie Sumatra. W każdym razie ziemia musi posiadać te części mineralne w sobie, które w liściu zużywamy.

Co się tyczy samej uprawy, to jest ona na różne sposoby i metody prowadzona. Różni gospodarze trzymają się też różnych drobnostek, które sami za wielkie wynalazki uważają.

Z pomiędzy nich objaśnię dwa, a mianowicie: sposób uprawy *prawidłowy* — na wyspie Sumatra, i *pospolicity* u nas Brazylii (w Stanie Santa Catharina), zaznaczyć jednak muszę, że pierwszy w Brazylii jest bodaj nie do przeprowadzenia, już to dla tego, że nie mamy tak taniego jak na Sumatrze robotnika, którym tam jest Chińczyk. Podczas gdy w Brazylii przy zapłacie dziennej 3 do 4\$ trudno dostać robotnika, a i temu ostatniemu trudno wyżyć; to na Sumatrze za pół milrejsa Chińczyk żyje i pracuje.

III.

Na Sumatrze rozpoczyna się uprawa ziemi pod tytoń z końcem pory deszczów, zwykle w początku

Stycznia. Wycinaniem lasu i karczowaniem drzew zajmują się zwykle Chińczycy pod dozorem Europejczyka, najczęściej Holendra, bo Chińczykom nie wolno posiadać własnych plantacyj.

Po ścięciu lasu uprzęta się drzewo i wszelkie korzenie, zasypuje doły i zrównywa góry — jednym słowem, ziemia bywa plantowana i uprawiana, tak jak staranny gospodarz polski uprawia pole pod pszenicę, która ma być koszona maszyną. Na środku tego pola uprawia się tak zwany rozsadnik, który bywa regulowany, to jest ziemię na pół metra głęboko skopie się szpadlem i kruszy w rękach na drobniutko, usuwa się z niej wszelkie korzenie, kamienie i wszystko coby roślinie mogło szkodzić. W tak uprawiony rozsadnik sieje się nasienie, którego od chwili zasiania jeden Chińczyk dogląda starannie i wszelki chwastek wyrывa. Gdy rośliny młode dostają 3 do 4 listków, a wyrosną na 10 ctm. od ziemi, co w dwóch miesiącach następuje, a pole, na którym mają być sadzone jest gotowe, to znaczy oczyszczone z korzeni i pieńków, zasypane wszystkie dziury i górki zrównane, poprzedzielane gankami wzdłuż i wszerz jedno od drugiego.

Plantacya zwykle dzieli się na 6 do 8 takich pól kwadratowych; każde więc pole dostaje się jednemu chińczykowi w opiekę, na którym sadi pod sznur 10 do 15 tysięcy roślin, w odstępach po 70 ctm. jedna od drugiej. W takich samych też odstępach są linie, a w środku takiego kompleksu budują wszyscy wielką szopę do suszenia. Gdy kończy sadzenie swego działku, to pierwsze rośliny już znów potrzebują starannej opieki; w tym celu codziennie rano obchodzi każdy swoje pole i pilnie opatruje każdą roślinę, która w tyle pozostaje, a gdy która uschnie sadi drugą w to miejsce. Każdy robaczek, gąsienica, ślimak, bywa starannie niszczone, aby nie psuł rośliny. W ostatnim czasie ogromne spustoszenie robi w plantacjach pchła piaskowa. Jest to mały, czarny owad, który na liściach siada i robi wielkie szkody, ponieważ wygryza dziurki w liściach. Aby tego szkodnika usunąć, należy się uzbroić w pędzel z delikatnych piór i tem omiatać rośliny, a potem na ziemi zgarnąć do kupy i spalić.

Gdy roślina już ma odpowiednią ilość liści, zacznie puszczać pędy kwieciovne, te muszą być starannie odłamywane, by roślina całą swą siłę wlała w liść.

Wszystkie te roboty wykonywać trzeba koniecznie rano, bo w godzinach południowych roślina jest zwędlą i bardzo łatwo się łamie. Od wsadzenia tytoniu aż do dojrzenia, potrzeba 90 dni, po upływie których dolne liście zaczynają przybierać kolor żółtawy, co znaczy, że są dojrzałe. Te więc można obcinać, tego jednak rano ani wieczorem robić nie można, ale koniecznie w samo południe, dla tego że właśnie wten czas najwięcej substancyj aromatycznych w liściu się zawiera. Dojrzałość poznać można po żółtawym kolorze liści, co jak mówiłem, w 90 dni po wsadzeniu następuje.

Zbiór. Na Kubie zbierają każdy liść z osobna; na Sumatrze znów ucinają łodygę u ziemi i tak całą znoszą do szopy do suszenia. Ja jednak więcej pochwalam zbiór pojedynczych liści, które trzeba koniecznie zbierać od godziny 10-ej do 4-ej po południu, i tego samego dnia, nadziane na sznur, zawiesić do suszenia.

Do suszenia zawiesza się na sznurze liście tak, aby jeden od drugiego na szerokość dłoni wisiał, a sznury również odpowiednio jeden od drugiego, aby powietrze mogło należycie przewiewać.

Do zawieszania pojedynczych liści potrzeba szpagatu, noża i igły. W ogonku liścia robi się dziurkę, przez którą igłą przewłóczy się szpagat, nadziewa liście jeden obok drugiego. Sznury mogą być mniej więcej dwa metry długie. Do suszenia całych roślin z łodygą, bierze się cienkie kije i sznurkiem przykręca łodygę i zawiesza tak, żeby liście końcami na dół wisiały.

Na Sumatrze budują się szopy do suszenia z taniego materiału i to tylko na lat najwyżej 6.

Budowa jest taka: wkopuje się w ziemię w prostej linii trzy długie okrągłe słupy, z boku tychże po jednym niższym, a dalej jeszcze niższym. Na pierwszych leży długi drąg, to samo w drugim i trzecim rzędzie, następnie spaja się po dwa długie drągi nieco lżejsze i przekłada nakształt koźlin, które następnie pokrywa

się rogózkami, z liścia palmowego uplecionymi. Budynek taki ma tylko dach i dwa szczyty bez ścian, naturalnie szczyty są zastawione tym samym materiałem co i dach. W środku ustawia się więcej słupków i grzęd, aby można u nich uczepiać drążki z tytońmiem do suszenia przeznaczouem.

Taka szopa starannie bywa zamykaną i tylko w pogodne dni od 8-ej do 10-ej zrana i od 5-ej do 6-ej po południu dla przewietrzenia otwieraną, w dni zaś słotne rozpala się niewielki ogień i nakłada zielonych gałęzi, aby mocny dym spowodować; dym bowiem chroni od wilgoci, która tu może wielkie szkody porobić. Gdy liść zupełnie już suchy, co daje się poznać po tem, że żeberko staje się twarde i łamie się przy zgięciu, wtenczas zdejmuje się łodygi ze sznura i wiąże po 20 do 30 liści w pęczki i kładzie jedno na drugie na kupę, aby się tytoń zapocił. W trzecim dniu jednak już musi być przełożony z jednego miejsca na drugie aby ostygł. Gdy będzie już mocno zagrzany w środku, czynność tę trzeba powtarzać tak długo, aż tytoń przestanie się pocić, a jednocześnie dostanie zapachu pieprzowo-kwaśnego. Wtędy jest gotowy na sprzedaż, poprzednio trzeba go jednak gatunkować.

Na Sumatrze gatunkują tak: najprzód oddziela się liście całe od uszkodzonych, te ostatnie gatunkuje się na trzy klasy według długości i wiąże w pęczki. Następnie całe liście—na trzy kolory: czarny, bronzowy i żółty; każdy kolor znów na trzy gatunki, według długości. Liść kropkowany stanowi gatunek najdroższy i bywa osobno na trzy długości gatunkowany.

Zbieranie nasienia. Na nasienie zostawia się rośliny najbujniejsze i najpiękniejsze, z których się liście nie zbiera, ale przeciwnie, zostawia się tak rość, jak sam chce, gdyż tu nie o liście, ale o nasienie idzie.

Gdy po okwitnięciu łebki uschną, ucina się takowe razem z pędami, na których są osadzone, zawiesza w suchem miejscu, lecz nie na słońcu; najlepiej u pułapu, aż zupełnie uschną. Następnie się wykrusza, sypie do butelki, zatyka korkiem i chowa na następny rok.

A teraz zobaczymy jak się z tem ludzic załatwiają tu, w Stanie Santa Catharina.

Uprawę tytoniu zajmują się tu przeważnie Włosi, bardzo mało Niemców, a jeszcze mniej Polaków.

W miesiącu Maju, Czerwcu i Lipcu sieje się nasienie do rozsadnika, w Sierpniu niejedem już ma sadzonki gotowe; zależy to od powietrza. Gdy Czerwiec i Lipiec są chłodne, to i we Wrześniu jeszcze sadzonek nie ma. Przyczyną tego — mojem zdaniem — jest nieodpowiednio uregulowana ziemia, lub też miejsce a) niedostępne dla operacyi słońca w porze porannej. Ziemia nieraz już dawno wyjałowiona, nie posiada odpowiedniej siły, b) zaniedbanie rozsadnika, tak że nieraz chwasty nasieniu wyjść nie pozwalają. Nakoniec, samo nasienie słabe i w nieprawidłowy sposób zebrane.

O uprawie ziemi niewiele możemy mówić, gdyż ta nie różni niczem od uprawianej pod kukurydzę, a zwykle bierze się takie pole, na którem już przynajmniej dwa lata kukurydza bywa uprawianą, nikt też nie karczuje korzeni, ani dołów nie zasypuje, bo na to przy zwykłej gospodarce nie ma czasu.

Przejdźmy teraz do sadzenia. Sadzi się więc tam, gdzie kukurydza się udaje — tak samo jak kukurydza, i w takich samych mniej więcej odstępach. Po zasadzeniu, jeżeli powietrze sprzyja, to rolnik jest spokojny i nie ma z niem nic do czynienia, aż zacznie puszczać pędy kwieciovę, które się odłamuje, co tutaj zwykle dzieci same robią.

W ostatnim czasie żalą się koloniści na różne choroby tytoniu; często bywa, że roślina, gdy już na pół metra wyrosnie, naraz pocznie żółknąć i wreszcie się obala. Tak nieraz na całej przestrzeni połowa ginie, a reszta rośnie prawidłowo. Przyczyną tego jest grunt wyjałowiony. Gdy się na tem samym kawałku ziemi sadziło 2 lub 3 razy tytoń, to zkażdę ma ta ziemia posilenie brać, jeśli się jej nigdy niczem nie zasila. Tu dodać należy, że na Sumatrze istnieje prawo, które wyraźnie zabrania uprawy kukurydzy na gruntach, nadających się pod tytoń. Z drugiej strony — na najlepszym gruncie najwyżej przez dwa lata tytoń się uprawia. W drugim roku jednak ziemia bywa na 8

cali skopaua, gdyby się więc i nasi rolnicy do tego stosowali, nie potrzebowaliby na tę chorobę tytoniu narzekać.

W Listopadzie, Grudniu i Styczniu tytoń dojrzewa i w tym czasie bywa zbierany. Ale wtenczas właśnie tak jest gorąco, że w południe człowiek się poci leżąc, więc tytoń zbierają przed wieczorem i rano.

Otóż, wyraźnie zaznaczam, że jest to przewrotnie i szkodliwie, bo rano i wieczorem na liściu jest rosa, od której tytoń poprostu gnije; a podrugie, nie może dostać dobrego aromatu, gdyż ten tylko podczas gorąca z łodygi przedostaje się w liść.

A teraz — szanowny czytelniku — przejdźmy do sprzątniętego już tytoniu, aby zobaczyć jak on schnie.

Otóż przypatrz się chatom po kolonjach: Rio Cedro, Pomerana, Rio Adda, Rodeo i t. d., a zobaczysz wszystkie szopy, chlewy, obory i jakie jeszcze mogłyby znajdować się poddasza, są zawieszane i zapchane tym cennym produktem i tak ulubionem ziele. A gdy z Bożą pomocą uschnie, wiąże się na pęki po 50 liści i układa na stertę w kącie jakim wilgotnym, bo nie ma miejsca odpowiedniego. Wtedy też przybywają kupcy i płacą po 7—9\$ za arrobę (15 kilogr.)

Dziwić się trzeba, co ludzie z tym gnojem robią! (bo wiszący nad chlewem lub oborą mocno gnojem naciąga). Oto fermentują w domu u siebie, zaprawiają różnemi korzeniami, aby potem przerobiwszy na cygara, można sprzedać. I naprawdę — sprzeda się to wszystko!

Z tego widać jasno, że tytoń nasz jest niezły, i że przy racjonalnem obchodzeniu się z nim, można mieć z niego niezły dochód.

Tem przekenaniem i ja na wskroś jestem przejęty, i aby dać jakąkolwiek wskazówkę, postanowiłem niniejszy artykuł napisać.

Rozmawiałem z jednym Szwajcarem, który długie lata na Sumatrze z wielką zgrają Chińczyków tytoń uprawiał i oto co ten mi mówił:

„Gdybyśmy na Sumatrze tak się z tytoniem obchodzić mieli, to za darmo nawet nie możnaby go było pozbyć; — a ten wasz zawsze jeszcze stosunkowo dość gładko odchodzi i ładną przynosi korzyść.“ Tak jest!

Otóż — kochani Rodacy — kto z was posiada na swym locie kawałek równej ziemi, zwłaszcza na wschód słońca wystawionej niech się postara o nasienie tyto- niu i sieje w miejscu dostępnem dla słońca, niechaj pilnuje, aby żadne chwasty się nie puszczały, nie za- pominając jednak wpieryw ziemi skopać i skruszyć. Następnie wyczyścić z korzeni i pieńków, a gdy rośliny w rozsadku już po parę listków mają, zlać dobre rozsadnik wodą, aby nazajutrz łatwo można rośliny z niego wydobywać. Sadzi się w rzędy, w odstępach po 70 ctm. Pilnie doglądać codziennie, a gdy rośliny wyrosną na pół metra, trzeba je starannie obsypać ziemią, a gdy zaczną puszczać pędy kwiecione, obła- mywać cały czubek co też można zrobić, gdy roślina dostanie 12—16 liści. Najładniejszą jednak roślinę zostaw na nasienie; to znaczy, nie obrywać kwiatu, i zostawić aż dojrzeje, to jest łepki żółką.

Gdy tytoń dojrzeje, co poznasz po zwieszeniu się liści, po żółtawej barwie, a przy zgięciu liścia środ- kowe żeberko się łamie, — można zbierać: najprzód trzy lub cztery liście od ziemi, następnie środkowe, a na koniec wierzchnie. Ile się w południe zebrało, wszystko trzeba tegoż dnia na sznury zawiesić. Zawie- szaj sznury z tytoniem w osobnej szopie o ścisłych ścianach, aby słońce ich nie dosięgło, a także aby były ochronione od wilgoci, powiesić pod strzechą albo pod dachem. Kiedy uschnie, to jest gdy żeberko środ- kowe stanie się tak twarde jak drewno, wtedy zdej- m z góry i zwiąż w pęczki tak, jak to czyniłeś przy zbiorze; najprzód dolne liście osobno, potem środkowe, a na końcu wierzchnie. Gdy wszystko gotowe, wtedy ułóż wszystko szczelnie w skrzynię, pudło lub t. p., nakryj deską i przyciśnij kamieniem. Po dwóch albo trzech dniach przełóż tak, aby to co było na wierzchu i na spodzie, dostało się w środek i znowu trzy dni zostawić. Ta operacya powtarza się tak długo, aż się zupełnie wyfermentuje, to jest aż dostanie zapachu kwaśno-pieprzowego.

Jeżeliby zbiór był tak wielki, że go w skrzyniach lub t. p. ulokować niepodobna, to uprzątnij w suchem miejscu kąt w chacie, zrób z kilku desek wywyższenie,

i na niem ułóż tak, aby liście leżały w środku, a ogonki wystawały na zewnątrz. Ze wszystkich stron najlepiej jest robić warstwy na 1 metr szeroko, 3 metry długości, a wysokość tak jak cały zbiór. Lub też szerokość taką jak długie są dwa liście, a długość odpowiednio do miejsca, w którym wywyższenie zrobiłeś. Wierzch zawsze musi być mocno przyciśnięty. Miejsce gdzie się tytoń przechowuje musi być suche i o ile możliwości ciemne, bo wilgoć i światło najbardziej szkoda tytoniowi.

A gdy tak wszystko zrobisz, możesz być pewny, że się twoja praca sownie opłaci.

Aby i moją pracę zakończyć, dodam jeszcze kilka uwag, dotyczących produkcji, handlu i konsumpcji tytoniu.

Najprzód przejrzym kraje, w których się tytoń produkuje, a zobaczymy w Europie na pierwszym miejscu Austro-Węgry z roczną produkcją mniej więcej 60 milj. klg., następne miejsce zajmuje Rosya z produkcją 43 milj. kgr., cesarstwo Niemieckie 40.650,000 kg., europejska Turcyja, Bułgaryja i Tessalja 20,400,000 k., Francya 14,600,000 kg., Grecya 6 milj. kg., Włochy 4.500,000 kg., Niderlandy 3 milj., Rumunja 3 milj., Serbja 1.500,000, Szwajcarja 500,000. Pozostałe państwa razem 1 milion, czyli razem 198,150,000 kilogr.

Roczny zbiór Azji w przybliżeniu tak się przedstawia: turecka Azya 15 milj. kgr., angielskie Indye 175 m. kg., Japonja 30 m. kg., południowe Indye 80 m. k., Persya 15 m. k., Chiny 50 m. k., centralna Azya 10 m. k., Filipiny 60 m. k., czyli ogółem w Azji: 435 milj. kgr.

W Afryce na pierwszym planie stoi Algier z 5—6 milj. rocznie. Zdaniem D-ra Oppel, ogólna produkcya dochodzi 50 m. kg. W znacznej liczbie produkuje także Kapland i Natal.

Ameryka produkuje rocznie około 300 milj. kgr.

Gdy to zestawimy razem, okaże się: Europa 198 m., Azya 435 m., Afryka i Australja 52 m., Ameryka 300 m., czyli razem na kuli ziemskiej 985 milj. kilogramów.

Wartości tego ogromu niepodobna stanowczo określić, przypuszcemy jednak, że kilo tytoniu kosztuje 50 fenigów, więc osiągniemy wartość rocznej produkcji 500 milionów marek.

Pozwalam sobie twierdzić, że roczna produkcja zostaje w ciągu roku skonsumowaną, a na ziemi żyje 1500 milionów dusz, więc na każdą przypadnie 650 gramów. Jeżeli jednak zauważymy, że połowę ludzkości stanowią kobiety, a $\frac{1}{4}$ dzieci, więc na każdego palacza większa ilość przypadnie.

Według danych statystycznych, najwięcej zużywa tytoniu ludność germańska, za nią łacińska, a nakoniec słowiańska. Licząc na głowę jednak, najwięcej przypada na mieszkańców Stanów Zjednoczonych Ameryki półn. Tam bowiem konsumpcja roczna wynosi 3,1 kg., przy potrąceniu jednak kobiet i dzieci, wykaże się stosunek nie 3,1, ale 12,4 kil.

Jeden kilogram tytoniu wyrobionego na cygara, daje sto sztuk średniej wielkości; w takim razie każdy palec rocznie 1,240 cygar z dymem puszcza, paląc 3—4 dziennie. Przypuśćmy, że takich palaczy jest 15 milionów, w takim razie każdorocznie wykopci się cygar 18,800,000,000! Jeżeli policzymy cygaro po 5 fenigów, to uczyni rocznie 940 milionów marek!

Doprawdy, bogaty to musi już być naród, co taką sumkę rocznie może puścić z dymem, która przecież stopniowo ciągle wzrasta. Większą jeszcze jest konsumpcja w Antylach, na Filipinach, w Persyi, Turcyi i t. d., gdzie kobiety na równi z mężczyznami palą. Brakuje jednak danych statystycznych, aby wysokość konsumpcyi można oznaczyć.

Tytoń konsumuje się w rozmaitej formie, główne jednak są trzy sposoby używania, a mianowicie: palić, zażywać i ssać (prymkować). Do palenia bywa używany głównie w postaci cygar, papierosów i *cigarillos*. Przy ostatniem konsument ma jeszcze tę uciechę, że może go sam zawijać w bibułkę albo listek kukurydzowy. Tu w Brazylii znajduje też duży popyt tytoń kręcony w podobieństwie czarnej liny i nierzadko widzieć można robotnika, gdy wyjmuje z kieszeni kawałek takiej liny, kraje nożem na drobno, rozciera w dłoniach zawija w liść kukurydzowy i dopiero ze smakiem ęmicz zaczyna. Po chwili jednak zasadza za ucho, aby później znów na nowo powtórzyć tę samą operację.

Zażywanie tabaki widzimy u ludzi starszych i po-

ważniejszych; nakoniec ssanie jest specjalnością robotników okrętowych rasy germańskiej i łacińskiej; u słowian mało rozpowszechnione.

Młodzież pali najchętniej papierosa, poważniejsi ubóstwiają bardziej cygaro, a starzy fajkę. U młodego mężczyzny palenie oznaczać ma wiek dojrzały, a przeciwnie, u młodej kobiety oznacza najczęściej upadek moralny.

Ze według czasu i miejsca, pewne użycie tytoniu jest i może być wzbronione — o tem każdy wie; ale jednakowy sposób użycia nie wszędzie panuje.

W towarzystwie jakiej angielskiej *lady* uważanoby palenie za *very shocking*, za to jednak we wszystkich angielskich wyższych domach znajdują się pokoje do palenia i ssania (żucia).

U nas np. palić w kancelaryi parafialnej, w biurze rządowem lub t. p. byłoby znieuwagą, ale wziąć suchy tytoń w nos i książkę na ambonie nieraz sobie pozwoli.

Kończąc moją pracę, życzę tym wszystkim, którzy w jakikolwiek sposób tytoń uwielbiają, aby jak najdłuższe lata uciechę z niego mieli.

Pszczelnictwo i ogrodnictwo.

Dwie te gałęzie gospodarstwa ściśle należą do siebie, a niestety tak mało są eksploatowane w naszych kolonjach. Nie mam tu na myśli pszczelnictwa na wielką skalę, gdyż do tego nasz kolonista nie posiada fachowego uzdolnienia, ale każdemu gospodarzowi tyle czasu zbywa, aby dojrzał 20 do 30 uli, zwłaszcza w Brazylii, gdzie pszczoły tak mało zachodu wymagają. Dobry zysk pszczelnictwo daje temu, kto się dobrze obezna z nim, a do tego dojść można przy pomocy książek traktujących o pszczelnictwie.

Mniej roboty i wiedzy niż pszczelnictwo, wymaga ogrodnictwo. Ziemi przecież każdy kolonista posiada pod dostatkiem, aby zasadzić paręset drzewek, choćby nawet tylko pomarańcz, brzoskwiń i t. d., które nawet bez opieki obficie się udają.

Ale możnaby przy niewielkiej pracy, mierzwiąc umiarkowanie i chroniąc od mrówek, założyć owocowy ogród. Rodzice powinni wpajać w dzieci zamiłowanie do ogrodnictwa, pokazać im jak się szczepi, co niewątpliwie każdy gospodarz rozumie; dać im też kilka drzewek do pielęgnowania i zachęcać je do ogrodnictwa. Działa to bardzo korzystnie na młode pokolenie, a niejeden ojciec oszczędzi sobie wiele przykrości, przyuczając do użytecznego zatrudnienia dzieci, które dziś biegają samopas i wyrządzają liczne szkody sąsiadom i rozmaitym stworzeniom Boskim, a niekiedy i samym rodzicom. Oprócz moralnego uszlachetnienia, przynosi ogrodnictwo i korzyść. Pominąwszy już owoc, jako produkt handlowy, o czym na razie mowy być nie może, ale co przy staraniu kolonistów dałoby się skutecznie. Owoce, spożywane w stanie świeżym, są najzdrowszym pokarmem; niektóre gatunki nadają się do suszenia i można je przechowywać na zapas.

W nadziei, że może więcej rodaków zajmie się tą sprawą, skreśliłem te słów parę.

Paweł Tymoteusz Wielewski.

Handel austriacki w Brazylii.

Nie wszystkim zapewne wiadomo, że od roku już istnieje w stolicy Brazylii rodzaj stałej wystawy wyrobów austriackich. Izba handlowo-przemysłowa dla Austrii dolnej wysłała 22 reprezentantów na wszystkie strony świata z obowiązkiem utrzymania w zagranicznych centrach handlowych wystawy wyrobów wyłącznie austriackich, celem poparcia handlu i zdobycia nowych rynków zbytu, a rząd popiera instytucję znacznymi subwencyami. Łączność z krajem utrzymują reprezentanci przez syndykaty wybrane przez siebie, złożone z kilku wybitniejszych firm handlowych, a na czele każdego stoi jeden z domów eksportowych, które pośredniczą pomiędzy wysłannikiem za morzami

a produkecyonistami w kraju. Zadaniem syndykatu jest zasilanie reprezentanta wzorami i próbkami wyrobów najrozmaitszych — przyjmowanie zamówień — czynionych na podstawie przesłanych wzorów — ułatwianie wysyłki towarów (gwarantując częściowo za pokrycie tychże) — wreszcie służyć przemysłowi krajowej wyczerpującymi danymi o stosunkach handlowych na zamorskich rynkach zbytu, opartymi na doświadczeniu i przesyłanych relacjach swego wysłannika. Zastępują więc w zupełności miejsce prywatnych domów komisowo-handlowych, tem pewniej, że pod protektoratem rządu, który subwencyonując, ma prawo kontroli — są niejako instytucjami rządowemi.

Organizacya tego rodzaju przywieśćby powinna i bezsprzecznie z czasem przynieść musi rozwojowi handlu i przemysłu w Austrii znakomite korzyści.

Powodzenie światowych tych placówek eksportu zależy naturalnie od indywidualności wysłanego osobnika; sprytu i znajomości miejscowych stosunków handlowych tegoż — to też niestety, reprezentantami tymi przeważnie są żydzi.

Dotąd eksport towarów austr. w Brazylii był mniej niż skromny. W tutejszym „Jorn. do Comm.“ znajdujemy statystyczne zestawienie (na podstawie urzędowych dat) wszystkich w roku zeszłym w Brazylii wyładowanych towarów, które ugrupowane podług poszczególnych krajów, dają obraz następujący:

Anglja	wysłała towarów do Brazylii za	88,8	milj. mlr.
Niemcy	„ „ „ „	23,5	„ „
Francya	„ „ „ „	23,2	„ „
Amer. półn.	„ „ „ „	17,8	„ „
Belgja	„ „ „ „	8,8	„ „
Włochy	„ „ „ „	5,8	„ „
Austria	„ „ „ „	0,4	„ „

a zatem eksportowały Austro-Węgry w roku 1899 do całej Brazylii towarów zaledwie na pół miliona milrejsów!

Kto jednak zna choćby pobieżnie import brazylijski, ten wie, że Austria o wiele więcej wysłała tu towarów. Że urzędowe dane nie są dokładne, dzieje się to z przyczyn następujących.

Największa część towarów bywa wysyłaną przez Hamburg i przychodzi tu jako wyrób niemiecki; przemysłowcom austriackim widocznie nie rozchodzi się wiele o punkt ciężkości, największe znaczenie w handlu mający, mianowicie o spopularyzowanie swych produktów zagranicą; zdaje się, najmniej im na tem zależy, ażeby kupujący wiedział, że nabywa ich wyrób, to też zazwyczaj, prócz wprost sprowadzającego hurtownika, nikt już dalej nie wie, że nabywa towar austriacki, podczas gdy mając w ręku wyrób francuzki lub angielski, ani chwili pod tym względem nie jest w wątpliwości. Tu już rząd ustawą powinienby zmusić eksporterów, ażeby wyroby swe przeznaczone dla wywozu odznaczały odpowiednim napisem.

Austria posiada port własny, Tryest, dlaczego nie wysyła produktów swych tą drogą? Bo taryfa przewozu towarów kolei południowej jest tak wygórowana, że niemożna jej porównać z żadną inną. Przebąkują wprawdzie od czasu do czasu dla uspokojenia i pocieszenia kupców o nowo budować się mającej kolei konkurencyjnej do Tryestu — lecz zaniw zamiary te w czyn się zamienia, port ten straci zupełnie swe znaczenie dla Ameryki, i nikt towarów tą drogą sprowadzać nie będzie, lecz cały ruch wywozowy pójdzie na Niemcy i Francję.

W obec dziwnych tych stosunków zapytać należy, po co właściwie Austria utrzymuje stałą komunikację okrętową pomiędzy Tryestem a Brazyliją? Czy dla tych kilku tysięcy worków kawy ztąd do Austrii importowanych bardzo nawet niechętnie, wobec ślimaczego biegu parostatków, które na podróż z Rio de Janeiro do Tryestu (lub odwrotnie) potrzebują 54 do 56 dni — a w którym to czasie angielskie i niemieckie statki tę podróż tam i napowrót odbywają! Doprawdy, że utrzymanie kosztownej tej linii naprowadza na domysł, że Austrii rozchodzi się chyba jedynie o reklamę, że i „ona utrzymuje regularną miesięczną komunikację z Brazyliją.“ Lecz skutki drogiej tej zabawki odbijają się na Lloydzie i na najbliższych kołach, bądź to subwencyą, bądź też kapitałami w tem przedsiębiorstwie udział biorących, bo deficyt przy takich warunkach jest rzeczą samo przez się zrozumiałą;

a dalej — i to najdotkliwiej — na samym eksporcie. Na udowodnienie pozwolę sobie przytoczyć przykład następujący: Jeden z tutejszych domów handlowych jest zastępcą pewnej fabryki cementu (w Krainie) o kilka godzin drogi koleją od Tryestu oddalonej; cement ten jest doskonałej jakości, i znalazłby tu wielki popyt. Dom ten otrzymał zamówienie na dostawę 20 tysięcy beczek cementu, do budowania się mającego szpitala w Manaus. Sprawa ta rozbiła się o upór czy niechęć austr. Lloyd, z powodu wygórowanej taryfy przewozowej, która przy tym artykule najważniejszą gra rolę. Lloyd żądał za przewóz 1000 kg. cementu, Tryest—Rio, 18 szylingów, Antwerpia (która około 80% całej sumy importowanego cementu tu wysyła), pobiera za tę samą ilość 10 szyl., Hamburg 7 $\frac{1}{2}$ sz. Daremnie starali się fabrykanci tego produktu wyjednać u kół międzynarodowych jakiegokolwiek niżenie ceny przewozowej — odpowiadano im przyrzeczeniami lub wrzuszaniem ramion, i ostatecznie sprowadzono cement z Antwerpji. Lloyd nie dał się wrzucić, wolał widocznie odwiedzać wszystkie porcie morza Śródziemnego dla marnych kilku skrzyń rodzynek, niż niżyc swą taryfę, nie uwzględniając nawet przysługi, jaką wyświadczyłby przemysłowi austriackiej, i nawet nie zważając na dodatni rezultat finansowy. Nie znam bliżej organizacji Lloyd i stosunku jego do rządu, wiem jednak że w innych państwach, przy podobnych wypadkach, chętnie i większe ofiary ponoszone bywają, bądź ze strony przedsiębiorstw prywatnych, bądź przez rząd.

A teraz jeszcze jeden mały przykładzik:

Jednemu z syndykatów, w drodze szczególnej łaski, ofiarował Lloyd austr. nadzwyczaj zniżoną cenę przewozu papieru drukarskiego do Brazylii, mianowicie 23—25 marek za 1000 kg.; cóż jednak znaczy ta zniżka w porównaniu z bajecznie niskimi cenami hamburskimi. Różnica tych cen wynosi 16 marek na 1000 kg.! Z drugiej strony przewóz przez Niemcy do Hamburga jest także za drogi; trzeba więc było dać spokój i próbom sprowadzania papieru.

Przyznać więc trzeba, że taryfy przewozowe i polityka cłowa stoją najbardziej na przeszkodzie rozwo-

jowi handlu i przemysłu w Austrii. Mimo tego wszystkiego, handel austriacki w Brazylii zdobywa sobie coraz nowsze pola zbytu i mimo szalonej konkurencji prawie wszystkich krajów Europy, a przy dobrej chęci rządu, raz dobrze zorganizowany, zapewnioną ma przyszłość. Przeglądając wykazy cłowe (bardzo niedokładne, wobec tego, że wielu urzędników brazylijskich uważa Austryę i Niemcy za *mesma cousa* (wszystko jedno), i wystarcza im zupełnie wyraz „Allemanha“ na legalizowanych w Hamburgu listach towarowych, ażeby wyrób jakkolwiek wciągnąć w rubrykę produktów niemieckich, przekonałem się, że obecnie Austrya wysyła dość znaczne zapasy swych wyrobów, a mianowicie: bieliznę białą, skóry, obuwie, nici, jedwab, świece, mydła toaletowe i perfumerje, towary galanteryjne, a ostatnimi czasy wstążki, na które obecnie jest wielki popyt. W chwili kreślenia niniejszego artykułu, uchwalił rząd brazylijski podwyższyć cło na towary francuzkie o 80%, to jest jednym zamachem zniszczyć wszelki dowóz produktów tegoż kraju, odwzajemniając się w ten sposób Francyi, która dla usunięcia konkurencji kawy brazylijskiej z kawą z posiadłości własnych, obłożyła tę ostatnią bajecznie wysokiem cłem importowem, co pociągnęło za sobą niesłychany spadek cen kawy, i naturalnie, krach giełdowy.

Gdyby uchwała ta utrzymała się czas dłuższy, towary austriackie miałyby tu zbyt zapewniony. Lecz dopokąd Austrya nie ureguje swych taryf kolejowych i nie wpłynie na szybszą cyrkulację swych statków przez Atlantyk, wszelkie usiłowania podniesienia handlu na stopę konkurencyjną, pójdą na marne!

Piszę ogólne te uwagi, w nadziei, że rzucą one pewne światło na sprawę rozwoju handlu austriackiego w Brazylii, a może i Galicya zdobędzie się kiedyś na podobną organizację handlową, wówczas zamiast o austriackim wyłącznie, mówić będziemy o handlu i syndykatach polskich.

Rio, lipiec, 1900.

J. T. Janicki.

Ogólny rzut oka na kolonizację Parany

Trzy są tylko stany w Brazylii, gdzie Polacy osiedlili się na stałe, gdzie mogą spokojnie pracować i mieć nadzieję, iż praca ich z czasem wyda plon obfity, bo warunki tam są więcej sprzyjające dla europejczyka i przyroda tych stanów zbliżoną jest do południowo-europejskiej. Stany te są Paraná, Santa Catharina i Rio Grande do Sul.

Z uwagi, iż stan Santa Catharina, a w szczególności Rio Grande do Sul znajdują się w zupełnie innych niż Parana warunkach, i że emigracja w ostatnich czasach li tylko do Parany napływa, największe zainteresowanie się emigracją naszą dotyczy Parany i o tej ostatniej li tylko parę słów zamierzam skreślić.

Zaczynając od północy najpierwszym jest stan Paraná. Graniczy na północ ze stanem S. Paulo, na zachód z Paraguayem (rzeka Paraná), a na południe Iguassú oddziela go od Santa Cathariny, na wschodzie wąskim pasem dotyka on Atlantyku. Dwie zatoki formuje tu ocean: wielka Paranaguá i druga mniejsza Gwaratuba. W zatoce Paranagua leżą dwa jedyne porty tego stanu: Paranagua i Antonina, oba jak i cała zatoka dla wielkich oceanowych statków niedostępne z powodu płytkiego wejścia do zatoki. Paranagua liczy około 8000, Antonina do 2000 mieszkańców.

Od brzegu morza do gór Serra Geral rozciągają się niziny błotniste, niezdrowe, z klimatem gorącym. Nie tylko Polacy, ale i Włosi, do gorętszego klimatu już w ojczyźnie swojej nawykli, puciekali z kolonij tu w pobliżu Morretes przed 10 laty pozakładanych.

Serra Geral wysoka jest do 1200 metrów nad poziom oceanu, przesmyków zdatnych na drogi nie ma wcale. Kolej żelazna, idąca z Paranagua w głąb stanu do Kurytyby przechodzi 16 tuneli, innej komunikacji z wnętrzem kraju wybrzeże niema; stara droga wozowa z Antoniny do Kurytyby jest teraz już prawie nie do przebycia. Dalej za Serrą kraj zniża się powoli aż do rzeki Paraná, poprzecinany w różnych kierunkach łańcuchami gór.

Klimat w Paranie jest znośniejszy za Serrą niż i na wybrzeżach, chociaż i tu daje się zauważyć zbyt duża ilość deszczu, i to nie tylko w porze zimowej, lecz i w letnie miesiące, gorąca tu wielkiego prawie nigdy nie czuć, noce zaś, nawet latem, są kompletnie zimne. Geograficzne położenie Parany jest gorsze niżli którego innego z trzech południowych stanów Brazylii. Zamknięta od oceanu wysokimi górami, mając za naturalną drogę do morza jedynie rzeczne doliny dopływów rzeki Parany, i tą ostatecznie do Rio da Prata, rozwija się ona nienaturalnie. Każdy bowiem kraj pusty, mający produkty naturalne, nie znoszące kosztów lądowego transportu, zwykle i naturalnym rzeczym biegiem, zaczyna się osiedlać po dolinach rzecznych lub wybrzeżach morza, jeśli te mają dogodne zatoki, z powodu łatwiejszej komunikacji i tańszego transportu.

Po dolinach rzecznych osiedlali niegdyś pierwsi Słowianie starą Europę. Doliny Odry, Wisły i Dniepru, była to początkowa kolebka Słowiańszczyzny. W Północnej Ameryce tak samo początkowo osiedlała się ludność europejska po dolinach Wielkich Jezior, Mississipi, Missuri i ich dopływów. Z Paraną było i jest zupełnie inaczej: nie mówiąc o części nadbrzeżnej, od morza do Sierry idącej, ani też wspominając o czasach minionych, gdy hiszpańscy Jezuici osady swe po bieżegach Parany zakładali. Z nich po zniknięciu w zeszłym wieku Jezuitów śladu już nie zostało.

Na terytorjum Parany zaczęli osiadać ludzie, którym ciasno było w st. S. Paulo, ci zajmowali się hodowlą bydła na swoje potrzeby i zbiorom maty, którą w niewielkiej ilości wywozili, kraj wegetował tylko, bo wtedy do niczego innego zdatnym nie był. Nadeszły czasy rzeczypospolitej. Przyszły tysiące emigrantów, tych rozmieszczano i rozmieszczają tam, gdzie ziemie rządowe niewielką wartość przedstawiają; te ziemie trzeba było w części zasiedlić, aby powiększyć wartość reszty ziem rządowych. Nie tu miejsce na polemikę z ludźmi, którzy Paranę za jedyne miejsce ku skupieniu emigracji polskiej na obczyźnie mające służyć ogłosili. Nie myślę również odpiierać twierdzenia, iż Parana ma warunki dla koncentracji żywołu pol-

skiego najodpowiedniejsze, powiem nawet, iż być może, po jakich stu latach Parana będzie miała znakomite ekonomiczne warunki, ale biorąc na uwagę dzień dzisiejszy i li tylko twardą rzeczywistość, rachując się z duchem czasu i stosunkami politycznymi, muszę otwarcie powiedzieć, że niemożliwą jest rzeczą uformowanie rzeczywistej Nowej Polski tu w Paranie.

Dalej, — otwarcie powiem, — znając dokładnie sposób myślenia tych ludzi, co tu na ląd nowy przybyli, że obce, i nawet rzec można, wrogie dla nich są wszelkie intencje treści szerszej politycznej. Oni tu przyszli z myślą jedyłą, by być swój materialny poprawić; — tego, a nie czego innego szukają oni za oceanem. I póki byt ten nie da im możności mieć chwilę odpoczynku, dopóki oprócz materialnych potrzeb nie uczują oni potrzeb duchowych i o ich zaspokojeniu myśleć nie będą, dopóty wszelkie myśli ogólniejszej treści nietylko poklasku, ani podtrzymania z ich strony nie znajdą, lecz być może, że nawet jeśli nie czynnie, to biernie przeciwdziałać oni im będą. Lecz czy do czasu osiągnięcia materialnego dobrobytu pozostaną oni Polakami, — to jeszcze kwestya, której przesądzać nie będę.

Emigranci tutejsi przybyli tu w celach tylko materialnych, dla nich obce są inne idee.

Czy może naród nasz pozostawać w niewiadomości prawdy o Paranie, czy mamy prawo świadomie lub nieświadomie łudzić siebie i publikacyami o nowej Polsce, narażać całe społeczeństwo na pośmiewisko ze strony obeznanych w szczególności ludzi ze stosunkami brazylijskimi i parańskimi.

Stanowczo odpowiem, że nie. Powinniśmy przyznać, że z czasem koloniści nasi dojdą do jakiegoś dobrobytu, że za lat sto Parana się rozwinie, ale czy wtedy ci, co w niej będą, pozostaną Polakami — rzecz to wątpliwa. Młode pokolenie, widząc różnicę pomiędzy ludem po polsku mówiącym i innej mowy używającym, widząc, że pierwsi są ciemni, drudzy bez porównania oświeceni. Widząc to młode pokolenie zechce jak najdalej od starych odejść, i teraz już niejednego, nietylko z ludzi tu urodzonych, ale z tych co

w młodzieńczym wieku przybyli często można spotkać, co na pytanie: czy jest Polakiem? odpowiadają: *sou Brasileiro!*

I jakże może się polskość tutaj utrzymać, jeśli nie ma szkoły;—nie ma Polaków, którzyby na wyższem stanowisku stali; a z kąd się weźmie szkoła, jeśli pieniędzy na nią nie ma; jaki człowiek z kapitałem tu przyjedzie, co on będzie tu robił pomiedzyniekulturnym ludem, żadnych wyższych nie mającym potrzeb? Może się znajdzie jeden, dwóch; lecz to tylko *rara avis in gurgite vasto*.

Kto zaś z inteligencyi zechce się poświęcić, i powie sobie, że chce dla ludu pracować, ten poznawszy ten lud, albo zejdzie do jego poziomu, i na nic wtedy nie będzie przydatny, albo przedmiotem pośmiewiska będzie jako nauczyciel.

Co do Parany, dodam, że cały handel znajduje się w ręku Niemców, że w 1898 r. przywieziono towarów za 12 milionów milrejsów. a wywieziono za 10 milj. tylko, czyli że kraj dopłacił dwa miliony. Wywóz stanowi jedna herwa mate, bo nic innego wywozić się nie opłaci; taniej kosztuje dostawienie kartofli lub drzewa do Rio lub S. Paulo z Ameryki północnej, Norwegji lub Portugalji — niż z Parany.

Reasumując wszystko wyżej napisane, przyznać jednak należy, iż kto ze starego kraju tu przybył, by na dzieviczej ziemi Parany jąć się ciężkiej pracy, kto ma potrzeby ograniczone, ten w Paranie znalazł raj w porównaniu ze starą Europą, bo po paru latach pracy nad ziemią, którą własnymi rękami wykarczował, będzie miał spokojne życie i względną niezależność, czego bez wykształcenia nigdyby w Europie nie dopiął, przy panujących tam stosunkach ekonomicznych.

Pamiętajmy przeto, że nie co innego tylko praca usilna i ciężka poprawić może ekonomiczne położenie każdego z nas, jak również ogólny stan kraju.

Niech każdy z nas będąc Polakiem, będzie również i obywatelem brazylijskim, by nietylko my i dzieci nasze zdatni byli do płacenia podatków, lecz byśmy również tem co nas najwięcej tyczy, to jest ekonomicznymi sprawami kraju zajmować się mogli, i byśmy wszędzie, czy to na polu pracy, czy w rządzie stanowym nowej naszej ojczyźnie godnie służyli. *E. R.*

Południowa Parana.

Zapewne najodpowiedniejszym polem kolonizacji dla naszych ziomków jest południowa część Brazylii, stany Paraná, S. Catharina i Rio Grande do Sul, gdzie znajdziemy klimat nadzwyczaj łagodny, glebę urodzajną, stosowną do uprawy wszystkich zbóż kulturowanych w Polsce, oraz kukurydzy i rozmaitych gatunków kartofli i korzeni, jako to: batata doce, aipim, taia, cará i wielu innych, których uprawa daje osadnikowi ogromne korzyści, dające jemu i całej jego chudobie dostateczne utrzymanie. Lecz przedewszystkiem najkorzystniejszą częścią do kolonizacji w chwili obecnej, jest południowa część stanu, a głównie doliny rzek Iguassú i Rio Negro; z klimatem przecudnym, sprzyjającym nadzwyczaj nam Polakom. Powodem, iż uważałem najodpowiedniejszym polem dla naszej kolonizacji powyższą część Parany i gdzie nowo założone we Lwowie „Towarzystwo handlowo-kolonizacyjne“ powinno zacząć swą działalność, jest przedewszystkiem, iż znajdujemy w tej części nasze największe i najpiękniejsze kolonje, jak: Agua Amarella (Antonio Olyntho), São Matheus, Agua Branca, a zwłaszcza Rio Claro i Luceua.

Opisać tę ostatnią różniącą się niewiele od innych kolonii polskich w Paranie, jest mojem zadaniem.

Założona w r. 1891 przez rząd federalny za ministra rolnictwa barona de Lucena, od nazwiska tegoż otrzymała swą nazwę; leży na strefie sprzecznej, między stanami S. Catharina i Parana, t. zw. „Zona Contestada“, jest odległa od miasteczka Rio Negro o 33 kilometry. Położona nad spławną rzeką i połączona koleją z Kurytybą (stolicą stanu Parana), łączy się drogą wozową z kolonjami São Bento i Joinville, a przez tę ostatnią z portem S. Francisco, jednym z najlepszych w południowej Brazylii — na wielką przyszłość przed sobą. Droga byłaby bardzo dobra, ponieważ ma ziemię piaszczystą i ciągnie się przeważnie wierzchołkiem góry niskiej, ale — jak zwyczajnie w Brazylii — zamiast mianować jednego lub dwóch dozorców, którzyby utrzymywali drogę w porządku, płacąc im za

to niewielkie wynagrodzenie, nie robi się nic zgoła dopóty, póki już nawet pieszo przejść nie można. Po połamaniu wielu wozów, zabiciu niemało koni, połamaniu członków ludzkich, a czasem połączeniem ze śmiercią (jak już się zdarzyło); po wysłaniu szeregu petycyj, rząd stanowy zdecyduje się na wydanie 10 tysięcy milrejsów, a nieraz i więcej, na naprawienie drogi, a głównie na wsparcie jakiego swego Potrzebowskiego, gdyż każdemu jest znanem, jak się w Brazylji szafuje pieniędzmi rządowemi. Obecnie droga z Luceny do Rio Negro jest w stanie znośnym, gdyż naprawiono ją w miesiącu grudniu r. z., głównie pod wpływem wyborów, czem rząd stanowy chciał sobie zjednać zwolenników w kolonji — co się jednak nie udało. Ale choć niedawno drogę wyreparowano, jednak już zaczyna się psuć, do czego przyczyniają się deszcze, jako i chwasty zacieśniające ją. Po części są winni i sami furmani, gdyż jeżeli gdzie wóz ugrzęźnie w błocie, odkopują go motykami, nie pomnąc na to, iż przez to będzie jeszcze większe błoto i zrobią się większe dziury. A przedewszystkiem powinno być zakazane furmanienie ogromnemi wozami, ciągnionemi przez 7—8 koni.

Początek kolonizacji Luceny, jak i nieomal wszystkich kolonij rządowych, był wprost opłakany, choć kosztował rząd federalny bajeczne sumy, z których największa część przepadła w kieszeniach urzędników. Zamiast zawieźć emigrantów odrazu na kolonję i wydać im robotę przy stawianiu chat i trzebieniu lasów, lokowano po barakach w Rio Negro, gdzie ich trzymano cały rok, karmiąc fasolą, mięsem suszonym, faryną i słońcą; pokarmami, do których żołądek ani kujawski ani mazurski przyzwyczajony nie był, dodać do tego niechlujstwo i beczynność, nie można się też dziwić, że śmiertelność była istotnie przerażająca. Na domiar złego, rzeka Rio Negro wylała w tym czasie w takim stopniu, że najstarsi tameczni mieszkańcy nie pamiętają takiego wylewu. Iż wyziewy po upływie wody działały zabójczo na baraki, napchane ludźmi jak śledziami w beczce, — każdy uwierzy. W tym czasie, gdy nasi emigranci leżeli beczynnie w barakach, bu-

dowaniem chat dla nich, oraz przy budowie dróg i wymiarze lotów zatrudniano spekulantów, którzy zarabiali, czyli prawdę powiedziawszy, kradli ogromnie, rachując rządowi 3—4 razy więcej, niż wartość roboty wynosiła. Nieomal połowa tej kwoty poszła na łapówki dla urzędników, których były szeregi, ale i tak każdy z nich zdobył tyle, aby potem parę lat z tego żyć. Wyżsi urzędnicy spożywali swe zdobycze w Kurytybie albo w Rio Negro. Pomiary i niwelowanie dróg oddano pod dozór krawców, szewców i innych podobnych im geniuszów, którzy może na płótnie lub skórze potrafiliby coś wykroić, ale nie w lesie. Jeden z tych *engenheiros* portugalczyk, nawet nie potrafił pisać ani czytać. To też i dzieło tych mistrzów pięknie zaiste wygląda! Pomimo że teren kolonji bardzo jest podatny do pomiaru, drogi są takie, że w niektórych miejscach, po deszczu, nawet pieszo podleźć trudno. Z najwyższego pagórka idzie droga wprost do wądołu, ztąd znów na wyżynę, i tak nieomal w całej kolonji, przez co ta piękna i ludna osada traci o połowę na swej wartości. Naprawić to złe całkowicie nie da się już nigdy, z czasem gdy kolonja będzie miała swoją kamerę municypalną, będzie się musiało potrosze drogi przerobić; co jednak nie da się zrobić bez wielkich kosztów, trudu i niesnasek. — Loty tak samo; jeden wcale nie ma drogi, i właściciel dopiero musi gdzieś granicami wydrapywać się o pół kilometra lub więcej nim do drogi dojdzie; drugi jest poprzerywany dwiema lub trzema drogami. Na papierze wszystkie loty są równe i granice proste; każdy kolonista posiada 10 *alqueiros* (250,000 m. kwadr.), przynajmniej tak stoi w *tytule* od szakru. Ale jeżeli kto daje sobie lot powtórnie wymierzyć, gdyż od pierwszego pomiaru już aui znaku nie ma, stosując się podług swego dokumentu, daje sobie mierzyć 10 alq., aż tu sąsiedzi w krzyk; — gdyż każdemu oderznął kawał roli. I tak wciąż się mierzy, a na tem najlepiej wychodzi geometra. Zdarzyło się już nawet, że odcięto sąsiadowi blisko pół lotu. Przychodzi ztąd do waśni i kłótni, i ostatecznie rząd będzie musiał na nowo całą kolonją pomierzyć. Pominąwszy te przy-

kre stosunki, sprawione przez niedoświadczonych, niesu-
miennych i niesprawiedliwych urzędników, kolonja co-
raz bardziej wzrasta i rozwija się. Grunta ma dobre,
nadejające się do uprawy kukurydzy i fasoli, jako i in-
nych zbóż, gdzieniegdzie lekkie *cahiva*, ale za to bar-
dzo równe; mojem zdaniem, mają one więcej przysz-
łości, niż grunta dobre, górzyste. Te ostatnie mają tę
wadę, iż są bardzo kamieniste, a przez ciągłe wypala-
nie lasu i zarośli (co nasi koloniści uważają dotych-
czas za jedyny sposób uprawiania roli), coraz więcej
ziemi stacza się w doły, tak, że może za lat kilka-
dziesiąt z gór owych zostaną skały, jak to widzimy
dziś w Palestynie i w innych krajach wschodnich, nie-
gdys bardzo urodzajnych. Po wytrzebieniu lasów,
przestaną padać dzisiejsze rzęiste deszcze i będzie
puszcza gotowa! Nie potrzebujemy się tego tak prędko
obawiać, gdyż lasów mamy pod dostatkiem, ale przy
obecnym szalonym wzroście ludności nastąpić to musi,
jeżeli tutejsze rządy nie zajmą się ochroną lasów, a
potem i ich kulturą. Ziemia górzysta na Lucenie sto-
suje się bardzo do uprawy winogrona i tytoniu, i ma
potemu odpowiedni klimat ale niestety, lud nasz nie
trudni się tem ani nie rozumie tego. Co do ziemi lek-
kiej, to będąc równą, zapewne dopiero nabierze war-
tości przy gospodarce racjonalnej.

Na razie rzeczywiście nie nadaje się do uprawy kuku-
rydzy i fasoli, lecz na takim gruncie udają się inne
plody, np. *apim*, z którego możnaby nawet zrobić
produkt handlowy. Brakuje naszym kolonistom jedy-
nie jednośc, aby wspólnemi siłami i kapitałem wysta-
wili młyn do robienia faryny i krochmalu. Nagada-
łem się już niemało o tem, ale wszystko napróżno,
gdyż niema zgody pomiędzy naszym ludem.

Ludność Luceny wynosi przeszło 6000 dusz. Skle-
pów jest w obrębie kolonji 32, z których kilka bar-
dzo dobrze asortowanych. Kościołów jest dwa, jeden
większy w środku kolonji; drugi mniejszy, w miasteczku.
Obowiązki kapłańskie spełnia obecnie ks. Wyszyński.
W ostatnim czasie unicy (rusini) pobudowali sobie też
dwie kapliczki. Szkół istnieje trzy, ale każda z nich
jedynie wegetuje. Od kilku lat egzystuje Towarzystwo

polskie im. „Tadeusza Kościuszki“, którego celem jest oświecać naszych rodaków zapomocą dobrych książek i gazet; dostarcza także członkom nasion dwa razy do roku. Przemysł: 3 tartaki, kilka młynów, 2 browary, apteka i kilkudziesięciu rzemieślników; przeważnie szewców, kowali i stelmachów. Ciekawem zjawiskiem na Lucenie jest ogromna ilość furmanów. Przynajmniej 50 kolonistów trudni się skupywaniem wszelkich produktów w kolonji i odwożeniem do Rio Negra, gdzie sprzedają je i zakupują różne towary, któremi znów na kolonji szachrują. Jest to z jednej strony korzystnem dla kolonji, gdyż na wszystko jest popyt, ale z drugiej strony znowu, gdy coraz więcej handlarzy się mnoży, kolonja się demoralizuje przez zaniedbywanie rolnictwa. Wendziści, jak się samo przez się rozumie, krzywo patrzą na to handlarstwo, gdyż płacą grube podatki, a furmani nic nie płacą, a zysk im odbierają. Dotychczas wszystkie zażalenia kupców nic nie poskutkowały, gdyż Rio Negro ciągnie z handlu furmanów ogromne korzyści.

Położenie Luceny jest bardzo korzystne, a na przyszłość zapowiada się jeszcze pomyslniej, skoro zostanie otwarta droga wiodąca na południe w głąb stanu Santa Catharina, oraz do kolonji niemieckich S. Bento i Blumenau. Można śmiało powiedzieć, że Lucena przedmurzem jest przeciwko niemczyźnie na wschód w wyżej wymienionych dwóch kolonjach S. Katarzyńskich, i z czasem wywrze wpływ moralny na Polaków w nich osiadłych, których Niemcy na gwałt chcą zgermanizować. Jako przykład przytoczę tu tylko to, iż kapłan katolicki powiedział Polakom, iż jest głupstwem szkoła polska i t. d., gdyż wszyscy się potem zniemczą, a dyrektor kolonji „Hansa“ nie sprzedaje Polakom placów w nowo-zakładającym się miasteczku „Humboldt“. Więc jeśli polscy koloniści w S. Bento i Blumenau nie chcą się zupełnie zniemczyć, będą się musieli albo przesiedlić, albo wejść bliżej w styczność z Luceną, co po obsadzeniu przestrzeni ją dzielącej łatwo da się uskutecznić. Na zachód możnaby łatwo Lucenę z Agua Amarellą, a potem i z S. Mateuszem i Rio Clarem połączyć, i mielibyśmy piękną kompleks kolonij naszej narodowości.

Paweł T. Wielewski.

Dzieci szkolne na kolonji Agua Branca.

Nazwiska dzieci na drugostronnym rysunku.

Karnowska Anna	Opalińska Wiktorja.
„ Anastazja.	Żuławska Tekla.
Przepiórska Adwiga.	Olejnik Jan.
Gralak Weronika.	Frydrych Józef.
Jarońska Stanisława.	Stawski Leon.
Walicka Agata.	Szwarc Józef.
Sierpińska Zofia.	Stępniaś Józef.
Drabecka Zofia.	Jaroński Bartłomiej.
Cylka Julja.	Żółtański Władysław.
Świeczkowska Antonina.	Olejnik Andrzej.
Zalewska Teofila.	Stępniaś Kazimierz.
Ochylska Felicja.	Stawny Józef.
Ordowska Ludwika.	Kordyan Jan.
Drabecka Marta.	Szporny Szczepan.

Wykaz dzieci, uczęszczających obecnie do szkoły.

Bardzińska St. i E., Blacha R. i F., Buśkiewicz A., Cylka J., Czerwińska A., Dąbrowska M., Dobrzańska S., Drabecka W., M. i Z., Frydrych J., Gralak W., Groniek A. i W., Jankowski W., Jaroński A., Jasińska M., Jaszczak M., Kalicki A., Kania S., Karnowska A., Kasiorowska H., Kasprzak J., Kokowicz J., Kordyan J., Kujawa F., Kwiatkowska K., Łęgowska S. i E., Milczarek A., Nowakowski J. i K., Olejnik (4-ch braci), Ochylska F., Opalińska K. i W., Ozdowski W. i L., Pilarski S., Przepiórski K. i J., Radzikowska T. i A., Rozgowski A. i W., Rutkowski F., Sierpiński L., Sobczak J., Stawny J., Stawski L. i W., Stępniaś K., Storch H., Stępniaś J., Świeczkowska A., Szkólny M., Szporny S., Szmajda E., Schneider Z., Sznycer J., Sztukowski W., Szwarc J. i B., Tomaszewski A., Walicki J., Walczak J., Wesołowski S., Żółtański W., Żuławska T.

Kolonja Agua Branca.

Kolonja ta została założoną w r. 1890. Przecina ją 6 linii, z których tylko dwie mają nazwę: 1) Rio do Meio, na której stoi kościółek i 2) Agua Branca.

Wszystkich lotów jest 150, z których 129 należy do Polaków. Rodzin 124 — umiających czytać 95 osób. Rzemieślników mało, bo zaledwie 2 stolarzy (M. Lubasiński, J. Sznycer) i 2 szewców (J. Rajski, J. Maliszewski). Fabryk nie ma żadnych. Polskich sklepów 2: Teofila Wiśniewskiego i B. Żakowicza. Gleba kolonji jest znakomita do uprawy wszystkich zbóż i roślin europejskich.

Kolonisci dość dobrze się mają, dobrobyt ich wzrasta szczególnie od czasu przybycia księdza Wróbla.

Nawet i stan moralny wzmógł się u Polaków, poznali bowiem potrzebę nauki i dlatego liczba uczniów tego roku wzrosła do 77. Od 1 marca 1899 do 10 maja 1900 było 121 chrztów, 19 ślubów i 10 pogrzebów.

Jan Rokosz, nauczyciel i organista.

Przebieg choroby

Życiorys Księdza Jakóba Wróbla.

Ksiądz Jakób Wróbel urodził się w Galicyi, w Jasionce około Dukli z rodziców włościańskich dnia 14 lipca 1860 r. Pierwsze nauki otrzymał w szkole parafialnej w miejscu urodzenia, 4-tą klasę normalną ukończył w Dukli, małym miasteczku podkarpackiem. Do gimnazjum wstąpił w 1876-ym roku w miasteczku Jasle i tam złożył egzamin dojrzałości w 1884-ym r. i udał się do Krakowa na wyższe studia języków klasycznych starożytnych. Po ukończeniu trzechlecia w 1887, wstąpił do Seminarjum duchownego w Przemysłu i w 1891 został wyświęcony na księdza. Prymicye odprawił d. 25 lipca, w dzień swoich imienin, w Jasionce, w kościółku murowanym, bardzo miłym, do którego przywiązał się od pierwszej młodości. Przez trzy lata uczył w gimnazjum w Rzeszowie jako suplent gimnazjalny i był prefektem bursy imienia ks. Dymnickiego. Później na własne prośby przeniesiony do Słociny, jako wikaryusz tamtejszego kościoła. W r. 1896-ym przeniesiony na krótki czas do Dynowa, skąd z końcem sierpnia wyjechał do Brazylii i zajął stanowisko kapelana przy kościele w Agua Branca.

Kolonista *Józef Stawski*, tamże od czasu założenia kolonji zamieszkały, nadesłał następujące dane:

W pierwszych początkach założenia tej kolonji, przewzanej z mazurska *Zabramką*, osadnikom było nadzwyczaj ciężko, bo nie mówiąc o pracy nad wykarczowaniem lasu na swoich działach, ludzie, nie znając kompletnie warunków miejscowych, nie wiedzieli ani nadczem pracować mają: co sadzić, ani kiedy to uskutecznić. Przez trzy pierwsze lata prawie nikomu nie urodziło się ani do sprzedania, ani nawet na własne potrzeby; więc wszystko co do życia potrzebne było musieli kupować od wendziarzy, co narażało ich nie tylko na wydatek pieniężny, ale na stratę czasu i sił; na przedzieranie się przez gęszcze dziewiczego lasu i wykrety górskie, gdyż wtedy dróg żadnych nie było, oprócz ścieżek, ledwie dla mułów dostępnych.

Drogi robili nasi osadnicy; przy tem zajęciu każdy pracował 15 dni w miesiącu, a drugą połowę miesiąca na swoim dziale. Roboty uskuteczniały się na rachunek rządu, który osadnikom wydawał kwity t. zw. *vales*. Co prawda, chyba nikt z tych kwitków pieniędzy nie zobaczył, bo przez pierwsze lata pozadłużali się ludzie u wendziarzy. Za kwitki owe, ktoby je chciał na gotówkę wymienić, dawali ledwie połowę wartości, a czasem mniej jeszcze, a to dla tego że nominalną cenę wypłacano niekiedy po upływie 6 miesięcy, a niekiedy całego roku. Kiedy się skończyły roboty około dróg, koloniści w czasie wolnym od pracy ua roli, najmowali się u brazylijanów do robienia *herva mate*. Przy tej pracy zarobek był dobry, więc ludzie podorabiali się potrosze. Prawda że nie wszyscy, bo kto *kassas* czyli wódeczkę obficie spożywał, ten się niebardzo dorobił. Obecnie osadnicy mają się nieźle. Drogi są do kolonji *São Mateusz*, do rzeki *Iguassu* i po kolonji. Domy wszyscy mają porządne, działki zagospodarowane; jest i pociecha duchowna, bo mamy księdza. Kościółek zbudowaliśmy na wysokiej górze, jeszcze przed jego przybyciem, który obecnie dobudowuje się. Po wykończeniu wieży, 22 metrów wysokiej, kościół będzie widać przynajmniej na pięć mil wokoło.

Księdza mamy dobrego; założył on tu szkołę dla dzie-

ci, ukrocił pijaństwo, które się u nas trochę zagnieżdziło i w ogóle o wszelakich naszych duchownych potrzebach ma pieczę. — Gdyby nie ostatnie lata nieurodzajne, byłoby nam zupełnie dobrze; każdy ma dom i gospodarstwo — czegoż więcej potrzeba. Prawda, że jak się wspomni o pierwszych latach naszego osadnictwa, to dziękujemy Bogu, że już minęły i nie wrócą się; bo wtedy, gdyśmy przyszli, pokazali każdemu kawałek lasu, oznaczony kołkami, a las ten był gęsty i przepleciony rozmaitemi roślinami, jak chmiel lub powój, że przez niego nijak przejść nie można było. Las ten trzeba było ciąć i palić co było zrąbane; z tegoż drzewa trzeba było zrobić samemu słupy i deski na dom, a tymczasem—to się postawiło budę z trzciny i gałęzi i tak się mieszkało. A taka buda to wodę z deszczu przepuszczała jak rzeszoto, to i choroby z tego były i strzedz się trzeba było, żeby wąż albo jaki inny robak nie wlaźł do chaty. — Obecnie liche chaty pierwotne ustąpiły miejsca porządnym i obszernym mieszkalnym domostwom; zabudowania gospodarcze. Łany zboża, inwentarz, obfitość drobiu i t. d., wszystko to z pomocą Bożą kwitnie i rozwija się.

Kolonja *Cachoeira*. Znajduje się w odległości trzech kilometrów od miasteczka Palmeira, w okręgu tejże nazwy. Zamieszkała jest przez przeszło 100 rodzin polskich. Pomimo tej szczupłej liczby naszych Rodaków, założono tu w 1897 r. Towarzystwo Polskie im. Bartosza Głowackiego; — celem towarzystwa jest podtrzymywanie rodowitego języka oraz utrzymywanie szkoły polskiej. W maju 1898 staraniem tegoż towarzystwa założono szkołę polską kosztem 2:000 milr. Plac pod budynek szkolny, objętości 1500 m. kwadr. ofiarował p. Kazimierz Witkowski.

Towarzystwo liczyło w 1899 r. 25 członków; zarząd składali: Jan Majewski, prezes; Jan Toporowicz, wiceprezes; Franciszek Grabowski, kasjer.

Każdą pamiątkę narodową obchodzi wyż wspomniane towarzystwo uroczystie, zaczynając od wyłuchania mszy św., a kończąc na zabawie, którą urozmaicają deklamacje, wygłaszane przez dzieci szkolne, oraz pieśni narodowe polskie.

Na kolonji istnieje polski sklep (wenda) p. Jana Augustyniaka.

Przemysł rozwija się bardzo nieznacznie; z polskich rzemieślników wymieniamy: K. Witkowski, stolarz, M. Kowalski, krawiec, Leonarczyk, ogrodnik, S. Nawadzki, szewc i t. d. Pod względem moralności możnaby kolonję tę do pierwszorzędných zaliczyć. J. L.

Fundacya kolonji *Orleans* sięga roku 1876, kiedy około 30 rodzin z pod zaboru pruskiego tu przybyło. przeważnie z okolic Pełplina, Poznania i Chełmna. Później, tu już zamieszkali, ściągali swoich krewnych pojedynczo, tak, że tutejsza parafia dziś liczy 1898 dusz. Parafię tutejszą składają następujące kolonje: São Ignatio, Campo Comprido, Orleans, Dom Pedro, Botiatovina Rivie, Ferreira i Dom Augusto. Najzamożniejsi są na kolonjach S. Ignatio i Campo Comprido, z powodu bliskości miasta Kurytyby, gdzie wszystko łatwo mogą zbyć. Na S. Ignatio posiadają koloniści polscy 13 cegielni, z bardzo prymitywnem urządzeniem, które dają znaczny dochód. mając stały i pewny zbyt w mieście, i tem się też tłomaczy ich zamożność.

Zaraz w r. 1876 rząd ówczesny wybudował im małą kaplicę pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego, którą atoli później ówczesny ks. L. Przytarski przy pomocy kolonistów zamienił w dość obszerny i piękny kościół, obecnie stojący, do czego dodał rząd jeden szakier dla kościoła. Obecnie kończy się budowa plebanji kosztem parafian.

Szkół rządowych jest tu trzy, z brazylijskim wykładem i pensją rządową; ja jednak czynię co mogę, że i język polski i religja mają swoje miejsce. Lud do wiary swych ojców jest nader przywiązany, ale mowę ojczystą kaleczy strasznie naleciałościami jeszcze z ojczyzny swojej, gdzie mu niemcy narzucali swój szwargot germański. Młodsze pokolenie już się potrosze z tego otrząsa, na to jednak trzeba czasu i wytrwałości. Kończąc dodaję słowa naszego wiekopomnego poety, „niech każdy robi co może, a całość sama się złoży!“ Pilnując obowiązków mego stanu, mniemam, że ani mym parafianom, ani też Ojczyźnie drogiej nie uczynię krzywdy!

Ks. Jan Miętus.

Rio Grande do Sul.

Prowincja (stan) Rio Grande d. S. pod względem korzyści dla emigrantów przedstawia najwyższe dane, co czyni ją pierwszą w Brazylii. Dziesięcioletnie nasze doświadczenie dowiodło, że polscy wychodźcy w pogoni za lepszym zarobkiem przenoszą się częstokroć do stanów: S. Paulo, Katarzyny, Parany lub Rio, lecz wkrótce, najdalej po roku, powracają do tutejszej prowincji, z silnym postanowieniem nie ruszania się ztąd więcej. Czytamy często listy takich niebaczących *chercheurs d'aventures*, którzy bądź to z Europy bądź z innych stanów Brazylii, proszą znajomych lub krewnych o zasiłek pieniężny na podróż powrotną. Rozpatrując się dobrze na stosunki tutejsze przychodzi się do przekonania, że tutejsza prowincja ma pierwszeństwo przed innymi w Brazylii. Biorąc stosunek drożyzny żywności w stolicach: Rio, S. Paulo, Kurytybie i Desterro—znajdujemy, że najtańszem miastem jest Porto Alegre.

Artykuły spożywcze workowe rosną w stosunku postępowym po 3 milrejsy na każdym mieście. Pomieszkania najtańsze (dla jednej familji) oceniamy na 80\$ w Rio, w innych miastach 50—25\$, w Porto Al. 10—25\$.

Zapłata dla zwykłego robotnika dziennie: P. Al. 3—4\$, inne miasta 1½—3\$, Rio 3½\$, często mniej jeszcze. Rzemieślnicy: mularze, ślusarze, stolarze—Rio 8\$, inne miasta 4—7\$, P. Al. 7—8\$. Cena chleba wszędzie jest równa, lecz waga największa w P. Al. Największą liczbę właścicieli domków polskich (w stosunku) posiada P. Al. (35), gdy Kurytyba mimo różnicy konkurencji i zasiłku licznie zamieszkałych naokół kolonii, taką samą ilość wykazuje. Dla kupców naszych Kurytyba przedstawia poważny interes w przyszłości, albowiem rodacy koloniści zrozumiały kiedyś potrzebę wspomaganie się wzajemnego i kupowania od swoich.

Dla rzemieślników, robotników i rolników prowincja Rio Gr. d. S. przedstawia najwyższy interes; dla inteligencji tutejsza i parańska. Niedoszli prawnicy nasi z Europy, lekarze, aptekarze i t. p., po rocznym tu pobycie i wyuczeniu się jako tako języka, mogą do tutejszych akademji przystępować, dokończyć naukę i

odpowiednie stanowiska zająć. W każdej ze stolic znajdują się odpowiednie delegacje federalne, jako ogólne dyrekcje nauk publicznych, przeznaczone do słuchania egzaminów wstępnych. Zakłady naukowe są tu następujące: szkoła normalna, instytut techniczny wojskowy, szkoła inżynierska, fakultety: medycyny i farmacji oraz prawa. Stolice Parany i Santa Cathariny nie posiadają żadnych wyższych instytutów naukowych.

Szkoły normalne mają za zadanie kształcić i przygotowywać na nauczycieli oraz innych urzędników. Aby być przyjętym do jednego z takich zakładów, potrzeba mieć lat przynajmniej 16, znać język portugalski, geografję i arytmetykę. Szkoła ta, jakoteż instytut techniczno-wojskowy są bezpłatne. Szkoła inżynierska składa się z kursów: 1.º przygotowawczy—2-letni, mierniczy—2-letni, drogowy—3-letni, hydraulicki—3-letni, architektury—3-letni i agronomji—3 letni. Z tych zakładów naukowych korzystać mogą krajowcy lub naturalizowani. Inżynierska pobiera dość wygórowane taksy, od której niezamożni mogą być uwolnieni. Fakultet medyczny połączony z farmacją liczy 75 słuchaczy. O przyjęciu stanowi egzamin wstępny z portugalskiego, łaciny, francuzkiego, angielskiego lub niemieckiego, geografji, historii powszechnej, arytmetyki, algebry, geometrii i trygonometrii, fizyki, chemji i historii naturalnej. Znajomość obcych języków tylko teoretyczna. Uczęszczać mogą i cudzoziemcy, gdy rozumieją dostatecznie język portugalski. Opłata wynosi od kursu medycznego 200\$, od farmacji 100\$, akuszerji 100\$, nadto taksy od świadectw i dyplomów. Kurs trzyletni; rozpoczyna się w połowie marca.

Seminarjum teologiczne przyjmuje alumnów z dobrej familji i moralnej w 12-ym roku życia i na dwanaście lat nauki. Obznajmiony z naukami uczeń, może trzy lata przeskoczyć; znający łacinę i inne przedmioty nauk, może złożyć wstępny egzamin do filozofji z kursem dwuletnim, poczem słucha teologii i retoryki 4 lata. Opłata utrzymania (wiktu) 30 milrejsów miesięcznie. Nauki udzielają się bezpłatnie.

Mówiąc o inteligencji, dla której w pewnej liczbie i wszelkich gałęziach pracy wstępny są tu otwarte, pomówimy o rękodzielnictwach, warsztatach, zakładach kucpieckich, rzemieślniczych i rolniczych.

Rzemieślnicy wykwalifikowani w swym fachu mają tu zawsze zatrudnienie. Niejeden w dojrzałym wieku nauczył się tu rzemiosła, a nierzadko zakłada warsztat i prowadzi na własną rękę.

Krawiectwo damskie daje mistrzyniom igły i kroju stałe zatrudnienie i dostateczne utrzymanie. W ogóle kobiety wszelkich stanów i zdolności znajdują tu natychmiastowe i dobre pomieszczenie; dość dodać, że służąca zarabia tyleż co robotnik w fabryce, a niekiedy więcej nawet.

Mający trochę kapitału i sprytu handlowego zakładają sklepy czyli wendy i przychodzą niebawem do zamożności.

Fabrykacja octu, mydła, świec, sodowej wody, olejków eterycznych, albuminu (w miejscowościach, gdzie jaja za bezcen), kleju stolarskiego z odpadków garbarskich, tudzież eksploatacja nabiału mogą wszędzie po koloniach i miastach mieć zastosowanie i być trwałe. Zboże, rośliny olejowe, pszenica, prosić się zdają rolników o chleb powszedni dla gęsto osiadłej tutejszej ludności, sprowadzany dotychczas w znacznej ilości z Argentyny. Lasy obfitujące w wyborowy materiał stolarski, pszczoły łatwe do złowienia z lasów, morwy i jedwabnik, bawełna, rośliny farbiarskie, anil, koszenila, ricinus, ryż, tytoń, winogrona i lekarskie rośliny czekają przybyszów z Europy, którym tam ciasno lub ziemi dostać nie mogą. Brazylja obecnie już więcej jazdy darmo z Europy dawać nie będzie, udziela jej jednak zawsze wewnątrz kraju, a prowincja Rio Grande do Sul na długie jeszcze czasy nie zamknie wrót dla pracowitych emigrantów. Najgłówniejszy prąd emigracyjny Polaków zwraca się do Guarani i Ijuhy, gdzie obecnie każda z nich liczy po kilkaset rodzin stałych osiedleńców.

E. S.

Stan porównawczy prowincyj Rio Grande do Sul, Katarzyny i Parany.

Powierzchnia st. Rio Gr. d. S. wynosi 236.533 km.² i 1,200,000 mieszk., Katarzyny 74,156 km.² i 283,000 mieszk., Parany 221,319 km.² i 249,941 mieszk.

Tak więc na 1 km. w prow. R. Gr. wypada 5,7, w Katarzynie 4, w Paranie mniej więcej 1 człowiek. Prowincja Rio Grande jako najludniejsza—budzi najwyższy interes dla kolonizacji. Ostatnia jakkolwiek równa pod względem obszaru, znacznie jest słabiej zaludniona. Miast znaczniejszych liczymy w Paranie 10, w Katarzynie 5, w Rio Grande 60; przedstawia przeto większą łatwość zbytu produktów rolnych i rękodzielnych, i zarazem większe bezpieczeństwo osobiste z powodu liczniejszych władz rządowych. Stany Parana i Katarzyna zaludnione są głównie przy oceanie; większa część kraju jest niezamieszkaną, podczas gdy st. Rio Grande obsiany jest licznymi miastami i zamożnymi kolonjami. Parana ma jedną linię kolei żelaznej z Paranagua przez Kurytybę do Ponta Grossa i Rio Negra z małą odnogą do Porto Amazonas (nad Iguassu) i projektowaną pomiędzy São Paulo a Porto Alegre; stan Katarzyński ma kolej tylko między Laguną a Itajahy, R. Grande liczy 5 dużych linii, 3 w budowie i 3 projektowane. Drogi i gościńce są liczniejsze gdzie miast więcej, a więc w Rio Gr. Komunikacja wodna w obu prowincjach: Paranie i Katarzynie zaledwie zasługuje na wzmiankę, albowiem wszystkie rzeki takowych zwracają bieg swój do Argentyny; podczas gdy Rio Gr. posiada najznakomitszą żeglugę naturalnej komunikacji: jezioro Lagoa dos Patos, które łączy ocean Atlantycki z Porto Alegrem i rzekami spławnymi: Camaquam, Palmar, Jacuhy, Cahy, Taquary, Sinos, Gravatahy i t. d., z mnóstwem dopływów bocznych, rzeki te wszystkie ogromnie wpływają na przyszłość tej prowincji, która teraz uchodzi za śpichlerz całej Brazylii. Produkta, z powodu łatwiejszej komunikacji są tu w kraju i po miastach o wiele tańsze niż gdziekolwiek indziej. Kupiec i rolnik zbywają produkta łatwiej a więc ta-

niej mogą sprzedawać, i rolnik więcej sprzedaje i liczy na częstszy odbyt swojego transportu. Produkta rolne i chów byłby wszystkich tych trzech stanów są sobie wspólne. Na szczególną uwagę zasługuje uprawa zbóż na dorzeczu Uruguajskiem w koloniach Ijuhy i Guarany których ziemia glinowata nadaje się do uprawy pszenicy, tak mało plantowanej w całej Brazylii. Dorzecze to jest wielkiej wagi na przyszłość nie tylko dla stanu Rio Gr., ale i dla całej Brazylii. Kraina lekko pagórkowa, zarosła silnym i wyborowym drzewostanem, czeka pług i tysiące rolników. Pierwotni tubylcy albo łagodnieją albo powoli znikają, obawiając się tu przybywać z małozaludnionych europejskimi stanów Parany i Katarzyny, gdzie niekiedy robią na kolonistów napady. Ze względu, że Polacy głównie trudnią się rolnictwem, przeto stan Rio Gr. większą przedstawia korzyść niż oba inne. St. Katarzyński zajęli obecnie w $\frac{3}{4}$ Niemcy. Towarzystwo hanzeatyckie kupiło tamże obecnie 1000 mil kwadr., zostawiając tylko 18,342 klm. kwadr. dla prywatnych, rozdzielanych głównie między Niemców. Tak więc ta prowincja urodzajna nie przedstawia interesu dla polskiego wychodźcy.

Ciasne ramy niniejszego wydawnictwa, nie pozwalają mi szczegółowo opisać ani wszystkich bogactw brazylijskiej ziemi, ani wszystkich plag i niedogodności, na jakie jest tu emigrant wystawiony. Co do ustroju państwowego, praw i życia brazylijskiego pobieżne wzmianki dadzą czytelnikowi wyobrażenie, aby nie patrząc przez różowe okulary marzeń i nadziei, lecz przez przejrzyste szkło rzeczywistości, wiedział jakie warunki są dlań najodpowiedniejsze i jak się ma użytkować.

Rady i wskazówki dla wychodźców do południowej Brazylii.

Ponieważ dla Niemców emigracja ich do Ameryki północnej uważa się za straconą, bowiem rodacy ich północno-amerykańscy niczego z ojczyzny swej nie potrzebują, a owszem, zarzucają towarami swoimi rynki niemieckie Europy, przeto Niemcy obecnie głównie zwra-

cają uwagę na Brazylię, dokąd większy prąd emigracyjny skierować zamierzają, gdzie banki i swoje własne koleje żelazne na dorzeczu górnego Uruguaju i Missiones, dalej przez Torres do Joinville do życia chcą powołać, nie od rzeczy będzie z uwagi, że nowoczesna wędrówka narodów trwać jeszcze przez długi czas będzie, udzielić naszym rodakom rad, jakich dotąd nie posiadamy.

Mamy na uwadze udzielanie wskazówek beztendencyjnych, szczerą prawdę, bez dawania jakichkolwiek nadziei łatwego z bogacenia się. Ogólną regułą dla wychodźcy będzie: nikt nie powinien wyjeżdżać, kto ma jaki taki chleb w Europie, lecz ten tylko, co walczy z nędzą i potrzebami, komu stosunki obrzydły do najwyższego stopnia, ten może narazić się na samobójstwo wyjazdu. Pionier taki nie padnie w wątpliwość, nie będzie ciągnąć do powrotu, lecz owszem, zrozumie twardość nowych warunków egzystencji i zastosuje się do nich w zupełności, a wywalczając silną wolą i pracą nowo zajęte pole, dopnie nareszcie spokojnej przyszłości. Taki, który żądny jest posiadania czegoś, zdrów, silny i zwyczajny fizycznej pracy, przemoże wiele zła i przywyknie do nowo obranej ojczyzny. Niechaj nikt nie sądzi, że lekko przyjdzie do majątku, że jest lepszy od drugiego, bo os dla takich jest tu nieubłagany i chłoszcze ich ironją; ale przy wytrwałej pracy za lat 5 do 10 staje się każdy pracowity lub zrezygnowany, stałym posiadaczem kawałka ziemi, domu i bytu niezawisłego, jakiego nigdy nie zdobyłby w Europie. Ponieważ Niemcy pochwycili w swe ręce cały główny handel i przemysł,—polskiemu wychodźcy oddać się należy rolnictwu, w czem nie potrzebuje lękać się konkurencji, ale każdy z nich powinien oddawać pierwszeństwo towarom z własnego kraju pochodzącym i tylko takie nabywać. Mamy tu na myśli tkaniny łódzkie oraz galicyjskie fabrykaty. Gdyby wszyscy objawiali takie żądania, z konieczności znalazłby się i polski towar w tutejszym handlu, i naodwrot znalazłoby się pole zbytu tutejszego surowego towaru w Europie. — Kupcy tutejsi zbywają towary po osadach tutejszych przez subjektów podróźnych. — Na tutejszych starych krajowców nie ma co się zapatrywać, bo większość ich jest leniwą i niepostępową, trzeba

wszakże mieć stać się im potrzebnym, tworząc nowe tory pracy. Nowy przybysz winien zająć się tem, czem się trudnił w Europie, aby nie tracił czasu nad wyborem i szukaniem zatrudnienia.

Co się tyczy wyboru miejsca na pobyt stały, to trzy południowe stany: Parana, S. Catharina i Rio Grande d. S. są najodpowiedniejsze.

Należy nigdy nie wypuszczać z uwagi, że wyjeżdżać może ten, kto musi, lecz nie ten, kto myśli tylko o nadzwyczajnem szczęściu: kto biedę tam cierpiał, ten znajdzie tylko tu siłę do wytrwałości i nie narazi swej porzuconej ojczyzny na ciężar dostarczania mu pracy i życia. Zatem kto dla siebie i dzieci swoich nie widzi przyszłości w Europie, grunt bytu ma chwiejny pod nogami, pozbył się mrzonek o jakimś nadzwyczajnem szczęściu, taki niech szuka bezwarunkowo nowej ojczyzny, losu nowego i przybywa do Brazylii. Z trzech stanów południowych uważamy Rio Grande d. S. za najlepszy, bo najbogatszy i najludniejszy. Polski kolonista liczyć tu może na przyszłość bez troski, bez braku potrzeb życiowych i pozostawienie swym dzieciom roli już zagospodarowanej, domu, przychowku i t. d.

Handel często tu zawodzi, wyjątkowo małe wendy czyli sklepy kramarskie po kolonjach z polską ludnością mają powodzenie. — Do eksploatawania przemysłu potrzeba być dobrze obznajmionym z kierownictwem interesu fabrycznego; dla tego najpewniejszą gwarancją spokojnego bytu jest rola, w pierwszym przeto rzędzie stawiamy takiego wychodźcę, który już własną ręką grzebał rolę, kto jest zwyczajnym robotnikiem. Tacy znajdują tu zawsze byt trwały, ale przygotowani być muszą na odmienny rodzaj pracy niż w Europie; z siekierą zamiast pługa, pałąc lasy zamiast nawożenia tu-tejszej gleby. — Nie radzi się przybywać zamożnym wieśniakom, którzyby tam ojcowiznę sprzedawać chcieli, zwłaszcza gdy im jako tako tam idzie, ani też samotnym starszym osobom, bo tu znajdując inne warunki, żałują przeszłych życiowych stosunków, marniej przetwarzając grosze przywiezione i nie przystosują się do nowych warunków bytu. — Zwyczajni robotnicy mogą tu na zarobki po miastach liczyć, gdy roboty idą dobrze;

wszakże do zamożności nie dochodzą, zwłaszcza przy licznej rodzinie. W obecnym czasie prosty robotnik tylko z trudnością znajduje zatrudnienie i to za małym wynagrodzeniem.—Rzemieślnicy, znający fach swój dokładnie, znajdują zajęcie po miastach i kolonjach. Znamy setki ludzi, którzy w dojrzałym wieku przybywszy, tu nauczyli się rzemiosła, które im dziś daje przyzwoite utrzymanie. Rzemieślnik pilny i oszczędny przychodzi tu prędzej do grosza niżeli w Europie, mimo że stosunki robotnicze mocno tu podupadły; położenie i stanowisko rzemieślnika tutaj różne jest od europejskiego i północno-amerykańskiego. Nie znają tu trustów ani wielkich fabryk, a fabryki liczące więcej niż stu robotników rzadko się spotykają w Brazylii. Wiele gałęzi przemysłu nie są dotychczas eksploatowane, o czym w swoim czasie szczegółowo mówić będziemy.

Wracając do kolonistów, nadmienić trzeba, że najlepiej wychodzą ci, co mają dużo dzieci, które zastępują im drogiego tu najemnika. Starzy przy familjach również się przydają. Kobiety każdego wieku znajdują zatrudnienie jako służące i robotnice i są płatne nierzadko lepiej niż mężczyźni. Inteligentnego stanu—jak nauczycielki, bony, guwernantki, sztukmistrzynie i t. p. nie mają tu żadnego popytu i doznają zawsze zawodu. Wszakże uzdolnione w rękodzielnictwach, jak szwaczki, modniarki, kwiaciarki, akuszerki—są poszukiwane; płatne są stosunkowo mało. — Mężczyźni, kondycji handlowej, nie mogą na nic tu liczyć, albowiem tutejszych jest dosyć, i ci jako uzdolnieni w języku i stosunkach miejscowych są użyteczniejszymi. Niejeden z takich przybyszów zmuszony był najprzykrzejszej mieć się roboty lub ruszać na kolonję za nauczyciela, którym tu płacą mniej niż posługaczom. Listy rekomendacyjne nic tu w tych rzeczach nie znaczą.—Ekonomów również tu nie używają, a lasów pilnować nie potrzeba. Toż samo dotyczy inżynierów, architektów, geometrów, górników, których szkoły tutejsze swoich własnych aż nadto dostarczają. — Polscy nauczyciele szkół początkowych, którzyby chcieli zająć się pracą w gruncie, a dodatkowo tylko nauczycielstwem, mogą liczyć na byt znośny. Księża mogą tylko liczyć na dochody z własnej pa-

rafji, wszakże początkowo koloniści opłacają pensję i stawiają swoim kosztem kościół i plebanję. Lekarze, dentyści, felczerzy mogą tu być znaleźć, jeżeli zbyt wy-
magającymi nie będą, i gdy egzaminowi medycznemu w Porto Alegre lub Rio się poddadzą, bez którego nie wolno tu praktykować; jednak kontentować się będą musieli towarzystwem jakie jest, bo na bezwodziu i rak rybą.— Sztukmistrze, malarze, muzycy, fotografisci, rzeźbiarze, artyści, urzędnicy, ludzie bez znajomości jakiego fachu rzemieślniczego, narażeni są na być trudny i ciężki, bo spotkają inne dla siebie warunki, co ich niebawem złamie, chyba że zdecydują się na jakąbądź robotę, jaka się trafi i zgodzą się mieć towarzyszków pracy w Hansie lub Maćku jako przyjaciół.

Przybywających tu do miasta Porto Alegre emigrantów fiskal rządowy zabiera ze statku do urzędu emigracyjnego, zkąd po zapisaniu nazwisk lokują ich w hotelu na koszt rządu na 8 dni. W ciągu tego czasu meldują obrane miejsce pobytu, gdzie zamierzają osiąść. Biuro emigracyjne ma jednego urzędnika polaka. Kto znalazł zajęcie w mieście, nie jest obowiązany udawać się na kolonję.

Dla kolonistów podaje się czas zasiewów w ciągu całego roku. W styczniu: kukurydza, dynia, trzcina cukrowa; w lutym: kartofle; w marcu: kartofle, owies, lucerna; w kwietniu: owies na paszę, lucerna, koński żąb na paszę, w maju: pszenica, żyto, owies, jęczmień, lucerna; w czerwcu: tytoń, groch, soczewica; w lipcu: fasola, kartofle; w sierpniu: fasola, mandioka, ryż, trzcina cukrowa, bataty słodkie, tytoń (flancowanie), amendoim, bawełna, dynia; w październiku: ryż, kukurydza, mandioka, trzcina cukrowa; w listopadzie: ryż, kukurydza, mandioka, dynia; w grudniu: kukurydza, trzcina cukrowa, arbuzy.

Warzywa w ogrodach przez cały rok.

E. S.

Prawa emigracyjne. Każdy zdrowy i zdolny do pracy europejczyk ma wolny wstęp do Brazylii, jeżeli nie jest kryminalnie poszlakowany. — Kalecy i żebracy wstępu nie mają. — Przestępcy polityczni, anarchiści etc. są deportowani na żądanie właściwych rządów europejskich. — Nowoprzybyły emigrant poświęcający się uprawie roli, otrzymuje w ciągu pierwszych sześciu miesięcy wsparcie na przeżycie (na nowo-zakładających się kolonjach) i narzędzia do uprawy roli. — Na dostatecznie osiedlonych kolonjach zarząd nie udziela żadnych zapomóg. — Każdy nowoprzybyły emigrant tylko w ciągu pierwszych 6 miesięcy może żądać opieki rządowej na kolonji; po upływie tego czasu, to jest jeżeli w miesiącu zabawił dłużej, utracą prawa wsparcia, jako to wolnej jazdy i t. p. zapomóg. Celem rozwoju rolnictwa niekiedy rząd (w St. Rio Gr. d. S.) odstępuje od tej reguły. — Lot kolonijny wynosi 250 metrów szerokości i 1000 długości. — Ludziom nieżonatym nie daje rząd gruntu, natomiast każdy 16-letni syn przy rodzicach zamieszkały, ma prawo żądać osobny lot dla siebie. — Cena lotu (25 hektarów) jest różną: nominalna cena jest 250\$. Na niektórych kolonjach ciążyą zobowiązania poprzednich kolonistów, którzy pobierali zasiłki rządowe, a które nowoosiadający musi przyjąć na siebie w takim razie cena lotu kolonijnego dochodzi do 450\$ lub wyżej. Na niektórych kolonjach grunta są klasyfikowane pod względem dobroci ziemi, wtedy cena od 250 do 500\$ dochodzi.

Przepisy cłowe Pod cło podpadają wszelkie towary zagranicznego pochodzenia, jak niemniej towary krajowe, przewiezione z jednego stanu do drugiego.

Nie opłacają cła: a) próby bezwartościowe lub których wartość nie przenosi 500 réis za sztukę; b) modele maszyn, instrumentów, wynalazków i ulepszeń; c) narzędzia rolnicze, oraz sztuk i rzemiosł, potrzebne do wykonania danej profesji, z warunkiem, by nie przewyższały ilością, potrzebną do użytku ich właścicieli; d) żywność wszelkiego rodzaju, z wyjątkiem opakowanych lub zamkniętych w puszkach blaszanych i t. p.; e) instrumenta, książki uczonych, eksploatorów, mechaników i t. p., którzy przybyli do Brazylii w celach

studjów; f) suknie, ubranie i t. d., o ile jest potrzebne do własnego użytku; g) książki haudlowe używane oraz inne, do własnego użytku, po jednym egzemplarzu, szkice, rysunki artystów etc.; h) przedmioty należące do teatrów, cyrków, muzeów i widowisk publicznych; a także towary zagraniczne do wystaw publicznych krajowych; i) produkta chemiczne, mające zastosowanie do mierzwienia ziemi, oraz guano sztuczne; j) zwierzęta domowe i bydło rasowe; k) jedna strzelba dla każdego dorosłego mężczyzny.

Artykuły zabronione do przywozu: Malowidła i rzeźby obrażające moralność, laski i parasole ze sztyletami, szpadrynki, sztylety, proch strzelniczy i artykuły spożywcze lub medyczne, uległe rozkładowi.

Z kolonij zamieszkałych przez naszych rodaków wstanie Rio Grande wymieniamy:

Polacy na kolonjach	odległość od Porto Alegre
Marianna Pimentel liczy 250 rodzin	70 kilometrów
São Feliciano..... " 360 "	135 "
Barão do Triumpho " 15 "	108 "
Jaguary..... " 50 "	186 "
Guarany..... około 700 "	286 "
Villanova (S. Antonio) " 80 "	80 "
Ijuhy..... " 500 "	206 "
Conde d'Eu..... " 100 "	153 "
Dona Izabel..... " 30 "	163 "
Alfredo Chaves " 100 "	216 "
São Marcos..... " 190 "	206 "
Antonio Prado..... " 180 "	259 "
N. Petropolis (S. Seb.) " 80 "	203 "

Kolonia *São Feliciano* leży na południowej stronie wzgórza Serra do Herval, graniczy na wschód z rzeką Subtil, na zachód z rzekami: Arroio das Pedras i Arroio da Perdiz. Zajmuje 124 klm. kwadr. przestrzeni, licząc mniej więcej 2800 mieszkańców; z nich największą część stanowią Polacy (360 rodzin). Dotychczas pozo-

staje jeszcze pod zarządem kolonizacyjnym, bo większa część lotów nieopłacona do tej pory przez kolonistów.

W początkach zaludnienia tej kolonji przez Polaków (1890), zdawało się, że będzie miała przyszłość bardzo dobrą; urodzaj był nadzwyczajny, bo tutejsza ziemia rodzi wszystkie europejskie zboża i warzywa, a oprócz tego koloniści znajdowali zarobek przy otwieraniu dróg, budowaniu mostów i t. p. Lecz niestety, jak w Brazylii zwyczajnie bywa, osoby kolonją i jej sprawami zarządzające, więcej dbali o napełnienie swoich kieszeni, niż o dobrobyt kolonji. Wkrótce za tem, roboty ustały, przyszło kilka lat nieurodzajnych, i bieda rozpostarła swą ponurą szatę nad całą kolonją. Ze wszystkich robót, które na użytek ludności rząd kazał był tu wykonać, nie zostało nic; wszystkie drogi popsute, mosty zerwane — i rząd zawołał o zapłatę lotów. Wielu kolonistów, obawiając się że nie będą mogli wyżyć, opuścili lekkomyślnie swe chaty i pola, i poszli do miast albo w inne strony...

Ale od r. 1897, kiedy dyrektorem został człowiek zacnego charakteru, inżynier Nelson Coelho Leal, następuje powrót ku lepszej doli. Dyrektor ten zaczął wykrywać i potępiać przekupstwo urzędników, i otwierać ludowi oczy. Nie pobył tu długo, ale i zastępca jego następcy, Virgilio da Silva Albuquerque, poszedł jego śladami, wspierając dobrą wolę, a karząc tych, którzy „prezentami“ chcieli go skłonić do niegodnych czynów. Koloniści zaczęli pojmować, że są w wolnym kraju, i że korzystać z wolności tylko dlatego nie mogli, że im brakło oświaty i dobrego przewodnictwa. Założone pod przewodnictwem ks. M. Pięcha, towarzystwo im. A. Mickiewicza, miało na celu założyć i utrzymywać szkołę polską; lecz gdy po upływie dwóch lat towarzystwo owe nie pokazywało żadnej działalności, zawiązało się d. 7 lipca 1900 r., przez ludzi kochających postęp i oświatę, towarzystwo nowe, im. Mikołaja Kopernika, które zaraz w samych początkach osiągnęło taką liczbę członków, iż dnia 1 września szkołę polską otwarto.

Już w r. 1891 pobudowali Polacy, za czasów ś. p. ks. M. Możejewskiego kościółek drewniany, połączony wraz z plebanją. Po odjeździe ks. M., od r. 1893 nie było tu

stałego kapłana aż do lipca 96 r.; od tej pory proboszczem jest ks. Maciej Pięch. Za przybyciem jego pobudowano plebanję murowaną, też połączoną ze starą drewnianą i z kościołem, bo takie było życzenie księdza. W grudniu 90 r. z powodu wielkiej suszy spaliło się kilka domów jakoteż drewniane oparkanie cmentarza, który został otwarty na zbezpieczenie ze strony zwierząt. Dopiero nowe towarzystwo powierzyło kupcowi Wł. Bukowskiemu sprawę oparkania cmentarza, co też w krótkim czasie wykonane zostało.

Gdyby tutejsi Polacy więcej dbali o prawa obywatelskie, uczęszczając do wyborów, zapewne niezadługo wybiliby się na szczyrze polską gminę z własnym samorządem, do którego w żadnym państwie europejskim tak łatwo dostąpić nie można, jak w wolnej Rzeczypospolitej Brazylii.

W imieniu towarzystwa im. Mikołaja Kopernika:

Michał Kidricki

Prezes

Franciszek Lorens

Sekretarz.

Stan São Paulo.

Przestrzeń zajęta przez ten stan wynosi 312,283 klm. kwadr. z ludnością 1,600,000, w tem około 300,000 cudzoziemców, przeważnie Włochów. Na kilometr kwadratowy wypada więc około 5 mieszkańców; podczas gdy np. w Argentynie 1,5. W stosunku do przestrzeni swojej stan S. Paulo większy jest od całej Austrii, i cztery razy tak wielki jak całe Królestwo Polskie, rachując przeto że w tem ostatniem mieszka około 9 milionów ludzi, stan S. Paulo może takowych wyżyć na swoim terytoryum około 36 milionów.

Klimat jest ciepły, średnia temperatura roku na wybrzeżu oceanu wynosi 25° C. (20° R.), na płaskowzgórzu, które większą część stanu obejmuje, średnia temperatura waha się pomiędzy 21 i 28 st. C. Najwyższa temperatura jest 30 st. w cieniu; najniższa 3 stopnie ciepła. Panujące wiatry południowo-zachodni i północno-wschodni. Ostatni zwykle przynosi deszcz. Pory roku niewiele się różnią pomiędzy sobą; powietrze jest

przesyczone wilgocią, co ma wpływ na obfitą roślinność. Z uprawianych tu roślin pierwsze miejsce zajmuje krzew kawowy, wino, ryż, bawełna, bataty, fasola czarna i t. d., oraz niektóre owoce południowej Europy. Zboża europejskie się tu nie udają, mąki dostarcza Argentyna i Anglja. Uprawa kawy wydaje świetnie. Niektórzy wyrachowują, że kawa daje dochodu około 1000 franków rocznie z hektara. Cyfrę tę można uważać za prawdziwą, należy tylko objaśnić, że nie jest to ani średni ani czysty dochód, gdyż pierwszych kilka lat po posadzeniu krzew dochodu nie daje, potem potrzebuje ciągłego pielęgnowania, zaś po 20—30 latach już nie rodzi i wyniszcza ziemię do tego stopnia, że na tem miejscu przez lat kilkadziesiąt nic nie rodzi. Od listopada do maja panują tu częste deszcze; zimą w ogóle deszcze są rzadkie. Cała prowincja jest wogóle zdrowa, jeśli nie liczyć żółtej febry, która niekiedy grasuje. Santos, tak osławiony, jest teraz dosyć od febry bezpieczny, dzięki uzdrowotnieniu tego miasta przez urząd sanitarny. Stan jest dosyć górzysty, porzecinany wąwozami, w których płyną bystre rzeki.

Stolica stanu ma ludności około 150 tysięcy; w tej liczbie przeszło 50 tys. cudzoziemców (40 tys. włochów, 6 tys. portugalczyków, 4 tys. Niemców, 2—3 tys. innych narodowości; Polaków ze 100 rodzin. W ogóle miasto to jak i inne brazylijskie wyrosło nad miarę i możność, bo kraj, centrum którego ono stanowi, nie potrzebuje tak wielkiej ilości miejskich mieszkańców, ztąd gdy interesa idą trochę gorzej, znaczna część ludzi nie ma żadnego zajęcia, i miasto się wyludnia; dość nadmienić, że w 1899 r. było w m. S. Paulo 6000 domów niezajętych. W S. Paulo koncentrują się koleje żelazne całego stanu; ma on jedną z największych sieci kolejowych w całej Ameryce południowej. Oprócz stolicy na uwagę zasługują: miasto Santos z portem morskim, przez który wywozi się głównie kawa. Wartość wywozu tejże dosięgła w 1899 r. 20 milj. funtów szterlingów. Santos jest odległy od stolicy o 79 klm.; klimat ma niezdrowy. Port jego jest najznaczniejszy w Brazylii. Piracicaba liczy do 20 tys. mieszk. Ma wielką fabrykę wyrobów bawełnianych. Campinas, cen-

trum kawowych plantacyj, często nawiedzane przez żółtą febrę. Są tu warsztaty kolejowe, zatrudniające około 2000 robotników. *Sorocaba*, teraz przez żółtą febrę trochę wyludniona. Niedaleko od tego miasta znajdują się piękne rudy żelazne, w miejscowości zwanej *Ypanema*. Istnieją tu piece do wytapiania żelaza z rudy, ale chociaż ruda jest tu w najlepszym gatunku, sprowadzają ją w części z Europy, gdyż wydobywać ją na miejscu za drogo kosztuje. Gatunek rudy jest tu ten sam, co na sławnej górze Błagodat' na Uralu. Inne, tak zwane *miasta* tego stanu, nie zasługują na uwagę, liczą one po kilkaset mieszkańców, nie różnią się niczem pomiędzy sobą, bez przemysłu, handlu i ruchu.

Język pospolicie i oficjalnie używany jest tu portugalski, we wszystkich stosunkach z urzędami, w prowadzeniu ksiąg kupieckich i t. d. jest on obowiązującym, jak zresztą w całej Brazylii. Zresztą na ulicy można tu wszelakie języki usłyszeć: włoski, francuzki, hiszpański, niemiecki, angielski, a jeśli się zapuścić w ulicę *Liberio Badaro*, to i polski z żydowskim akcentem.

Szkół publicznych, gdzie darmo uczą czytać i pisać, jest w całym stanie do tysiąca; zresztą ciemnota tu należyta, mimo wielkiej ilości dzienników i tygodników, które wyższych i ogólniejszych kwestyj nie podnoszą; zajmują się tylko polityką dnia, o ile takową są w stanie zrozumieć. Jedyna gazeta umiejętnie redagowana to niemiecka „*Germania*.”

Ceny placów pod budowę domów regulują się bliskością tychże od miasta. Za metr frontu o 50 metrach głębokości żądają od 500 do 1:000\$, za miastem 300\$.

Nasi osiedleńcy w m. S. Paulo pochodzą przeważnie z Królestwa. Prawie wszyscy trudnią się rzemiosłami, wielu z nich posiada własne nieruchomości, jak to poniżej wyszczególniamy. Tamże istnieje towarz. polskie.

Zarząd Towarzystwa „Bratniej Pomocy“ składają:

Szymański Gustaw, prezes.	Kamiński L., bibliotekarz.
Łowicki Adam, vice- „	Kaźmierski T., rewizor.
Dytz Ignacy, sekretarz.	Janicki Jan, radny.
Gaczyński M., skarbnik.	Radowicz L., „

Posiedzenia odbywają się we wzorowym porządku w lokalu p. T. Kaźmierskiego. Towarz. posiada dość za-sobną bibliotekę. Nabyto niewielki plac pod budowę lokalu, gdzie również szkoła mieścić się będzie. Tow. liczy do 20 członków. Adres towarzystwa dla korespon-dencji: *Tow. Bratniej Pomocy, S. Paulo, Caixa post. 473.*

Właściciele domów:

Furmankiewicz.....	Rua dos Italianos.
Gądziński Ludwik.....	„ Canindé.
Gąsiorowski Juljan.....	„ Cincinnato Braga 12.
Gmorczyk Wojciech.....	„ Cruzeiro.
Kamler Franciszek.....	„ Rua Conselh. Justino 4
Kujawski Józef.....	„ Salta Salta 26.
Kłyszewski Józef.....	„ Santo Antonio 180.
Napierski Walenty.....	„ Anhaia 174.
Nomberger Ignacy.....	„ Canindé 25.
Maliszewski Ignacy.....	„ Cambury.
Matys Jakób.....	„ Janares 46.
Mroziński Jan ..	„ Cruzeiro.
Mroczyński Stanisław.....	„ „
Rydlewski Feliks.....	„ Cincinato Braga.
Szymański Gustaw.....	„ Anhangueira 15.
Szule Wilhelm.....	„ Canindé 21.
Zberowski Franciszek.....	„ José Antonio Coelho.

Zakłady etc. Habasiński L., zakład elektro techniczny.

Filipowicz Antoni, wenda, rua Jeronymo Coelho 5.

Kamiński Ign., zakład tapicerski, r. Libero Badaro 78.

Czeroniak Franciszek, piekarnia, rua Guarany 90.

Wenerski Michał, wenda, r. S. Ephigenia 127.

Zberowski Franciszek, wenda, r. José Antonio Coelho.

Urzednicy, rzemieślnicy i t. d. Palenica S., Kamiński L., Kaźmierski T., Łowicki A., Gaczyński M., Dytz I. i J., Łukaszek R., Szymański Z., Rosa L., Marcinkowski L., Goliński R., Krzyżanowski A., Kalinowski A., Filipowicz A., Kopczyński J., Leszczyński K., Radowicz L., Sobczyk S., Rydlewski J., Rydlewski S., Janicki J., Mroziński J., Rutkowscy W. i J., Ziemiński J., Banaszewski A., Kufel J., Sobolewski J., Ciecieski K., Chmiela J., Dramiński J., Gawroński A., Koziński J., Linke A., Zie-liński J., Zuch J.

W bliskości m. S. Paulo leży miasteczko fabryczne *Jundiahy*, istnieje tam tow. im. A. Mickiewicza. Zarząd stanowią: J. Janczur, prezes, A. Zaborowski, sekretarz, Ig. Szwarkowski, kasjer. Tamże mieszkają: Serowik A. Fabiaszewski M., Zmysłowski I., Hylomer W., Jakubik J., Byczyński W., Borkowski K., Wysocki B., Znilkowski M., Enfeld K., Zdoński S., Janczur S.

Piracaciba:

Bakalarscy J. i A., wenda, rua da Boa Morte 61.

Rio Claro: Trącewicz Mikołaj, właśc. domu.

São João de Boa Vista:

Stempniewski Wł., pisarz na kolei.

W kol. *Rio Pequeno* osiedli: galicyjscy wieśniacy, o niskim poziomie umysłowym; prawie wszyscy analfabeci. Bliskość stołecznego miasta szkodliwie na tych prostaczków oddziaływa, zapominają ojczystej mowy i wynaradawiają się. Ze słabej ich moralności korzystają żydzi, a córki ich wzmagają kontyngens prostytucyjny.

S. Beniamin
1895

Stan Santa Catharina

położony jest pomiędzy Rio Grande z południa i Paraná z północy, ze wszystkich nadbrzeżnych stanów Brazylii południowej uważanym jest za najdzikszy i najtrudniejszy do zdobycia kulturze.

Lasy są tam odwieczne, chwastem wstrętnym porośnięte, zaduch w nich panuje od gnijących drzew. Kolonista wyrąbać musi te zielska, aby uzyskać więcej powietrza do oddychania, potem zabiera się do wycinania lasu. Po oczyszczeniu i zasianiu plony z pierwszego roku niepewne, bo chwast nanowo rzuca się do plonu i zagłusza go, dopiero po energicznem wyplenieniu można się spodziewać obfitego plonu. Dlatego kolonista zmuszony jako najemnik szukać roboty, której trudno dostać. Pieniądze za robienie rządowych *dróg*, a właściwie ścieżek. często niedochodzą rąk właściwych, dla

tego kolonista włóczy się z miejsca na miejsce. Gdy narazie opanuje wszystkie trudy i nie podpadnie chorobie (z powodu niezdrowego klimatu), los jego zmienia się na lepsze, bo grunta tego stanu uchodzą za najurodzajniejsze w Brazylii. Często jednak zdarza się, że rolnik nie mogąc ciężarowi pracy podołać, opuszcza zagospodarowaną już kolonję, a ta znowu chwastem zarasta dla nowego Syzyfa.—Wiele wody upłynie zanim wytrwałość ostatniego zwycięży.—Kolonje pospolicie mierzone są w kwadrat, bez względu na góry, wody, drogi i jakości gleby, w skutek czego wypadłe jałowe grunta są natychmiast opuszczane i ogólna na tem cierpi gospodarka. Urzędnikami zazwyczaj są ludzie niedoświadczeni, dbający raczej o swoje pensye aniżeli o dobro kraju.—Rzemieślnik zarabia dobrze, ale nowy przybysz nie może liczyć natychmiast na miejsce. Jeśli ma kapitał — może interes jakiś rozpocząć i spodziewać się powodzenia, jeżeli zna dokładnie swój fach. Inaczej musi iść w las z siekierą, gdzie nieprzyzwyczajony do tego rodzaju pracy, rychło opada na siłach i wpada w zwątpienie. Rząd tego stanu obecnie nie daje nic, i trzeba stanąć o własnych siłach do ciężkiej pracy, której podołają ci, co za młodu do pracy w roli nawykli.—Dla kolonizacji polskiej stan katarzyński nie nadaje się jak ze względu wyżej wymienionych, tak najwięcej z tej przyczyny, iż na stan ten największa uwaga Niemców zwrócona i myślą oni go kolonizować swoimi rodakami, by z czasem mieć nowe Niemcy na południu Brazylii. Już teraz większość ludności tego stanu do germańskiego plemienia należy, a Towarzystwa kolonizacyjne, z któremi ręka w rękę idzie rząd stanowy, ziemię swoim tylko rodakom sprzedają; innych przybyszów odsuwają jak mogą i by ci bez nich w stanie katarzyńskim się nie osiedlili, zakupują towarzystwa kolonizacyjne wszystkie ziemie wolne i pomału dążą do stania się faktycznymi i prawnymi panami stanu.

O MAŁŻEŃSTWIE

według praw brazylijskich w ogóle
i o ślubach cywilnych w szczególności.

Ponieważ każdy z czytelników naszych albo już w stan małżeński wstąpił, albo nieomieszka to uczynić, i że prawa brazylijskie o małżeństwie zasadniczo różnią się od pojęć, któreśmy pod tym względem z Europy na amerykańską ziemię przynieśli, przeto uważamy za pożyteczne zaznajomić czytelników *Kalendarza* z prawem brazylijskiem w tym względzie egzystującym.

Przedewszystkiem muszę zaoaczyć, iż według praw w starym kraju istniejących, zawarcie małżeństwa, formalności przy tem, a także rozwód, separacja i w ogóle stosunki małżonków pomiędzy sobą, o ile nie dotyczą spraw majątkowych, podlegają kompetencji władzy duchownej. Tylko stosunki majątkowe małżonków podlegają władzy świeckiej. Takie urządzenie zasada się na pojęciu, iż małżeństwo opiera się na prawie boskiem i jako takowe podlega prawom i władzy kościelnej.

W Brazylii zaś jest inaczej: kraj ten oddzieliwszy się od kościoła, wprowadził u siebie instytucję ślubów cywilnych, i jednocześnie z tem wydał prawo, iż za rzeczywisty związek małżeński poczytuje się taki, którego został zawarty w specjalnie na to przeznaczonym urzędzie państwowym i tylko z takim sposobem zawartego małżeństwa zrodzone dzieci poczytują się za prawe, t. j. mające prawo do nazwiska i sukcesji po rodzicach.

Rzecz prosta, że wymagając ślubu cywilnego, prawo brazylijskie nie może zabronić zawierania związków małżeńskich przed księdzem, według prawa kościelnego, tylko dzieci zrodzone w takim związku, nie zapisanym w urzędzie państwowym, nie mają prawa do nazwiska i sukcesji po ojcu, żona zaś nie ma więcej praw niż pierwsza lepsza kobieta, z którą się żyło czas jakiś.

Nie tyczy się prawo brazylijskie małżeństw zawartych przed przybyciem do Brazylii ani przed jego wydaniem, gdyż każde prawo może działać tylko na przyszłość i tylko w tym kraju, przez władzę którego zostało wydanem.

Zwracając się do prawa brazylijskiego, zacznijmy od tego, kto nie może zawierać małżeńskiego związku. Wiedząc kto nie może, wiemy zarazem, iż inne, nie wyszczególnione kategorie osób mogą związek ten zawrzeć.

A więc nie mogą: 1) krewni w linii prostej (np. dziad i wnuczka) bez ograniczenia stopnia pokrewieństwa, a także krewni boczni do drugiego stopnia. (Stopnie rachują się wedle ilości urodzeń, jaka dzieli jedną osobę od drugiej, np. syn i ojciec są w I-szym stopniu, brat z bratem w II-im). Przytem pokrewieństwo rachuje się czy to naturalne (po krwi), czy to cywilne (np. przybrane dziecko), czy to przez związek małżeński (np. mój teść z moją matką).

2) Osoby w stanie małżeńskim znajdujące się.

3) Małżonek lub małżonka winni cudzołóstwa ze swoim współwinowajcą.

4) Małżonek lub małżonka winny śmierci drugiego małżonka ze swoim współwinowajcą lub uczestnikiem przestępstwa.

5) Kto pochwycił dziewicę — z nią, póki ta znajduje się w jego władzy.

6) Ojczym z córką swojej zmarłej żony.

(Art. 7 § 1, prawo z d. 13/X 1890 r.)

Akt ślubu cywilnego powinien być zawarty przed specjalnym sędzią (*juiz de casamentos*), a w miejscowościach, gdzie takowego nie ma przed sędzią pokoju (*juiz districtal*). Jeśliby kto doniósł o przeszkodach do małżeństwa istniejących między narzeczonymi, to decyduje co do siły i znaczenia tych przeszkód, t. j. czy przeszkadzają one zawarciu małżeństwa czy nie — zależy od *juiz de casamentos*, jeśli związek miał być zawarty przed nim, — jeśli zaś przed sędzią dystrykt., to o przeszkodach decyduje należyty *juiz de comarca*.

Również proces rozwodowy dobrowolny sądowy, a także przyznanie małżeństwa żadnem (*nullo casamento*), t. j. unieważnienie na mocy przyczyn w czasie ślubu już egzystujących, lub później zaszłych (*casamento annullavel*) podlega kompetencji *juiz de casamentos*, a gdzie takowego niema, do kompetencji *juiz de direito*.

Przy zawarciu małżeństwa wymagalne są następujące dokumenta:

I. Poświadczenie wieku; może to być jakikolwiek dokument oficjalny lub deklaracja rodziców jeżeli żyją. (Form. Nr. 1).

W razie jeśli jedna z wstępujących do stanu małżeńskiego osób jest wdowcem lub wdową, to powinna przedstawić akt zejścia zmarłego małżonka. Oba ostatnie dokumenta mogą być zamienione przez tak zwane *justificação* przed sędzią, który dopytuje się w kwestji danej wiarogodnych świadków, oprócz tego narzeczeni składają deklarację osobną. (Form. Nr. 2).

Jeśli jedno z młodych nie ma 21 lat, to wymaga się pozwolenie rodziców lub opiekunów. (Form. Nr. 3).

Oprócz tego wymaga się od rodziców, opiekunów lub krewnych młodych, iżby złożyli deklarację, iż między młodymi żadnych przeszkód do małżeństwa nie ma. (Form. Nr. 4).

Jeśli osoby nowożeńców są nieznanne sędziemu, należy przedstawić deklarację dwóch osób wiarogodnych.

Wyż wzmiankowane dokumenta przedstawiają się pisarzowi stanu cywilnego (*escrivão de casamentos*) z prośbą. (Form. Nr. 5).

Pisarz wydaje stronom poświadczenie i publikuje zapowiedzi (*proclames*). Jeżeli strony potrzebują zwolnienia od zapowiedzi, to podają do sędziego prośbę.

W razie braku dokumentów, podaje się sędziemu prośba (Nr. 6) o wydanie certyfikatu.

Jeżeli zapowiedzi opublikowano lub od nich zwolniono, to podaje się sędziemu prośba o naznaczenie terminu ślubu (Form. Nr. 7) za podpisem obu stron, poczem sędzia naznacza termin i miejsce ślubu.

W terminie naznaczonym przy drzwiach otwartych, w obecności pisarza i świadków odbywa się akt, który zawiera w sobie przeczytanie przez sędziego artykułu prawa o przeszkodach do małżeństwa, a potem zapytuje każdego z młodych czy egzystuje między nim i drugim jaka z przeszkód przeczytanych, i czy życzy sobie związek ten zawrzeć dobrowolnie? Gdy oboje odpowiedzą przecząco, sędzia każe młodej a potem młodemu wypowiedzieć formułę następującą: Ja (Marja)

biorę ciebie (Jana) za małżonka, dopóki żyć będę.—Ja (Jan) biorę ciebie (Marję) za moją prawą małżonkę póki żyć będę. Po wypowiedzeniu przez młodych słów tych, sędzia wyrzeka: Ja —jako sędzia małżeństw uznaję i objawiam was jako małżonków prawych od tej chwili.

Przy całej tej ceremonji, jak sędzia, tak pisarz i świadkowie i wszyscy obecni powinni stać. Później sędzia wpisuje do księgi należyty akt.

Dodać należy, że za prawne uznaje prawo brazylijskie małżeństwo zawarte w obecności 6-iu świadków, jeśli później należyty akt spisany został u sędziego przy pisarzu, młodych i 6-iu świadkach i podpisany przez wszystkich. Dopuszcza także prawo brazylijskie śluby w ciężkiej chorobie, i nawet śmiertelnej. Oprócz tego akt ślubu może być zawarty przez pełnomocnika umocowanego specjalną plenipotencją. Być może, że jest to dla stron dogodnie, ale takim sposobem nadaje małżeństwu charakter jakoby interesu, gdzie idzie o pieniądze i sprowadzając z wysokości sakramentu, do której je podniósł kościół, poniża jego znaczenie.

Procesy z małżeństw wynikające mogą być: 1) *de casamento nullo*, 2) *de casamento annullavel*, 3) *de divorcio judicial*, 4) *de divorcio amigavel*; t. j. 1) przyznanie małżeństwa nieegzystującym, 2) unieważnienie, 3) rozwód sądowy i 4) rozwód dobrowolny. Procesy te podlegają kompetencji sędziego (*juiz de direito* lub *juiz de orphãos*, przygotowawcza część może być poruczona sędziemu dystryktalnemu lub jego zastępcy. Proces 1-szy wzbudza się w porządku summarnym (*acção summaria*), 2-gi i 3-ci w porządku ogólnym (*acção ordinaria*). Co się tyczy 4-go, to wystarcza prośba przez obu małżonków podpisana z dołączeniem dokumentów o małżeństwie, wyszczególnieniem w niem majątku, podziałem tegoż pomiędzy siebie, rozporządzeniem co do dzieci i t. d.

Po podaniu takiej prośby, sędzia naznacza termin od 15 do 30 dni, w którym małżonkowie mogą albo prośbę swoją cofnąć albo takową potwierdzić. W ostatnim razie sędzia ogłasza rozwód na zasadach w prośbie wyszczególnionych.

Proces o przyznanie małżeństwa niebyłem prowadzi się jak następuje: Podaje się prośba do sędziego, w któ-

rej objaśnia się fakta i wyzywa się drugą stroną na termin. Jeżeli ta się stawiała, to naznacza się termin na przedstawienie dowodów, jeśli nie — to obie strony w przeciągu dni 20 powinny przedstawić sądowi swoje dowody, poczem naznacza się rozbiór sprawy i następuje wyrok. Strona przeciwna ma prawo zająć ekscepcje. 1) o podejrzenie sędziego (*excepção da suspeição de juiz*), 2) o niekompetencji jego i t. d.

Chociaż prawo nie wspomina nic o prawie apelacji wyroku, jednakże należy przyznać, iż strony mają prawo apelować do Trybunału Wyższego.

W ogóle prawo brazylijskie o małżeńskie, nie mówiąc już o tem, iż ze strony moralnej nie odpowiada naszemu wysokiemu pojęciu małżeństwa. — ze strony czysto prawnej ma bardzo niewielką wartość. Przedewszystkiem powierzenie dokumentów do sprawdzenia pisarzowi prowadzi za sobą masę fałszerstw, które mogą pociągnąć za sobą później procesy o przyznanie małżeństwa niebyłym, co prowadzi za sobą przyznanie dzieci w związku tym zrodzonych, nieprawem, t. j. nie mającemi prawa ani do nazwiska ojcowskiego ani do sukcesji po nim; — liczne mogą być wypadki zawarcia podwójnych i potrójnych ślubów, w stopniach zabronionych przez prawo. Wszystko to będzie wlokło za sobą brak równowagi w życiu rodzinnem, a co za tem idzie, i w życiu państwa całego.

Mimo całej łatwości ślubów i rozwodów, mimo całej swobody swawoli pod południowym krzyżem, ziomkowie nasi — z przyjemnością oddajemy im tę sprawiedliwość, postępują w myśl słów ewangelji: *Redde Cæsari quae sunt Cæsaris et Deo quae sunt Dei.*

Oddajcie cesarzowi co jest cesarskiego, a Bogu co jest boskie; czyli zawierając śluby cywilne pamiętajcie, że jest to tylko czcza formalność, ważna ze względu na żywot doczesny, dzieci i żony, stosunki zaś swoje rodzinne z małżeństwa wynikające, normujcie i opierajcie na nauce Kościoła świętego.

Za to wdzięczność i cześć należy nielicznym przedstawicielom duchowieństwa naszego i szczerze religijnej naturze słowiańskiej.

Formularze:

Nr. 1.

Declaramos nós abaixo-assignados (*wymienić imię i nazwisko*) e minha mulher....., pai e mãe de , que este tem annos de idade, nascido no dia ... de 18...., baptisou-se na egreja no dia (*data*).
..... , *d*..... *mca* 19..
..... (*podpisy*).

Nr. 2.

Para casar-nos confessamos-nos, (*wym. nazwiska*), que somos solteiros; o primeiro é filho legitimo do e sua mulher (*wym. nazwisko matki z rodziców*), aqui residentes. E a segunda, é filha legitima do e sua mulher , todos aqui moradores, rua n. . .
Mandamos lavrar esta declaração indispensavel e assignamol-a por estes muito conforme.
Podpisy nowożeńców i pośw. rejenta, marka 300 rs. fed.

Nr. 3.

Eu, e minha mulher consentimos que a nossa filha legitima D.^a case-se com o cidadão , esta com annos de idade, nasceu em (*wymienić kraj, gub., pow., wieś*), d'onde somos naturaes, é solteira.
Mandamos lavrar esta declaração, na qual sómente assignamos, assim como o firma petição para sua justificação de idade.
..... , ... *m-ca* 190...

Podpis rodziców panny — marka 300 rs. (federalna).
Podpisuje się u rejenta, który podpisy stwierdza.

Nr. 4.

Declaramos-nos nesta assignados com perfeito conhecimento que, o cidadão tem ... annos de idade. é natural de distr. ; é filho legitimo de e sua mulher ; é solteiro, colono (*ou* operario); todos residentes nesta colonia (*ou* cidade).

Declaramos igualmente que D.^a tem ... annos de idade, nasceu em ; é filha legi-

tima de e sua mulher; é solteira, e moram todos (*adres*).

Declaramos e afirmamos que, para elles casarem se não existe impedimento de ordem alguma.

Mandamos lavrar esta declaração que assignamos e por ella somos responsaveis e solidarios em todos seus efeitos em futuro.

....., ... *mca* 190....
Podpisują dwaj świadkowie u rejenta, marka fed. 300 rs.
Nr. 5.

Illmo Sr. Official Privativo dos Casamentos.

Nós (*wymienić imiona i nazwiska*) authorisamos á V.^a S.^a a fazer publico por Editaes os proclames para o nosso casamento, e tambem certificar em tempo opportuno, qual o impedimento havido.

Podpis obojga nowożeńców i data na marce feder. 300 rs.
Nr. 6.

Illmo. e Exmo. Sr. Dr. Juiz de Direito Privativo dos casamentos.

N. N. e D.^a para casarem-se precisam justificar o seguinte:

Que o primeiro dos supp.^s tem ... annos de idade, e que é natural de, é filho legitimo do e sua mulher, é solteiro, profissão; todos residentes

Que a segunda tem annos de idade, nasceu em, é filha legitima de e sua mulher, é solteira, é moram todos

Os supp.^s pedem á V.^a Ex.ª digne-se ouvir as testemunhas nesta arroladas no verso e depois de justificados, lhes sejam entregues os documentos indispensaveis para o completo do processo para aquelle fim.

Podpis obojga nowożeńców — marka feder. 300 rs.
Nr. 7.

Illmo Snr. Juiz de direito de casamentos.

Illmo Sr. Juiz de Casamentos em

N..... e D.^a contractaram casar-se, habilitados como estão, documentos juntos, pedem designeis dia e hora para celebração do casamento no lugar de costume (*lub* na Sala das Audiencias).

Podpisy obojga nowożeńców, — marka feder. 300 rs.

Prawa o nieruchomościach w Brazylii

podług Systemu Torrensa.

Własność nieruchoma w Brazylii podlega względnie do położenia nieruchomości i niektórych innych warunków dwojakim prawom: albo normuje się ona starym prawem ogólnym, albo podpada pod zasady systemu Torrensa, wyrażonego w prawach: *Dekret* Nr. 451b z d. 31 maja 1890 r. i *Regulamin*, wprowadzony w życie d. 5 listopada 1890 r.

Systematowi Torrensa podlegają wszelkiego rodzaju nieruchomości, znajdujące się w obrębie dystryktu federalnego, a także ziemie stanowiące własność rządową, jeśli takowe sprzedawane zostają osobom prywatnym, oprócz tego wszelka nieruchomość z woli jej prawnego właściciela może być zapisaną w księgi ziemskie według systemu Torrensa. Należy zauważyć, że gdyby właściciel ziemi u rządu kupionej z mocy art. 1 podlegającej systematowi Torrensa sprzedał takową lub w ogóle przelał jej własność na inną osobę nie według systemu Torrensa, to akt taki prawo uznaje za niebyły, ziemia zaś wraca do rządu, który zwraca cenę przez siebie odebraną, za odtrąceniem na swoją korzyść 25%. Takim sposobem, wszelkie kolonie przez rząd federalny lub stanowy po 31 maja 1890 r. założone, a w kolonjach założonych przedtem ziemie kolonistów po tymże dniu sprzedane, podpadają pod działanie wyżej wzmiankowanych praw.

Ponieważ większość naszych kolonistów do Brazylii przybyła po 1890 r., i ziemie w większości wypadków nabyli oni od rządu, przeto prawie ogólnie kolonie nasze systematowi Torrensa podlegają. Nie od rzeczy więc będzie, jeśli czytelników naszych postaramy się zaznajomić z krótką instytucji tej historją i z głównymi systematu Torrensa zasadami.

I. Własność nieruchoma we wszystkich prawodawstwach starego świata podlegała różnym prawom, których celem było nadanie jej jak największej trwałości i mocy i możebne zachowanie jej w jednym ręku, z kądem poszła masa formalności utrudniających kredyt pod za-

staw nieruchomości i przechód jej z rąk do rąk. Systemat Torrensa wziął swój początek w Australji, ma on za cel uruchomienie własności ziemskiej przez łatwość kredytu na ziemię i prostotę w przechodzeniu jej z rąk do rąk; a z drugiej strony—pewność i jawność właściciela. Systemat ten jest to wykwit kapitalizmu nowoczesnego, który dążąc do skoncentrowania bogactw w niewielu rękach, potrzebuje by mu samo prawo sposobu nabywania ułatwiało i dawało gwarancję bezpiecznego umieszczenia tegoż kapitału w ziemi. Prawda, że i dla rolników systemat ten ma dobre strony w łatwości nabycia ziemi, uniemożliwia większą część sporów o nią i daje bezpieczne pomieszczenie w ziemi skromnym oszczędnościom pracowitego rolnika. Ten systemat rząd brazylijski, bez względu na różnice jakie między narodami anglo-saskiej i łacińskiej rasy egzystują, bez względu na różnicę warunków społecznych i ekonomicznych, przeplantował do naszej egzotycznej krainy.

II. W każdej *comarca* (powiat) znajduje się rejestr nieruchomości według systematu Torrensa, ma go w swoim zawiadowaniu urzędnik głównego rejestru hipotecznego pod nadzorem sędziego (*juiz de direito*) (art. 2 Dekr.)

Każden dokument wydany i podpisany przez wzmiankowanego urzędnika ma mieć zupełną moc prawną i powinien być przyjęty jako dowód niezawodny, cobyba że takowy dokument przez sąd kryminalny uznany zostanie za fałszywy co do osoby lub nieruchomości, w jakowym razie będzie dokument taki zniszczony przez wyrok sądu cywilnego za powództwem strony (art. 3, 18, 70 i 75 Dekr.)

Należy do kompetencji wzmiankowanego urzędnika wymagać tytułów własności od osób, chcących otrzymać dokumenta na zasadzie systematu Torrensa w razie nieprzedstawienia takowych lub przedstawienia niedostatecznych odmawiać zarejestrowania nieruchomości, w zależności od postanowienia sędziego poprawiać omyłki w rejestrze i wstrzymywać zapis do rejestru nieruchomości, któreby się okazały należąciami do państwa lub osób, do czynności prawnych niezdolnych (art. 4 Dekr.)

Prośba o zarejestrowanie nieruchomości podaje się sędziemu przez właściciela lub przez wszystkich współwłaścicieli (w wypadku *condominium*—art. 5 Dekr.) jeśli nieruchomość obciążona jest hipoteką lub ciężą na niej prawo rzeczowe osoby trzeciej (*onus real*), to na zapisanie takiej nieruchomości do rejestru musi wyrazić swą zgodę kredytor lub osoba trzecia (§ 3 Dekr.).

Przy prośbie powinny być załączone dowody własności, wszelkie akta co do nieruchomości stanowiącej przedmiot zapisu, a także wskazane miejsce zamieszkania osób interesowanych i jeśli nieruchomość jest wiejską (*rural*) i plan jej sporządzony przez rządowego inżyniera, przy nim muszą być przedstawione polowe notatki, które mają służyć za fundament do oceny, tę ma uskutecznić dwóch ludzi: jeden mianowany przez sędziego, drugi z wyboru właściciela; — zresztą sędzia poprzestać może na deklaracji szacunkowej inżyniera, w tym wypadku nowej nie potrzeba (art. 7 Dekr.)

Plany zrobione przedtem, mogą być również przez sędziego przyjęte.

W razie jeśli przedstawione dowody uznane będą za dostateczne, prośba ogłasza się raz w *Diario Oficial* i trzy razy w dzienniku głównej miejscowości (*comarca*), przyczem naznacza się termin matrykulacji od 50 dni do 4-ch miesięcy. Po upływie tego terminu, jeśli nikt protestu nie zajawi, sędzia zawiadomi o mającej się uskutecznić matrykulacji czyli zapisie osoby w prośbie wskazane, o czem powinien być w aktach dowód, jakowy wyklucza wszelkie późniejsze ze strony tych osób spory i pretensye (art. 8 i Dekr.)

Zapis każdej nieruchomości uskutecznia się w urzędzie do księgi głównej (*matriz*) (art. 10 Dekr., 14 Reg.), gdzie wskazane być mają i wszelkie obciążenia tej nieruchomości, duplikat tego zapisu wręcza się właścicielowi, w razie *condominium* kaźden z współwłaścicieli otrzymuje tytuł osobny (art. 11, 14 D. kr.)

W razie zatracenia tytułu wydaje się drugi takowego egzemplarz, dla czego robi się ogłoszenie przez dni 30 w gazecie i podaje się do wiadomości sędziemu. Ten nowy tytuł ma jednakową wartość z pierwszym (art. 21 Dekr.)

W razie sprzedaży w całości lub w części nieruchomości matrykulowanej lub ustanowienia na nieruchomość jakiego obciążenia (*onus reaes*), akt o tem sporządzony przez strony dwóch świadków (i rejenta, dla uniknięcia zwłoki, jeśli podpisy osób w akcie uczestniczących nieznanne są sędziemu), wraz z tytułem przedstawia się urzędnikowi od rejestru i ten zapisuje w księdze co należy i oddaje tytuł stary z należytym nadpisem, lub jeśli chodzi o sprzedaż, to wręcza nowy komu należy,—żadnych ograniczeń co do przechodu nieruchomości według systematu Torrensa niema.

Przytem zauważyć należy, iż wszelki akt co do nieruchomości jest ważnym i nieprzełamalnym dopiero po zapisaniu go w rejestrze (art. 25—21 Dekr., 59—74 Reg.) Stosuje się to i do aktów hipotecznych (art. 39—43 Dekr. 83—87 Reg.)

Akt więc ustanawiający hypotekę musi być po sporządzeniu na piśmie, podpisany przez strony, dwóch świadków i rejenta, przedstawiony do zarejestrowania wraz z tytułem własności. Aktu tego warunki zapisują się w księdze głównej, oznacza się dzień i godzina przedstawienia jego, poczem to samo nadpisuje się na tytule własności — i hipoteka ustanowiona. W razie niewypełnienia jakiegokolwiek z warunków umowy hipotecznej, kredytor napomina o wypełnienie i po trzydziestu dniach od daty napomnienia może prosić o sprzedaż obciążonej jego wierzytelnością nieruchomości lub o oddanie mu jej w sekwestr, i w razie niepłacenia procentów, z ceny sprzedażnej pokrywają się koszty, a następnie dług hipoteczny. Dług zabypotekowany na nieruchomości i każdy *onus real* mogą być ustąpione przez nadpis na tytule lub akt ustępstwa (32—38 Dekr., 72—82 Reg.)

W razie jeśli by po uczynionej publikacji o mającej być matrykulowanej nieruchomości, kto bądź założył protest i takowy przez sędziego przyjętym został, dla czego musi być oparty protest ten na jakich bądź danych i dowodach i przedstawiony w formie przez Dekret Nr. 359 z 26 kwietnia 1890 r. wskazanej, to protest taki zatrzymuje matrykulację do czasu zdecydowania go przez ostateczny wyrok sądu (art. 43—53 Dekr., 90—102 Reg.)

Z opłat 2 od tysiąca i 1 od tysiąca wartości nieruchomości ustanowionych przy pierwotnem zamatrykulowaniu i późniejszych przejściach nieruchomości, tworzy się tak zwany fundusz gwarancyjny, z którego (gdyby go nie wystarczyło, to ze skarbu narodowego) mają być wypłacone szkody i straty osobom trzecim przez nieprawidłowe zarejestrowanie nieruchomości wedle systematu Torrens'a poczynione, jeśli takowe straty nastąpią wskutek winy urzędników przez rząd mianowanych (60—62 Dekr. 109—111 Reg.)

Każden właściciel ma prawo otrzymać specjalny wypis z księgi głównej, któren ma służyć jako dowód zupełny prawa własności, za jego pomocą może on skutecznie wszelkie operacje ze swoją nieruchomością: sprzedawać, zastawiać, obciążać wszelkimi zobowiązaniami, etc. Póki ten dowód nie jest do urzędu zwrócony, żadna operacja w urzędzie nie może być nad tą nieruchomością dokonana. Wszelkie akta na wypisie tym dokonane mają siłę równą z wpisanemi do księgi i cieszą się pierwszeństwem przed zapisanemi w księdze głównej po dniu wydania wypisu (art. 63—69 Dekr., 112—118 Reg.)

Każdemu kto tylko zażąda powinny być wydane poświadczenia bez prośby pisemnej; strony interesowane mają prawo osobiście przeglądać księgi.

Koszta:

Za tytuł na ziemi państwowe	2\$
Za kaźden inny 1 procent od tysiąca wartości	
Za wypis lub ekstrakt	6\$
Za nowy tytuł na część niesprzedaną, przy sprzedaży części innej	4\$
Za tytuł nowemu właścicielowi wydany lub zarejestrowanie hypoteki	6\$
Akt ustanawiający <i>onus real</i>	4\$
Za opozycją	4\$
Za poszukanie w księgach	1\$—5\$
Za złożenie planu lub dokumentów	2\$
Za wydanie tychże	po 2\$
Za 25 wierszy pisania	2\$

Oprócz tego sporządzenia planów, oszacowania (w razie dokonywania tegoż na miejscu), zjazdu sędziego, wezwania osób interesowanych etc.

Wzór plenipotencji na sprzedaż, przeprowadzenie spraw spadkowych i innych w Królestwie Polskiem i Cesarstwie Rosyjskiem.

Милостивый Государь N. N.

Настоящею довѣренностью уполномочиваю Васъ всети всѣ мои гражданскія и уголовныя дѣла въ мировыхъ и общихъ судебныхъ учрежденіяхъ Російской Имперіи, не исключая кассационныхъ департаментовъ прavitельствующаго Сената, въ порядкѣ исковаго, охранительнаго и исполнительнаго производства, для чего Вы имѣете право подавать всякаго рода прошенія и жалобы, не исключая кассационныхъ, и вообще пользоваться всѣми правами въ ст. 250 уст. Гр. Суд. указанными, а также уполномочиваю Васъ продать принадлежащ. . мнѣ находящ. въ лицу на условіяхъ за цѣну по Вашему усмотрѣнію, для чего Вы имѣете право совершать у нотариуса задаточныя росписки, продажныя записи, продажныя акты, переписать въ соотвѣтствующей ипотеки право собственности на покупателя, получить причитающуюся мнѣ продажную сумму цѣликомъ или частями, и вездѣ гдѣ надобность укажетъ подписываться, не исключая ипотечныхъ актовъ и проѣктовъ для ипотечнаго указателя.

Всему же что Вы на основаніи сей довѣренности законно учините, я вѣрю, спорить и прекословить не буду.

Довѣренность сія принадлежитъ г. мѣсяца для г.

Podpis musi być poświadczony u rejenta, zaś dla mocy prawnej dokumentu w Rosji i Królestwie podpis rejenta i prawomocność aktu powinny być poświadczone przez konsulat rosyjski.

Udział Polaków w rewolucji brazylijskiej 1893 zebrał Y.

Solą w oku partji rządowej był coraz silniejszy wzrost kolonij polskich w Paranie, a już najbardziej gnębiło ją założenie na ś. Mateuszu przez kupca tamtejszego B. Towarzystwa strzeleckiego im. „K. Pułaskiego“. To też gdy w r. 1893 wybuchła straszna dla całej Brazylii rewolucja, reprezentant partji rządowej Plinio Miro ogłosił tamże stan oblężenia i wywiesił listę osób, mających w dniu oznaczonym stawić się w miasteczku Palmeira, celem wcielenia ich w szeregi obrońców ojczyzny przeciw rewolucjonistom.

Mimo praw brazylijskich, gwarantujących cudzoziemcom zupełną wolność osobistą, znalazły się na liście nazwiska Polaków. W obec stanu wyjątkowego, trudno było jednak szukać sprawiedliwości na drodze legalnej.

Na radzie zebranej w tym celu postanowiono chwycić za broń i złączyć się raczej z rewolucjonistami, aniżeli walczyć przeciwko tymże. Słowa zamieniono w czyn; aresztowano natychmiast komisarza policji, spisano protokół, rodzaj manifestu wzywający obywateli do gromadnego bronięcia swych praw i wolności. Zebrało się przeszło 400 obywateli, w więkzości Polaków. Równie krajowcy jak i Polacy oddali naczelne dowództwo Ant. Bodziakowi, kupcowi tamtejszemu, znanemu z energii czynu.

Podzielono siłę całą na trzy oddziały, dowódcami tychże byli: Joaquim Gomes dos Santos z Lucjanem Stenclem—pierwszego; Ulysses de Farias z Janem O. Flizikowskim—drugiego, i A. Bodziak z ś. p. Janem Kościńskim, Kazim. Dąbrowskim i St. Kieraczyńskim—trzeciego.

Santos ze Stenclem i pierwszym oddziałem wyruszyli pierwsi na Palmeirę, gdzie połączyć się miała siła powstańcza. Po drodze zajęli miasteczko Triumpho, mianowali sędziów wojennych etc., i tu w chwili wymarszu dobiegła ich wieść, że rządowcy napadli na Mateusz i niszczą go ogniem i mieczem. Natychmiast więc forso-

wnym marszem, nie oszczędzając koni, powrócono do Mateusza i tu dopiero przekonali się, że wieść alarmująca była zupełnie fałszywą; i owszem—Bodziak z uzupełnionym trzecim oddziałem gotów już był do wymarszu. Santos jednakże stracił już ochotę do wojaczki i do powtórnego wymarszu. Brakło wiadomości czy siły rewolucyjne zajmą w ogóle Paranę — złożył więc swoje dowództwo, a za jego przykładem cofnęli się wszyscy brazylijanie. Przyrzekli jednak swój udział w odparciu sił rządowych, gdyby takowe miały napaść na ś. Mateusz. Polacy około 300 ludzi pozostali sami, oczekując przybycia wspomnianych sił rządowych. Jakoż uiedługo czekano: pewnym rankiem ukazał się na rzece Iguassu statek, wiozący kilkudziesięciu żołnierzy pod dowództwem kapitana Rollenberga (mulata o niemieckim nazwisku), który wysadziwszy żołnierzy na ląd, wspinał się masą ku górze, na której stoi miasteczko ś. Mateusz. Moment do ataku najlepszy — nie skorzystali z tej chwili jednak Polacy—żaden z dowódców nie był w stanie sprawić i do porządku doprowadzić swój oddział—powstała panika wśród Polonji; twierdzą, że Stencel szablę połamał na *walecznym* junaku, uciekającym w stronę lasu; daremnie oczekiwał ś. p. Kościński, wysłany dołem z oddziałem dla odcięcia nieprzyjacielowi odwrotu, umówionego wystrzału; Bodziakowi, który z gotowymi do rzutu bombami oczekuje swych żołnierzy, donoszą, że w obec tego, że brazylijanów nie widać, Polacy sami iść nie chcą. Zrozpaczony, idzie do szeregu nieprzyjaciela, który tymczasem rczsypał się w tyralierkę i przedstawił komendantowi sprawę i powód wystąpienia zbrojno. Tymczasem chłopci ochłonawszy, zbili się w kupę chcąc koniecznie napaść i zniszczyć żołnierzy. Rollenberg widząc groźną postawę Mateuszków, przyrzekł zając się sprawą i zaręczył „słowem honoru“, że „nikomu włos z głowy nie spadnie“, żądając w zamian od Bodziaka uspokojenia i rozesłania ludzi do domów — wreszcie Rollenberg sam, zażądawszy od Bodziaka słowa że go nikt nie tknie zbliżył się do Polaków i palnął im mowę, kończąc okrzykiem: „niech żyje ś. Mateusz! niech żyją dzielni Polacy!“ Poczem ściągnął swych żołnie-

rzy i rozkazał rozejść się tłumowi, sam zaś spędził wieczór w towarzystwie wybitniejszych obywateli. Wielu z Polaków chciało jeszcze teraz rzucić się na żołnierzy i zaarrestować Rollenberga, lecz Bodziak wobec słowa honoru i nie przeczuwając żadnej zdrady, oparł się temu. I byłoby może skończyło się na tej niedoszłej wojnie, gdyby — jak zazwyczaj to się dzieje — nie znalazł się też i Ephialtes w osobie usłużnego brazylijanina, który Rollenbergowi przedłożył ów nieszczęsny manifest. Nazajutrz rano wezwał R. Bodziaka, ks. Smołuchę, Stencła, Flizikowskiego i czterech brazylijanów, z zamiarem — jak twierdził, spisania protokołu. Tu przybywszy, ujrzeni się natychmiast otoczeni żołdactwem i dowiedzieli się, że są więźniami. Nie pomogły odwoływania się do słowa honoru i przyrzeczeń, wpakowano ich na statek i uwieziono do Kurityby. Zabrano też z Towarz. „Pułaskiego“ konfederatki i sztandar, które do dziś w muzeum kurytybskiem są świadkami tryumfu brazylijskiego nad „rewolucją polską“. Podnieść tu należy, że Bodziak ochotnie przyjął całą winę na siebie, osłaniając w ten sposób innych od odpowiedzialności. — W tym czasie generał Argollo ustąpił przed siłami rewolucyjnymi z Rio Negra i zamknął się w Lapie. Na Mateuszu, po uwięzieniu wyżej wspomnianych — nastały straszne czasy. Rządowcy z Pliniem Miro na czele, pastwili się nad ludem za odwagę porwania za broń. Krzywdzeni postanowili zwrócić się do sił federalistycznych po pomoc, i w tym celu przedarło się do Rio Negra 9-iu zuchów, a na ich czele Koźmiński i Dąbrowski, gdzie przedstawili stan rzeczy generałowi rewolucyjnemu Piragibe. Po kilkunastu dniach próby, gdyż Piragibe niezupełnie im dowierzał, wysłał pięciu z nich, a mianowicie: Koźmińskiego, Dąbrowskiego, Kieraczyńskiego, Wiądrowskiego i Płońskiego na odsiecz Mateuszowi, dając im dostatecznie broni, amunicji — do rozporządzenia statek i kilku marynarzy. Przybywszy Rio Negrem i Iguassem w pobliże Mateusza, napadli oni na pozostawioną straż rządową, rozbroili ją, a następnie uwięzili komisarza policji Licina de Mello i 4-ch innych brazylijanów, rej wodzących, prócz Plinia Mira, który wyjechał pod ten czas do Ku-

rytyby. Na wieść o przyjsciu federalistów, zbiegło się około 300 Mateuszaków uzbrojonych — pobudowali na prędce tratwy, naładowali żywnością i puścili się w dół rzeki ku Porto União, zkąd miały nadejść parowce. Po drodze; stosownie do otrzymanego rozkazu, porwał Dąbrowski i uwięził wybitnego brazylijanina Portesa, którego synowie i domownicy chcąc odbić, obsypali tratwę gradem kul. Ludzie drugiej tratwy, chcąc przyjść w pomoc pierwszej, starali się również dostać do brzegu, lecz tratwa porwana prądem rzeki dostała się pod olbrzymi konar, a z nią zatoneło wiele żywności i 12 ochotników zginęło bądź to w nurtach rzeki bądź też od kul synów Portesa. Przy ujściu rzeki Putingi do Iguassu zatrzymali się rewolucyoniści; nocą nadeszły dwa parowce i mały statek z Rio Negra; dowodzący niemi federalista włos Pio Torelli rozkazał natychmiast powiązać więźniów, a Portesa przywiązał do masztu, pastwił się nad nim i groził mu śmiercią w razie niewyrzeczenia się partji rządowej. Portes, wspomniały typ starca, o mlecznej brodzie, patrzył śmiało śmierci w oczy i z powagą odpowiadał, że partji rządowej opuścić nie może i nie chce; na znęcania odpowiadał pogardliwem milczeniem, co do takiej wściekłości doprowadziło Torellego, że zadał mu cios śmiertelny. Skoczyli na pomoc Polacy, lecz zastali już niestety Portesa z poderżniętem gardłem i marynarzy chłepczących krew jego. Dzięki też tylko energii Polaków, uniknęli inni więźniowie śmierci z rąk rozbestwionych marynarzy. Przytaczam fakt ten, gdyż po sprawdzeniu przekonałem się, że nie Polacy winni byli śmierci tego starca, na których jednak rachunek rozmyślnie zwalają okropny ten mord. — Przesiadłszy na parowce, puścili się Polacy rzeką Rio Negro. — W miejscowości Matto Queimado napotkali na silny oddział rządowców, który przywitał ich gradem kul. Mimo utrzymania placu boju. Polacy stracili jeden parowiec, który kulami uszkodzony poszedł na dno, i ponieśli liczne straty w ludziach. Rozbitki z zatopionego statku przybyli pieszo lasami do Rio Negra, gdzie też i drugi statek z ochotnikami szczęśliwie przybył. — Piragibe przyjął naszych serdecznie i zamianował Kościńskiego

i Dąbrow-kiego porucznikami. Jedna część, z każdym dniem rosnących sił rewolucyjnych obległa Lape, druga obsadziła Kurytybę. Lapy bronił dzielnie pułkownik Carneiro przez kilka tygodni. W szeregach rządowych obrońców tego miasta, walczył dzielnie Karol Kamiński, kupiec z Rio Preto, eks-medyk uniwersytetu warszawskiego. W końcu uległa i poddała się i Lapa. Wojska rządowe połączywszy się z rozbitkami z pod Matto Queimado i Palmeiry napadły na Mateusz. Jeden bataljon zapuściwszy się aż do miejscowości Pedras Brancas, został zupełnie zniesiony przez Ulyssesa de Faria, ukrytego w lasach, na czele kilkudziesięciu ludzi, prawie wyłącznie brazylijanów. — Z Mateusza wysłano natychmiast pozostałe dwa bataljony, które nie dogoniwszy Ulyssesa spaliły Pedras Brancas, a powróciwszy do Mateusza mściły się okropnie na bezbronnych paląc i rabując. Ofiarą rabunku padły także sklepy przyaresztowanych: Bodziaka, Flizikowskiego, Florida, Maximiliana i innych; cudem jedynie uniknęły zemsty rozszalałego żołnierstwa rodziny tychże. — Nadeszła bowiem wieść, że Kurytyba już w ręku rewolucjonistów; nastął okropny popłoch; żołnierze zabierali co zdołali unieść i cofnęli się w stronę S. Paula. Tymczasem na granicy Parany wrzał bój zacięty; wojska rządowe cofały się ustawicznie przed nacierającymi od strony S. Cathariny rewolucjonistami. Dnia 15 stycznia 1894 r. generał Pego Junior wraz z całym rządem i gubernatorem na czele opuścił Kurytybę dążąc ku São Paulo. Natychmiast też pootwierano więzienia i uwolniono przestępców politycznych, między innymi i rodaków uwiezionych w S. Mateuszu. Przez cztery dni Kurytyba była zupełnie bez rządu i policji. Odetchnęła też nieco po strasznym stanie oblężenia, gdzie nikt życia pewnym być nie mógł i gdzie wystarczyło podejrzenie o sympatje dla rewolucjonistów, ażeby skazać kogoś na gardło; — dzień każdy przynosił nowe ofiary. Cementarz kurytybski miejsca nastarczyć nie mógł ofiarom polityki, które grób sobie same kopać musiały! Za też podejrzenia porwano finansistę i przemysłowca barona Serro-Azul wraz z pięciu towarzyszami, wywieziono ich w nocy na kilometr 65 ty kolei z Paranagua — i tu

strąciwszy ich w przepaść okrutnie pomordowano. — D. 18-go stycznia przybył generał Piragibe po wzięciu Lapy, a 21-go tegoż miesiąca i głównodowodzący siłami rewolucyjnymi Gomercindo Saraiva po zaciętej walce i zwycięstwie w Tijucas. — Ustanowiono rządy wojenne; dr. Doria — gubernatorem stanu, admirał Custodio de Mello — szefem sztabu, a Gomercindo głównodowodzącym siłami zbrojnymi. A. Bodziaka, który na czele polskiego bataljonu jeszcze przed nadejściem sił lądowych i marynarki pojmał i zaaresztował kilku wybitnych oficerów, zabrał broń i amunicję, mianowano pułkownikiem i powierzono mu zarząd nad częścią Parany od Palmeiry aż po ujście Iguassu. Natychmiast po objęciu bataljonu prosił o pozwolenie pójścia Mateuszowi w odsiecz, zanim jednak zdołał to skutecznie, żołdactwo z łupami było już bezpieczne w São Paulo. Cały przeciąg czasu pobytu federalistów w Paranie, był bataljon polski ustawicznie czynnym, przebiegał stan cały wszędy i wzdłuż; widziano go w Ponta Grossa, w Paranagua i nad Iguassem. Charakterystyczny epizod przytacza kurytybski „Volkskalender“ z r. 1896 w opisie wypadków rewolucyjnych: oto w bataljonie niemieckim w Ponta Grossie znajdowało się mnóstwo Polaków, którzy pod dowództwem Bert. Adama, Niemca mówiącego po polsku, służyć nie chcieli — stąd ciągłe swary i kłótnie. Daremnie prosił go pułkownik Bodziak o pozwolenie przejścia ochotnikom tym do bataljonu polskiego. Wreszcie wystarawszy się o piśmienny rozkaz generała Lavradora, zażądał stanowczo uwolnienia Polaków z szeregów niemieckich, gdy i teraz jeszcze nie chciano tego uczynić, kazał pułk. Bodziak otoczyć bataljonowi swemu obóz niemiecki i z gotową do strzału bronią wezwał Niemców do wypuszczenia Polaków. Widząc że to nieprzelewki, uwolniono nareszcie Rodaków naszych, którzy z głośnym „hurra!“ przeszli do obozu polskiego, i w ten sposób, — powiada niemiecki autor „Historji rewolucji“ — pozbyliśmy się nareszcie tego kłótniwego i wrogiego żywiołu, z którym wieczne swary. Niestety! Jakkolwiek przyszłość bezwarunkowo należała do rewolucjonistów, zniszczyła ją niezgoda i niesnaski pośród dowódców; miasto korzystając z chwili, isć za

uchodzącymi do São Paula i nie pozwolić im się połączyć w większą siłę, spędzili federaliści trzy miesiące w Paranie bez pożytku. Custodio de Mello nie pospieszył w odsiecz Saldanhi da Gama, ostrzeliwującemu słabymi siłami Rio de J., tak, że tenże nie mogąc doczekać się pomocy, cofnąć się musiał. — Gomercindo naprzekór generałom Piragibe, Juca Tigre etc., rwącym się do S. Paula, wydał rozkaz cofnięcia się z powrotem do Rio Grande do Sul. — Nie pozostało więc nic innego Polakom, jak podążyć z federalistami. — D. 24 kwietnia zebrały się siły rewolucyjne w Restinga Secca w liczbie około 7000 głów. — Juca Tigre z swą kawalerją zwrócił się wprost z Ponta Grossy przez Guarapuawę na terytorjum argentyńskie Missiones. Apparicio Saraiva na czele swej brygady puścił się przez Rio Negro na S. Catharinę, ażeby w Campos Novos połączyć się z Gomercindem, który z główną siłą dążył Iguassem na Porto União i Palmas do Campos Novos. Tu też znajdował się i bataljon polski. Szli ci tylko, którzy przynosili uciążliwe marsze, nad chowanie się po lasach i naruszanie na niechybną zgubę. Tworzył on straż tylną armji i opuszczał ostatni brzegi Iguassu i Paragę. Idąc z Porto União w tropy Gomercinda, przekonali się Polacy, niestety, że na tyły tegoż następuje już Pinheiro Machado na czele połączonych sił rządowych i że są odcięci od głównego korpusu. Należało więc powrócić do Porto União i ztąd przez lasy na São João dążyć do Campos Novos. Było też to przedsięwzięcie niemałe! To też po forsownych marszach dopiero 25 maja dogoniono Gomercinda już po przepłynięciu się tegoż przez rzekę Pelotas. Oczom wierzyć nie chciał, że ta mała garstka uszła rękom następującego w możnej sile wroga. Przy przepłynięciu przez rzekę napadł na Polaków silny oddział rządowców; — odparł ich dzielnie Dąbrowski i zmusił do ucieczki. Działo się to w oczach całej armji powstańczej, — to też Gomercindo mianował go na miejscu majorem, a w rozkazie dziennym unosił się nad walecznością Polaków. Po kilkodniowym marszu dotarli federaliści do Passo Fundo, gdzie połączyli się z siłą Prestesa Guimarães; tak, że liczyli obecnie 8000 głów. Tu 27 czerwca stoczyli walną bitwę z Pinheirem Macha-

do, liczącym o wiele większy zastęp wojsk. Walka trwała od świtu do 4 ej po południu; była to więc największa bitwa w całej rewolucji; na placu pozostało 800 trupów, między niemi 19 Polaków. Tu padł też ranny śmiertelnie pułkownik ś. p. K. śmiński. Widząc, że ujsć z placu bitwy nie zdoła, a chcąc ujsć męczarni, strzelił do siebie z rewolweru. Ci, którzy skoczyli mu na pomoc, między nimi i Bodziak (sam lekko kontuzjowany w nogę), — zastali już trupa. — Wśród Polaków kilkunastu odniosło cięższe lub lżejsze zranienia; Mateuszkowi Grabowskiemu kula urwała rękę. Wspomniany „Volkskalender“ opisując wypadki powyższe, przyznaje, że w bitwie tej szczególnie odznaczyli się mężstwem Polacy. Rewolucjoniści utrzymali plac boju, wojska rządowe cofnęły się w nieładzie. Dlaczego i tym razem nie wyzyskano tak drogo okupionego zwycięztwa? Zaraz na początku bitwy rannego Apparicia Saraivę wyniesiono z placu walki i odtąd nosili go powstańcy na noszach przez 4 tygodnie. Odpocząwszy w miasteczku Soledade, postanowiono cofać się do Cruz Alta. W miejscowości Carovy przyszło d. 10 go sierpnia do krwawej utarczki z siłami rządowymi, po której na placu walki pozostało przeszło sto trupów. Tu też zginął trafiony w pierś Gomerindo, głównodowodzący siłami powstańczemi. Ciało jego zabalsamowane, o ile to było możliwem, złożono na cmentarzu w S. Antonio. Rządowcy odkopali później grób jego, dla skostatowania tożsamości osoby. i szablę, którą mu rewolucjoniści do grobu włożyli, ofiarowali Pinh. Machado. Odtąd rozluzowała się trzymana żelazną dłońią Gomersinda subordynacja wśród wojsk powstańczych. Nie było zgody między dowódcami. Prestes Guimarães i Dinarte Dornell opuścili swą armję liczącą około 6000 głów i na czele kilkudziesięciu ludzi przeprawili się przez Uruguay do Argentyny. Nieprzyjaciel pęłaczył swe siły za uchodzącym Appariciem, przy którym był i oddział polski. Po wielu dniach marszu wycieńczającego, głodu i drobnych utarczek, przybyli do Cruz Alta, które to miasto szturmem zdobyć było potrzeba. I tu odznaczył się major Dąbr. nieustraszoną odwagą. Postanowiono więc dążyć do kolonji wojskowej „Alto Uruguay“ — aby przepawiwszy się przez rzekę dostać się do Argentyny. Nie

było jednak rzeczą tak łatwą. wobec coraz energiczniej nacierającego wroga. Pod Campo Novo przed wejściem do lasów dziewiczych przyszło do bitwy, w której noc nadchodząca ocaliła powstańców od zniszczenia. Nocą, zwinąwszy obóz, zwrócił się ku lasom — przodem podążyła konnica z Torquatem Severo i dr. Man. Lavrador na czele. celem zajęcia kolonji wojskowej. Pułkownik Bodziak pozostał w straży tylnej dla wykonania przedsięwziętego planu podminowania w kilku miejscach drogi. Jakoż okazało się, że plan ten był znakomitym, gdyż nacierający za uchodzącymi nieprzyjacieli, przerażony strachami, ciąć musiał nową drogę w lesie. przez co pierwsi zyskiwali na czasie.— Tymczasem pułkownicy Torquato i Lavrador wzięli po zaciętej walce kolonję wojskową i siły powstańcze Uruguay d. 2 i 3 września 1894. Ostatnim opuszczającym Brazylię d. 5 go września był pułkownik Bodziak na czele swej garstki walecznych.— Tu nie skończyła się jednak jeszcze ich bieda; 8 dni maszerować musieli dziewiczymi lasami, żywiąc się padliną koni i mułów; wielu też marło z nędzy i wycieńczenia. Część do marszu niezdolna popłynęła czółnami do S. Francisco de Xavier już w Argentynie, gdzie przyjęto ich z otwartymi rękoma. Przez lasy prowadzili ich indjanie ze szczepu Coroados i Guarani — ci też dostarczali im żywności ile mogli.— W Argentynie i Uruguaju rozbiegli się powstańcy w poszukiwaniu za pracą; — wielu z nich po rozmaitych przeprawach i awanturniczych przygodach wróciło do Parany. — Sztab główny złączył się w Buenos Ayres. Śmierć prezydenta Floriana Peixoto i objęcie prezydentury przez Prudentego de Moraes ułatwiło im zawarcie honorowego pokoju i uzyskania amnestji. Podziwiano odwagę tych, którzy dla pertraktacyj odważyli się wrócić do Rio de J., a między którymi był i pułkownik polski A. Bodziak. — Jakkolwiek z upadkiem rewolucji i przelanie krwi polskiej nie przyniosło rezultatów dodatnich, to jednak rząd brazylijski zrozumiał powody chwycenia za broń i dziś nie uważa nas już za motłoch mających zastąpić niewolników.

Buenos Ayres, wrzesień 1900.

Bodziak?

Towarzystwo Predial e Agricola

Porto Alegre, Rua dos Andradas Nr. 349A.

Sprzedaje i kupuje tereny w municypium Porto Alegre.

Loty kolonijne i większe obszary ziemi w municypiach:
Caxias, Soledade i Cachoeira.

Kolonizuje dolinę rzeki Jacuhy, kolonja São Paulo
(blizko Restinga Secca, E. F. P. A.—U.)

Sprzedaż za gotówkę i na kredyt.

Zaproszenie do przedpłaty na jedyne pismo polskie
w Europie, które zajmuje się kolonjami i wy-
chodźcami polskimi.

GAZETA HANDLOWO-GEOGRAFICZNA

wychodzi we Lwowie 1-go każdego mies.

podaje dokładne sprawozdanie z kolonij polskich,
zwłaszcza w Brazylii i Ameryce Północnej, o
stosunkach zarobkowych handlowych, oraz o
ruchu narodowym w tychże.

dąży do wszechstronnego rozwoju kolonij pod wzglę-
dem materialnym i narodowym, do utrzyma-
nia ścisłych stosunków narodowych i handlo-
wych ze starym krajem;

udziela potrzebnych informacji oraz pośredniczy we
wszystkich sprawach dotyczących szkolnictwa, na-
bywania książek, zakładania bibliotek, szkół i t. p.

Prenumerata roczna wynosi w Brazylii 15 milrejsów
półroczna " " " 7 i pół "

Redakcja i administracja:

Lwów, ulica Słowackiego Nr. 3 (Lemberg, Austria, Europa).

PRZEGLĄD WSZECHPOLSKI

(Revue panpolonique)

wychodzi raz na miesiąc.

Prenumerata w Brazylii wynosi 20 milrejsów rocznie.

Redakcja: Lwów, ul. Koralnicka Nr 6

„Ameryka“

Prenumerata roczna wynosi 15\$.

Adr. Red.: Huron Str. 325, Toledo, Ohio. North Amer.

Numera okazowe wysyłają się bezpłatnie.

FRANCISZEK STAWICKI

w Koźminie (Kozmin)

Europa, Allemagne. Prov. Posen.

poleca się Szanownym Rodakom w Ameryce do spieszego i akuratnego załatwiania wszelkich spraw w Europie, mianowicie do regulowania spraw spadkowych (sukcesyjnych), ściągania pretensyj i udzielania informacji.

Gazeta Polska w Brazylii

PISMO DLA LUDU POLSKIEGO

(wychodzi w każdą Sobotę).

Rocznie 12\$, półrocznie 6\$, kwartalnie 3\$ (z przesyłką).

Wszelkie przesyłki należy adresować:

Stefan Czapski, *rua do Serrito 57, Curytyba, Parana.*

„PRAWDA“

Tygodnik illustrowany z bezpłatnym miesięcznym dodatkiem „Zorza“. Przedpłata roczna 12\$, półr. 6\$.

Adres: Curytyba, Parana, Brazil.

„NIEDZIELA“

Północno-amerykański tygodnik z tendencją klerykalną.

Rocznie z przesyłką pocztową: 15 milrejsów.

Adres: Polish Seminary, Detroit, Mich., North America.

„Deutsche Zeitung“

in Porto Alegre.

Herausgeber: **Cäsar Reinhardt.**

—+— Gegründet 1861. —+—

Diese Zeitung ist die älteste deutsche Zeitung in ganz Südamerika
und wegen

ihrer offenen, ruhigen Sprache gern gelesen.

Anzeigen finden durch dieselbe die weiteste Verbreitung.

(Erscheint 3 Mal wöchentlich.)

Abonnementspreis: 20\$000 pro Jahr.

TEODOR REINECKEN

Adwokat

wspólnik D^{ra} Tymoteusza Pereira da Rosa.

Przyjmuje wszelkie interesa sądowe, a także inkassuje należności, uskutecznia zapisy nieruchomości według systematu Torrensa, sporządza inwentarze, załatwia formalności przy ślubach cywilnych.

Kupno i sprzedaż domów i gruntów.

Godziny przyjęcia:

od 8-ej do 10-ej z rana
w Redakcji „Tagblattu“ rua dos
Andradas Nr. 545;

po południu od 2-ej do 3-ej w kan-
celarji D^{ra} Tym. Pereira da Rosa,
rua General Camara 22.

Porto Alegre.

Tageblatt

für

Süd-Brasilien.

Redacteur: Dr. Arthur Gutschke.

Die einzige
in deutscher Sprache erscheinende Zeitung, welche
täglich, (Sonn- und Festtage) ausgenommen),
zur Ausgabe gelangt.

Bringt täglich Handelsberichte, Cursnotirungen,
Regierungs-Entscheide und Erlasse.

Unterhält einen ausgedehnten Reporterdienst
und unterrichtet seine Leser schnellstens
über alle wichtigen Ereignisse des In- u. Auslandes.

Wegen seines täglichen Erscheinens
und seiner großen Verbreitung eignet sich
das Blatt besonders für die Veröffentlichung von

Anzeigen,

welche per Petit-Zeile mit 100 Rs. berechnet werden.

Größere Anzeigen

und bei öfterer Wiederholung nach Vereinbarung.

 Zuschriften

an die Expedition und Redaction richte man an

Theodor Reineken,

Porto Alegre,

545 — Rua dos Andradas — 545.

Telegramm-Adresse: „Tageblatt“.

Burmester, Thon & Comp.

uskuteczniają wpłaty i tranzakcje
na Berlin, Hamburg, Londyn i Paryż
podług dziennego kursu. Komisja 1⁰/₀; przy
kwotach niżej 1000 Marek, — podług ugody.

Generalna Agentura ubezpieczeń od ognia
w Stanie Paraná.

Rua José Bonifacio, Kurytyba — Parana.

CEZAR SCHULZ

Kurytyba, rua Graciosa Nr. 6.

*Handel dewocjonalij, książek do nabo-
żeństwa i do nauki, materjałów piśmien-
nych i rysunkowych, ksiąg handlowych etc.*

Stemple kauczukowe.

„Deutsches Volksblatt“

Deutsche, katholische Zeitung für Brasilien.

erscheint wöchentlich zweimal.

Jährliches Abonnement: Inland 12\$000; Ausland 14\$000.

Administration u. Expedition: Andradas-Strasse 378, Porto Alegre.

Redakteur: Hugo Wehler (Vertrauensmann des St. Raphaels-Vereins).

JOSÉ HAUER FILHOS

Kurytyba, Rua José Bonifacio Nr. 5.

**Hurtowa i detaliczna sprzedaż wyrobów
żelaznych i stalowych. Narzędzia rzemieślnicze**

Pługi i narzędzia gospodarcze do uprawy roli.

Porcelana, zwierciadła, lampy, szkło lagrowe i stołowe.

Naczynia kuchenne emaliowane, fajansowe i kamienne.

Artykuły apteczne, perfumy, towary galanteryjne etc.

Blacha cynkowa i żelazne, rury wodociągowe, lakiery,

farby, drut różnej grubości, bagety złożone do ram i t. d.

Wyłączną sprzedaż „Kalendarza“ na stan Parana
powierzyliśmy Firmie José Hauer Filhos, dokąd
Szanowni Rodacy z obstalunkami zwracać się zechcą.

W całej Brazylii
najbardziej znanem i lubianem piwem jest

Ritterbräu

ze znanego browaru

C. Ritter & Irmão

W PELOTAS.

Wysyła się w beczkach i butelkach.

Jedynе zastępstwo na Porto Alegre

MICHAŁ LUKIĆIĆ

Rua 15 de Novembro Nr. 3.

SPRZEDAŻ HURTOWNA.

„VIRIBUS UNITIS“

Tak się nazywa miesięcznik, który od d. 1 Lipca 1900 r. jako organ Austro-Węgierskiego Towarzystwa Rio-grandenseńskiego wydawanym jest w Porto Alegre.

Zawiera artykuły treści ekonomicznej, prawnej, handlowej, przemysłowej, oraz informacje o stosunkach handlowych Austrii z Brazylią.— *Numero okazowe na żądanie.*
Adres Redakcji i Administracji: Rua 15 de Novembro 3.

Marki pocztowe

wszystkich krajów

kupuje, sprzedaje i wymienia

RUDOLF KANTERS

Banco da Provincia, Porto Alegre, Brazil.

Kolonizacya prywatna

Stanu Parana w dolinie Iguassú.

Nizej podpisany właściciel terryto-
rjów, nad brzegami rzeki Iguassú poło-
żonych, w pobliżu kolonij Rio Claro,
São Matheus i Agua Branca, zaludnio-
nych prawie wyłącznie przez Polaków
i Rusinów, w liczbie około 10,000 fa-
mili, rozparcelował trzy wielkie obszary
swych majątności, liczące około 30,000
hektarów wyborowego gruntu, nadającego
się do uprawy kukurydzy, grochu i zboża.

Cała przestrzeń podzielona jest na
grupy dla dziesięciu lub więcej rodzin.

Każdy lot jest wymierzony i granice
wyznaczone. Objętość lotu 20 hektarów.

Cena wynosi 1:000\$; z których po-
łowa ma być wniesioną przy otrzyma-
niu lotu, reszta w ciągu lat pięciu.

I. ^a rata		500\$
II. ^a „	płatna w końcu 2-go roku	100\$
III. ^a „	„ „ „ 3-go „	120\$
IV. ^a „	„ „ „ 4-go „	130\$
V. ^a „	„ „ „ 5-go „	150\$

1:000\$

Kupujący za gotówkę, otrzymuje ob-
niżki 10%, czyli płaci za cały lot 900\$.

Informacje, odnośnie położenia miejscowości i kosztów podróży, gdzie grunta wyżej wymienione znajdują się:

1) Majątek ziemski graniczący z kolonją Agua Branca przyłączony jest do tejże kolonji; oddalony od parafji o 2 klm., a od miasteczka São Matheus o 8 klm. drogi dla komunikacyi wozowej.

Podróż z Kurytyby do São Matheus (128 klm.) odbywa się koleją, a następnie statkiem i trwa półtora dnia.

Jazda koleją wynosi 7\$500
„ statkiem 8\$500
razem 15\$500 rs., czyli 10 guldenów.

2) Obszar *Rio Claro* leży pomiędzy kolonją Rio Claro i Barra Feia, tamże w odległości 1 do 5 kilometrów istnieje polska parafja oraz rusińska.

Z Kurytyby do Barra Fei jedzie się pół dnia koleją i półtora dnia statkiem.

Cena przejazdu koleją i statkiem wynosi razem 19\$500 rs.

Bliższych informacyj udzielają:

Felix Bernard Zdanowski

Rua Dr Flores Nr. 48, **Porto Alegre**

oraz właściciel tychże dóbr

Zacharias de Paula Xavier

Curityba, Rua de São José N.º 21.

Estado do Paraná. Brazil.

Recreio „Gruby Pan.“

*W koto Pimentel głuchy sam był bór
I pustki same, póki nie wszedł Jan:
Dziś tam już stoi browar, wenda, dwór
I huczy życiem w Negro „gruby pan.“
Więc kto żyjący, niechaj płynie sam.
Żąda ambrozji, jakiej nie ma świat.
Żądnys widoków, wszystko wjrzyysz tam,
Bo pan Godlewski wita Cię jak brat.
Ach! co za kuchnia u jego gospody,
Ryby smaczniejsze niż insze kwiczoły;
Sztrudel, gęś z sosem, szyneczka i lody,
Likierki słodsze niżli miód u pszczoły.
Chcesz-li zabawy — bal na poczekanic,
Kregle, wyścigi -- wszystko Ci do ustug,
Łózka, wygody, co rozpedzą spanie,
Wszystko dostanie, tylko nie na dług.
Zaprasza także na lufcik niebieski
Do ustug Waszych gruby*

Piotr Godlewski.

Kolonja prywatna „Tiradentes“.

w bliskości miasta Passo Fundo, na Serra do Rio do Peixe Butiá, III-ci dystr. mun. Passo Fundo. Stacja kolejowa Cruz Alta; — przez kolonję przejdzie kolej Itararé.

Grunta nadają się do uprawy zbóż i jarzyn, lasu i wody obfitość; — klimat umiarkowany.

Szczegóły sprzedaży udzieli właściciel

Leoncio Rico.

Adres: *Passo Fundo, via Cruz Alta, E. Rio G. d. S.*

† Mieczysław Radziszewski. 74 01

Dnia 26-go września r. b. zmarł w Kurytybie, stolicy stanu Parana — jeden z wybitniejszych pionierów cywilizacji i kultury polskiej.

Lwowianin, syn znanego zaszczytnie profesora uniwersytetu, był słuchacz akademii górniczej w Löben, przybywszy w r. 1895 do Parany, redagował „Polonie“ tamtejszą, jedyne w owym czasie pismo polskie w Ameryce południowej. Następnie pracował jako inżynier-górnik w przedsiębiorstwie brazylijanina Manoela Cunha w terenach naftowych w Antoninie, gdzie nabawił się perjodycznej febry (*intermittente*), na którą zapadł ciężko po powrocie do Kurytyby. Wyzdrowiawszy objął redakcję powstałego podówczas „Kurjera Parańskiego“, wydając przy niem od czasu do czasu „Djablika“, piśmko ulotne, satyryczne.—Humorem swym i zdrowym, ciętym dowcipem zjednał tu sobie ogólną sympatję tak wśród swoich jak i obcych Paranę zamieszkujących nacj. Przystwoiwszy też sobie język portugalski w zupełności, pisywał do gazet tutejszych, zaznając krajołców z historją i kulturą polską.

Marzył zawsze o wydaniu zbiorowem swych liryczno-satyrycznych wierszy i poematów, których napisał mnóstwo, drukowanych częścią w kraju, a w przeważnej większości tu w Brazylii, tchnących duchem patriotycznym i odznaczających się prawdziwym talentem poetyckim. Używał pseudonimu *Ślaz* lub *Prawdziec*.—Była to rogata dusza — choć w słabem ciele. — Polak, patriota szczery, pracował i projektował ustawicznie nad rozwojem polskości w Paranie. — Niestety! przedwczesna śmierć wyrwała go z grona serdecznych przyjaciół i rodaków, czyniąc w zastępie ich niepowetowaną stratę. Zgasł w kwiecie wieku, licząc niespełna lat 30, na rękach swych przyjaciół. Oby mu ziemia ta lekką była. Cześć Jego pamięci!

Spis rzeczy.

	Str.
Przedmowa	3
Część kalendarzka	4
Tabella kursów	5
Wykaz świętych i świąt całego roku	7—18
Życiorysy:	
Jł. Biskupa dyecezji Parańskiej	19
" Riograndeńskiej	20
Pułkownika Ant. Bodziaka	21
D.ra St. Kłobukowskiego	22
" A. E. Bohdanowicza	24
Ks. Jakóba Wróbla	81
Kilka słów o S. E. Zaporskim	26
Feliks Krzyżanowski	32
Trzy trumny	33
"Uczymy się do śmierci"	47
Wyprawa na dzikich Botokudów	50
Tytoń, jako główna gałęź przemysłu, rolnictwa i handlu	54
Pszczelnictwo i ogrodnictwo	66
Handel austriacki w Brazylii	67
Ogólny rzut oka na kolonizację Parany	72
Południowa Paraua	76
Kolonja Agua Branca	81
" Cachoeira	83
" Palmeira	84
Rio Grande do Sul	85
Stan porównawczy prowincyj: Rio Grande do Sul, Katarzyny i Parany	88
Rady i wskazówki dla wychodźców do połud- niowej Brazylii	89
Prawa emigracyjne	94
Kolonje polskie w Stanie Rio Grande d. S.	95
Stan São Paulo	97
" Santa Catharina	101
O małżeństwie i o ślubach cywilnych	102
Prawa o nieruchomości w Brazylii	110
Udział Polaków w rewolucji brazylijskiej 1893...	116

Udzielam wszelkiego rodzaju informacji o Brazylii za nadstaniem na odpowiedź marek pocztowych na sumę 1 guldena, 2 marek lub 1 rubla. — Także wyszukuję osoby za stosownem wynagrodzeniem.

Przyjmuję tłumaczenia z polskiego, francuzkiego, niemieckiego, rossyjskiego na portugalski i odwrotnie.

Redaguję prośby do władz, zarówno w Brazylii jak i w starym kraju; przyjmuję do zlegalizowania akta i dokumenta.

Pośredniczę w przeprowadzaniu spraw sądowych, administracyjnych i hipotecznych.—

W interesach treści sądowej adresować:

Octaviano Gonçalves, rua da Ladeira 22
Porto Alegre.

Wykonywam wszelkie roboty drukarskie po polsku i rusku.

Wszelkie zlecenia adresować:

Redaktor i wydawca *Kalendarza Polskiego*

Felix Bernard Zdanowski

Porto Alegre, Est. Rio Grande d. Sul. Brazil.

NB. Rękopisma do *Kalendarza* na rok przyszły przyjmowane będą do końca września, zaś ogłoszenia do końca października.

F. Missler Bremen

Bahnhofstrasse

PRZEWÓZ PODRÓŻNYCH PAROSILOSI
pocztowymi i pospiesznymi

Z BREMEN DO AMERYKI

(Stanów Zjednoczonych, Brazylii,
Argentyny i t. d.)

Australji, Afryki południowej

TRANSWAALU

Najniższe ceny. — Dobry wikt.

Bliższe objaśnienia bezpłatnie.

O. usłysz, Panie, skargi nasze,
O, usłysz nasz tułaczy śpiew.
Z nad Wisły, Warty, Sanu, Bugu
Męczeńska do Cię woła krew!

O, Boże, skrusz ten miecz, co siekł
nasz kraj,
Do wolnej Polski nam powrócić daj!
By stał się twierdzą nowej siły
Nasz dom, nasz dom....

92.

Gdy szedłem od Warty
Sam jeden w ciemną noc,
Stał o swą broń oparty
Wielkopolski harcerz nasz.
Ty, młody skaucie, powiedz nam,
Ach, powiedz nam,
Co robisz tu tak późno sam,